

บทที่ 4

การปฏิรูประบบกระบวนการยุติธรรมทางแพ่งของประเทศไทย

1. ระบบกระบวนการยุติธรรมทางแพ่งของศาลยุติธรรม

กระบวนการพิจารณาคดีโดยปกติจะต้องกระทำในศาล และข้อกำหนดต่างๆ ที่ใช้บังคับแก่คู่ความและผู้พิพากษาก็จัดทำขึ้นโดยศาล ดังนั้น ระบบกระบวนการยุติธรรมทางแพ่งและระบบศาลจึงมีความเชื่อมโยงกันและมีมุมมองทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิด สิ่งที่ทำให้หลักประกันในความสำเร็จของกระบวนการพิจารณาแบบโรมัน-แคนโนนิกซึ่งได้พัฒนาโดยนักนิติศาสตร์ตั้งแต่ช่วงศตวรรษที่ 12 นั้น ไม่ได้เป็นเพียงเนื้อแท้ในเรื่องคุณภาพเท่านั้น แต่ยังเป็นเรื่องเครือข่ายอันยิ่งใหญ่ของศาลศาสนจักร ในกรณีของอังกฤษนั้น Common Law ได้แพร่กระจายไปในระบบศาลหลวง¹ ความสำเร็จของระบบกฎหมายสหภาพยุโรป (European Legal Order) ซึ่งมีประเทศสมาชิกทั้งที่ใช้ระบบ Civil Law และระบบ Common Law มีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับระบบศาลยุติธรรมยุโรป (European Court of Justice/ECJ)² และระบบศาลสิทธิมนุษยชนยุโรป (European Court of Human Rights/ECHR) ส่วนระบบกระบวนการพิจารณาทางแพ่งของประเทศไทยก็มีความเกี่ยวเนื่องกับระบบศาลยุติธรรมตั้งแต่สมัยอยุธยา ก่อนที่จะมีการปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลครั้งใหญ่ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งจะได้กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของการปฏิรูประบบกระบวนการยุติธรรมทางแพ่งของประเทศไทยต่อไปในส่วนที่ 2 ของบทนี้

---

¹ R.C. Van Caenegem, "Civil Procedure Chapter 2 History of European Civil Procedure," *International Encyclopedia of Comparative Law*, vol.16, pp.4-5.

² รายละเอียดเกี่ยวกับระบบศาลยุติธรรมยุโรป ดู สมบัติ พุทธิพิงศ์ศักดิ์, "สหภาพยุโรปกับผลทางกฎหมายองค์การการค้าโลก," *บทบัญญัติ*, เล่มที่ 60, ตอน 2, น.141-161 (มิถุนายน 2547).

1.1 ระบบศาลยุติธรรม

ศาลยุติธรรม แบ่งออกเป็น 3 ชั้น ได้แก่ ศาลชั้นต้น ศาลอุทธรณ์ และศาลฎีกา³ ดังนี้

1.1.1 ศาลชั้นต้น

ศาลชั้นต้น ได้แก่ ศาลแพ่ง ศาลแพ่งกรุงเทพใต้ ศาลแพ่งธนบุรี ศาลอาญา ศาลอาญากฎหมายใต้ ศาลอาญาธนบุรี ศาลจังหวัด และศาลแขวง และศาลยุติธรรมอื่นที่พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลนั้นกำหนดให้เป็นศาลชั้นต้น⁴

ศาลยุติธรรมอื่นที่พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลนั้นกำหนดให้เป็นศาลชั้นต้น ประกอบด้วย ศาลแรงงาน ศาลภาษีอากร ศาลทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศ ศาลล้มละลาย และศาลเยาวชนและครอบครัว⁵

ศาลชั้นต้นที่ราชอาณาจักรไทยในปัจจุบันมีจำนวนทั้งสิ้น 232 ศาล⁶ ดังนี้

1. ศาลชั้นต้นพิจารณาคดีแพ่งและคดีอาญาในกรุงเทพมหานคร จำนวน 6 ศาล ได้แก่
  - กลุ่มศาลแพ่ง ได้แก่ ศาลแพ่ง ศาลแพ่งกรุงเทพใต้ ศาลแพ่งธนบุรี
  - กลุ่มศาลอาญา ได้แก่ ศาลอาญา ศาลอาญากฎหมายใต้ ศาลอาญาธนบุรี
2. ศาลจังหวัดและศาลจังหวัดสาขามีจำนวน 110 ศาล ได้แก่
  - ศาลจังหวัดที่ตั้งอยู่ในภาค 1-9 จำนวน 107 ศาล
  - ศาลจังหวัดสาขา จำนวน 3 ศาลสาขา

---

³ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2550 มาตรา 219 วรรค 1 และพระธรรมนูญศาลยุติธรรม พ.ศ.2543 มาตรา 1.

⁴ พระธรรมนูญศาลยุติธรรม พ.ศ.2543 มาตรา 2.

⁵ พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแรงงานและวิธีพิจารณาคดีแรงงาน พ.ศ.2522 พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลภาษีอากรและวิธีพิจารณาคดีภาษีอากร พ.ศ.2528 พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศและวิธีพิจารณาคดีทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศ พ.ศ.2539 พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลล้มละลายและวิธีพิจารณาคดีล้มละลาย พ.ศ.2542 และพระราชบัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ.2553.

⁶ ข้อมูล ณ วันที่ 20 มกราคม พ.ศ.2553 จากเอกสารเรื่องระบบศาลยุติธรรม จัดทำโดยกลุ่มระบบข้อมูลและสถิติ สำนักแผนงานและงบประมาณ สำนักงานศาลยุติธรรม.

3. ศาลแขวงและศาลแขวงสาขา มีจำนวน 26 ศาล ได้แก่

-ศาลแขวง จำนวน 25 ศาล

-ศาลแขวงสาขา จำนวน 1 ศาลสาขา

4. ศาลชำนาญพิเศษ มีจำนวน 13 ศาล ได้แก่

-ศาลแรงงานกลาง จำนวน 1 ศาล และศาลแรงงานภาค จำนวน 9 ศาล

-ศาลทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศกลาง จำนวน 1 ศาล

-ศาลล้มละลายกลาง จำนวน 1 ศาล

-ศาลภาษีอากรกลาง จำนวน 1 ศาล

5. ศาลพิเศษ มีจำนวน 77 ศาล ได้แก่

-ศาลพิเศษในกรุงเทพมหานคร ได้แก่ ศาลเยาวชนและครอบครัวกลางจำนวน 1 ศาล

-ศาลเยาวชนและครอบครัวสาขา จำนวน 1 ศาลสาขา

-ศาลพิเศษในจังหวัดอื่น ได้แก่ ศาลเยาวชนและครอบครัวจังหวัด และศาลจังหวัดแผนกคดีเยาวชนและครอบครัว จำนวน 75 ศาล

ในการดำเนินคดีแพ่งจะต้องเริ่มตั้งต้นคดีในศาลชั้นต้นซึ่งเป็นศาลชั้นแรก โดยอำนาจในการพิจารณาพิพากษาคดีจะเป็นไปตามที่กำหนดไว้ในพระธรรมนูญศาลยุติธรรม และพระราชบัญญัติศาลของแต่ละศาล

1.1.2 ศาลอุทธรณ์

ศาลอุทธรณ์ ได้แก่ ศาลอุทธรณ์ และศาลอุทธรณ์ภาค⁷

ศาลอุทธรณ์ภาค ประกอบด้วย ศาลอุทธรณ์ภาค 1-9⁸

ศาลอุทธรณ์เป็นศาลชั้นกลางมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีแพ่งทั่วไป และเป็นศาลชั้นสูงสุดมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีแพ่งที่เป็นคดีผู้บริโภค⁹ ซึ่งได้อุทธรณ์มาจากศาลชั้นต้น

⁷ พระธรรมนูญศาลยุติธรรม พ.ศ.2543 มาตรา 3.

⁸ พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลอุทธรณ์ภาค พ.ศ.2532.

⁹ พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีผู้บริโภค พ.ศ.2551 มาตรา 49 วรรคสอง กำหนดให้คำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลอุทธรณ์แผนกคดีผู้บริโภคและศาลอุทธรณ์ภาคแผนกคดีผู้บริโภคให้เป็นที่สุด อย่างไรก็ตาม คู่ความอาจขออนุญาตฎีกาในปัญหาข้อเท็จจริงในคดีที่มีทุนทรัพย์ที่พิพาทในชั้นฎีกาเกินสองแสนบาทหรือในปัญหาข้อกฎหมายได้ตามมาตรา 51 และศาลฎีกาอาจพิจารณาอนุญาต

1.1.3 ศาลฎีกา

เป็นศาลสูงสุดมีอยู่เพียงศาลเดียว มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีที่รัฐธรรมนูญหรือกฎหมายบัญญัติให้เสนอต่อศาลฎีกาได้โดยตรง และคดีที่ได้อุทธรณ์หรือฎีกาคำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลชั้นต้น และศาลอุทธรณ์หรือศาลอุทธรณ์ภาคตามที่กฎหมายบัญญัติ เว้นแต่กรณีที่ศาลฎีกาเห็นว่าข้อกฎหมายหรือข้อเท็จจริงที่อุทธรณ์หรือฎีกานั้นจะไม่ใช่เป็นสาระอันควรแก่การพิจารณา ศาลฎีกามีอำนาจไม่รับคดีไว้พิจารณาพิพากษาได้ ทั้งนี้ ตามระเบียบที่ที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกากำหนด โดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา คดีที่ศาลฎีกาได้พิจารณาพิพากษาหรือมีคำสั่งแล้ว คู่ความไม่มีสิทธิที่จะทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาคัดค้านคดีนั้นต่อไป¹⁰

ดังนั้น ศาลฎีกาจึงมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีแพ่งทั่วไปและคดีแพ่งที่เป็นคดีพิเศษซึ่งอุทธรณ์มาจากศาลอุทธรณ์หรือศาลอุทธรณ์ภาค และคดีแพ่งซึ่งเป็นคดีชำนาญพิเศษที่อุทธรณ์มาจากศาลชำนาญพิเศษซึ่งเป็นศาลชั้นต้น แต่ก็มีอำนาจไม่รับคดีดังกล่าวไว้พิจารณาพิพากษาได้รวมทั้งคดีแพ่งที่เป็นคดีผู้บริโภคด้วย ทั้งนี้ ตามระเบียบที่ที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกากำหนด

1.2 ระบบวิธีพิจารณาคดีแพ่งประเภทต่างๆ ของศาลยุติธรรม

ระบบวิธีพิจารณาคดีแพ่งของศาลยุติธรรม แบ่งออกเป็น 4 ประเภทคือ ระบบวิธีพิจารณาคดีแพ่งทั่วไป ระบบวิธีพิจารณาคดีแพ่งที่เป็นคดีชำนาญพิเศษ ระบบวิธีพิจารณาคดีแพ่งที่เป็นคดีพิเศษ และระบบวิธีพิจารณาคดีแพ่งที่เป็นคดีผู้บริโภค

1.2.1 ระบบวิธีพิจารณาคดีแพ่งทั่วไป

วิธีพิจารณาคดีแพ่งทั่วไป แบ่งออกเป็นวิธีพิจารณาคดีแพ่งสามัญและวิธีพิจารณาคดีแพ่งวิสามัญ ดังนี้

1.2.1.1 วิธีพิจารณาคดีแพ่งสามัญ

คดีแพ่งสามัญ เป็นคดีแพ่งที่อยู่ในอำนาจพิจารณาพิพากษาของศาลชั้นต้น นอกจากศาลแขวง โดยเป็นคดีซึ่งราคาทรัพย์สินที่พิพาทหรือจำนวนเงินที่ฟ้องเกิน 300,000 บาท ซึ่งราคาทรัพย์สินที่พิพาทหรือจำนวนเงินดังกล่าวอาจขยายได้โดยการตราเป็นพระราชกฤษฎีกา

ให้ฎีกาได้ตามมาตรา 52 เมื่อเห็นว่าปัญหาตามฎีกานั้นเป็นปัญหาซึ่งเกี่ยวข้องกับประโยชน์สาธารณะหรือเป็นปัญหาสำคัญอื่นที่ศาลฎีกาควรวินิจฉัย.

¹⁰ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2550 มาตรา 219 วรรคสอง และพระราชบัญญัติศาลยุติธรรม พ.ศ.2543 มาตรา 23.

ขั้นตอนการดำเนินคดีแพ่งสามัญซึ่งถือเป็นการดำเนินคดีมาตรฐานโดยสรุป มีดังนี้

การดำเนินคดีแพ่งสามัญเริ่มต้นจากการเสนอคำฟ้องหรือคำร้องขอต่อศาลที่มีเขตอำนาจ จากนั้นจะมีการนำส่งหมายเรียกสำเนาคำฟ้องหรือคำร้องขอให้แก่จำเลยหรือผู้คัดค้าน และจำเลยหรือผู้คัดค้านอาจจะยื่นคำให้การหรือยื่นคำร้องคัดค้านและอาจจะมีการฟ้องแย้งมาในคำให้การด้วยก็ได้ แต่หากจำเลยได้รับหมายเรียกให้ยื่นคำให้การแล้ว มิได้ยื่นคำให้การภายในระยะเวลาที่กำหนดไว้ ตามกฎหมายหรือตามคำสั่งศาลถือว่าจำเลยขาดนัดยื่นคำให้การ ถ้าจำเลยขาดนัดยื่นคำให้การ ให้โจทก์มีคำขอต่อศาลภายในสิบห้าวันนับแต่ระยะเวลาที่กำหนดให้จำเลยยื่นคำให้การได้สิ้นสุดลง เพื่อให้ศาลมีคำพิพากษาหรือคำสั่งชี้ขาดให้ตนเป็นฝ่ายชนะคดีโดยขาดนัด ถ้าโจทก์ไม่ยื่นคำขอต่อศาลภายในกำหนดระยะเวลาดังกล่าวให้ศาลมีคำสั่งจำหน่ายคดีนั้นเสียจากสารบบความ เมื่อมีการยื่นคำให้การแล้วก็อาจจะมีการชี้สองสถานโดยมีการกำหนดประเด็นข้อพิพาท และกำหนดให้คู่ความนำพยานหลักฐานเข้าสืบ โจทก์จำเลยอาจร้องขอคุ้มครองชั่วคราวก่อนพิพากษาได้ตามหลักเกณฑ์ที่กฎหมายกำหนด เมื่อศาลสืบพยานแล้วเสร็จก็จะมีคำพิพากษาหรือคำสั่ง จากนั้นอาจมีการอุทธรณ์ฎีกาคำพิพากษาหรือคำสั่งต่อไปได้ หากฝ่ายที่แพ้คดีซึ่งเป็นลูกหนี้ตามคำพิพากษาไม่ปฏิบัติตามคำพิพากษาก็จะต้องมีการออกคำสั่งบังคับโดยมีการกำหนดเวลาให้ลูกหนี้ตามคำพิพากษาปฏิบัติ เมื่อครบกำหนดเวลาแล้วลูกหนี้ตามคำพิพากษาไม่ปฏิบัติตามคำสั่งบังคับก็就会有การตั้งเจ้าพนักงานบังคับคดีเพื่อดำเนินการบังคับคดีตามคำพิพากษา ซึ่งในชั้นบังคับคดีอาจเกิดคดีสาขาขึ้นได้ เช่น การร้องขอทรัพย์ การขอเฉลี่ยทรัพย์ การขอถอนส่วน การขอรับชำระหนี้ปริณิสนธิ หรือการขอให้เพิกถอนการขายทอดตลาดหากเป็นการบังคับคดีโดยไม่ชอบ

กล่าวโดยเฉพาะในการสืบพยานคดีแพ่งสามัญ มีหลักการในการถามพยานและการรวบรวมพยานหลักฐาน ดังต่อไปนี้

-การถามพยาน ในเบื้องต้นให้พยานตอบคำถามเรื่อง นาม อายุ ตำแหน่ง หรือ อาชีพ ภูมิฐานะและความเกี่ยวข้องกับคู่ความ แล้วศาลอาจปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่งต่อไปนี้¹¹

(1) ศาลเป็นผู้ถามพยานเอง กล่าวคือ แจ้งให้พยานทราบประเด็นและข้อเท็จจริงที่ต้องการสืบแล้วให้พยานเบิกความในข้อนั้นๆ โดยวิธีเล่าเรื่องตามลำพังหรือโดยวิธีตอบคำถามของศาลหรือ

¹¹ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 116.

(2) ให้คู่ความซักถาม และถามค้านพยานไปที่เดียว ดังที่บัญญัติไว้ในมาตราต่อไปนี้

คู่ความฝ่ายที่อ้างพยานชอบที่จะตั้งข้อซักถามพยานได้ในทันทีพยานได้สาบานตนและแสดงตนตามมาตรา 112 และ 116 แล้ว หรือถ้าศาลเป็นผู้ซักถามพยานก่อนก็ให้คู่ความซักถามได้ต่อเมื่อศาลได้ซักถามเสร็จแล้ว เมื่อคู่ความฝ่ายที่ต้องอ้างพยานได้ซักถามพยานเสร็จแล้ว คู่ความอีกฝ่ายหนึ่งชอบที่จะถามค้านพยานนั้นได้ เมื่อได้ถามค้านพยานเสร็จแล้ว คู่ความฝ่ายที่อ้างพยานชอบที่จะถามต้งได้ เมื่อได้ถามต้งพยานเสร็จแล้ว ห้ามมิให้คู่ความฝ่ายใดซักถามพยานอีก เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจากศาล ถ้าคู่ความฝ่ายใดได้รับอนุญาตให้ถามพยานได้ดังกล่าวนี้ คู่ความอีกฝ่ายหนึ่งย่อมถามค้านพยานได้อีกในข้อที่เกี่ยวกับคำถามนั้น¹²

ในการที่คู่ความฝ่ายที่อ้างพยานจะซักถามพยานก็ดี หรือถามต้งพยานก็ดี ห้ามมิให้คู่ความฝ่ายนั้นใช้คำถามนำ เว้นแต่คู่ความอีกฝ่ายหนึ่งยินยอมหรือได้รับอนุญาตจากศาลในการที่คู่ความฝ่ายที่อ้างพยานจะถามต้งพยาน ห้ามมิให้คู่ความฝ่ายนั้นใช้คำถามอื่นใดนอกจากคำถามที่เกี่ยวกับคำถามเบิกความตอบคำถามค้าน ไม่ว่าในกรณีใด ๆ ห้ามมิให้คู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งถามพยานด้วย¹³

(1) คำถามอื่นไม่เกี่ยวกับประเด็นแห่งคดี

(2) คำถามที่อาจทำให้พยาน หรือคู่ความอีกฝ่ายหนึ่งหรือบุคคลภายนอกต้องรับโทษทางอาญา หรือคำถามที่เป็นหมิ่นประมาทพยาน เว้นแต่คำถามเช่นว่านั้นเป็นข้อสาระสำคัญในอันที่จะชี้ขาดข้อพิพาท

-การรวบรวมพยานหลักฐาน เมื่อศาลเห็นว่าเพื่อประโยชน์แห่งความยุติธรรมเป็นการจำเป็นที่จะต้องนำพยานหลักฐานอื่นอันเกี่ยวกับประเด็นในคดีมาสืบเพิ่มเติม ให้ศาลทำการสืบพยานหลักฐานต่อไปซึ่งอาจรวมทั้งการที่จะเรียกพยานที่สืบแล้วมาสืบใหม่ด้วยโดยไม่ต้องมีฝ่ายใดร้องขอ¹⁴

---

¹² ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 117.

¹³ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 118.

¹⁴ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 86 วรรคสาม.

ไม่ว่าเวลาใด ๆ ในระหว่างที่พยานเบิกความ หรือภายหลังที่พยานได้เบิกความแล้ว แต่ก่อนมีคำพิพากษา ให้ศาลมีอำนาจที่จะถามพยานด้วยคำถามใด ๆ ตามที่เห็นว่าจำเป็นเพื่อให้ คำเบิกความของพยานบริบูรณ์ หรือชัดเจนยิ่งขึ้น หรือเพื่อสอบสวนถึงพฤติการณ์ที่ทำให้พยาน เบิกความเช่นนั้น¹⁵

1.2.1.2 วิธีพิจารณาคดีแพ่งวิสามัญ

วิธีพิจารณาคดีแพ่งวิสามัญ ได้แก่ วิธีพิจารณาคดีมโนสาเร่ การพิจารณาโดยขาดนัด และ อนุญาตต่อสู้การ ในที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะวิธีพิจารณาคดีมโนสาเร่ซึ่งเป็นคดีที่อยู่ในอำนาจพิจารณา พิพากษาของศาลแขวง คือ¹⁶

(1) คดีที่มีค่าขอให้ปลดปล่อยทุกข้ออันอาจคำนวณเป็นราคาเงินได้ไม่เกิน 300,000 บาท ตามพระราชกฤษฎีกากำหนดจำนวนเงินในคดีมโนสาเร่ พ.ศ.2546

(2) คดีฟ้องขับไล่บุคคลใด ๆ ออกจากอสังหาริมทรัพย์อันมีค่าเช่าหรืออาจให้เช่าได้ ในขณะที่ยื่นคำฟ้องไม่เกินเดือนละ 30,000 บาท ตามพระราชกฤษฎีกากำหนดจำนวนเงินในคดี มโนสาเร่ พ.ศ.2546

นอกจากนั้น กรณีคดีไม่มีข้อยุ่งยากซึ่งเป็นคดีแพ่งสามัญ ศาลอาจมีคำสั่งให้ นำบทบัญญัติว่าด้วยวิธีพิจารณาคดีมโนสาเร่มาใช้บังคับได้ โดยในคดีซึ่งโจทก์ฟ้องเพียงขอให้ชำระเงิน จำนวนแน่นอนตามตัวเงินซึ่งการรับรองหรือการชำระเงินตามตัวเงินนั้นได้ถูกปฏิเสธ หรือตามสัญญา เป็นหนังสือซึ่งปรากฏในเบื้องต้นว่าเป็นสัญญาอันแท้จริงมีความสมบูรณ์และบังคับได้ตามกฎหมาย โจทก์จะยื่นคำขอโดยทำเป็นคำร้องต่อศาลพร้อมกับคำฟ้องขอให้ศาลพิจารณาคดีนั้นโดยรวบรัดก็ได้ ถ้าศาลเห็นว่าคดีตามวรรคหนึ่งนั้นปรากฏในเบื้องต้นว่าเป็นคดีไม่มีข้อยุ่งยาก ไม่ว่าโจทก์จะได้ ยื่นคำขอตามวรรคหนึ่งหรือไม่ ให้ศาลมีคำสั่งให้นำบทบัญญัติในหมวดนี้ว่าด้วยวิธีพิจารณาคดี มโนสาเร่เว้นแต่มาตรา 190 จัตวา มาใช้บังคับแก่คดีเช่นนั้นได้ ถ้าในระหว่างการพิจารณาปรากฏว่า คดีไม่ตกอยู่ภายใต้บังคับแห่งมาตรานี้ ศาลอาจมีคำสั่งเพิกถอนคำสั่งเดิมแล้วดำเนินการพิจารณา ต่อไปตามข้อบังคับแห่งคดีสามัญได้¹⁷

¹⁵ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 119.

¹⁶ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 189.

¹⁷ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา มาตรา 196.

ขั้นตอนการดำเนินคดีในศาลโดยสรุป มีดังนี้

โจทก์อาจยื่นคำฟ้องเป็นหนังสือหรือฟ้องด้วยวาจาโดยมาแถลงข้อหาต่อศาล ด้วยวาจาก็ได้ หลังจากศาลรับฟ้องศาลจะกำหนดวันนัดพิจารณาโดยเร็ว โดยในหมายเรียกต้องระบุ ประเด็นในคดีและมีข้อความให้จำเลยมาศาลเพื่อทำการไกล่เกลี่ย ให้การ และสืบพยานในวันเดียวกัน และให้โจทก์มาศาลในวันนัดด้วย หากจำเลยไม่ยื่นคำให้การศาลมีอำนาจใช้ดุลยพินิจให้ ดำเนินคดีต่อไป โดยถือว่าจำเลยขาดนัดยื่นคำให้การ กรณีโจทก์ไม่มาศาลในวันนัดพิจารณาโดยมิได้ ขอลื่อนคดีหรือเหตุขัดข้องที่ไม่มาศาล ศาลถือว่าโจทก์ไม่ประสงค์ดำเนินคดีต่อไป และจำหน่ายคดี จากสารบบความ โจทก์ไม่อาจร้องขอคุ้มครองชั่วคราวก่อนพิพากษาในคดีนี้ได้ แต่จำเลยอาจ ร้องขอคุ้มครองชั่วคราวก่อนพิพากษาได้ตามหลักเกณฑ์ที่กฎหมายกำหนด เมื่อสืบพยานแล้วเสร็จ ศาลมีอำนาจออกคำสั่งหรือคำพิพากษาดังกล่าว จากนั้นอาจมีการอุทธรณ์ฎีกาคำพิพากษาหรือ คำสั่งต่อไปได้ หากฝ่ายที่แพ้คดีซึ่งเป็นลูกหนี้ตามคำพิพากษาไม่ปฏิบัติตามคำพิพากษาก็จะต้องมีการ ออกคำสั่งบังคับโดยกำหนดเวลาให้ลูกหนี้ตามคำพิพากษาปฏิบัติ เมื่อครบกำหนดเวลาแล้ว ลูกหนี้ตามคำพิพากษาไม่ปฏิบัติตามคำสั่งบังคับก็จะมี การตั้งเจ้าพนักงานบังคับคดีเพื่อดำเนินการ บังคับคดีตามคำพิพากษา แต่หากศาลเห็นเป็นการสมควร ศาลจะออกหมายเรียกลูกหนี้ ตามคำพิพากษาหรือบุคคลอื่นมาไต่สวนเกี่ยวกับทรัพย์สินของลูกหนี้ตามคำพิพากษาก่อนออกหมาย บังคับคดีแล้วจุดแจ้งผลการไต่สวนไว้ในหมายบังคับคดีด้วยก็ได้ โดยในชั้นบังคับคดี อาจมีคดีสาขาได้เช่นเดียวกับคดีแพ่งสามัญ เช่น การร้องขอตัดทรัพย์สิน การขอเฉลี่ยทรัพย์สิน การขอถอน ส่วน การขอรับชำระหนี้บุริมสิทธิ หรือการขอให้เพิกถอนการขายทอดตลาดหากเป็นการบังคับคดี โดยไม่ชอบ

กล่าวโดยเฉพาะในการสืบพยานคดีในศาล มีหลักการในการถามพยาน และการรวบรวมพยานหลักฐาน กล่าวคือ

การถามพยาน และการรวบรวมพยานหลักฐาน

ในคดีในศาล เพื่อประโยชน์แห่งความยุติธรรมให้ศาลมีอำนาจเรียกพยานหลักฐาน มาสืบได้เองตามที่เห็นสมควร ในการสืบพยานไม่ว่าจะเป็นพยานที่คู่ความฝ่ายใดอ้างหรือที่ศาล เรียกมาเอง ให้ศาลเป็นผู้ซักถามพยานก่อน เสร็จแล้วจึงให้ตัวความหรือทนายความซักถามเพิ่มเติมได้ ให้ศาลมีอำนาจซักถามพยานเกี่ยวกับข้อเท็จจริงใดๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับคดี แม้จะไม่มีคู่ความฝ่ายใด

ยกขึ้นอ้างก็ตาม ในการบันทึกคำเบิกความของพยาน เมื่อศาลเห็นสมควร จะบันทึกข้อความแต่โดยย่อ ก็ได้แล้วให้พยานลงลายมือชื่อไว้¹⁸

เมื่อพิจารณาบทบัญญัติในการถามพยานและการรวบรวมพยานหลักฐานดังกล่าวแล้ว จะเห็นได้ว่าในคดีแพ่งสามัญ ศาลจะมีบทบาทเชิงรับเป็นหลักในการค้นหาความจริงในคดี ส่วนในคดีมโนสาเร่ซึ่งเป็นคดีแพ่งวิสามัญ ศาลจะมีบทบาทเชิงรุกเป็นหลักในการค้นหาความจริงในคดี

1.2.2 ระบบวิธีพิจารณาคดีแพ่งที่เป็นคดีชำนาญพิเศษ

1.2.2.1 คดีแรงงาน

ศาลแรงงาน มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีหรือมีคำสั่งในเรื่องดังต่อไปนี้¹⁹

(1) คดีพิพาทเกี่ยวกับสิทธิหรือหน้าที่ตามสัญญาจ้างแรงงาน หรือตามข้อตกลงเกี่ยวกับสภาพการจ้าง

(2) คดีพิพาทเกี่ยวกับสิทธิหรือหน้าที่ตามกฎหมายว่าด้วยการคุ้มครองแรงงาน กฎหมายว่าด้วยแรงงานสัมพันธ์ กฎหมายว่าด้วยแรงงานรัฐวิสาหกิจสัมพันธ์ กฎหมายว่าด้วยการจัดหางาน และคุ้มครองคนหางาน กฎหมายว่าด้วยการประกันสังคม หรือกฎหมายว่าด้วยเงินทดแทน

(3) กรณีที่จะต้องใช้สิทธิทางศาลตามกฎหมายว่าด้วยการคุ้มครองแรงงาน กฎหมายว่าด้วยแรงงานสัมพันธ์ หรือกฎหมายว่าด้วยแรงงานรัฐวิสาหกิจสัมพันธ์

(4) คดีอุทธรณ์คำวินิจฉัยของเจ้าพนักงานตามกฎหมายว่าด้วยการคุ้มครองแรงงาน ของคณะกรรมการแรงงานสัมพันธ์หรือรัฐมนตรีว่าการกระทรวงแรงงานตามกฎหมายว่าด้วยแรงงานสัมพันธ์ของคณะกรรมการแรงงานรัฐวิสาหกิจสัมพันธ์หรือรัฐมนตรีว่าการกระทรวงแรงงานตามกฎหมายว่าด้วยแรงงานรัฐวิสาหกิจสัมพันธ์ ของคณะกรรมการอุทธรณ์ตามกฎหมายว่าด้วยการประกันสังคม หรือของคณะกรรมการกองทุนเงินทดแทนตามกฎหมายว่าด้วยเงินทดแทน

(5) คดีอันเกิดแต่มูลละเมิดระหว่างนายจ้างและลูกจ้างสืบเนื่องจากข้อพิพาทแรงงานหรือเกี่ยวกับการทำงานตามสัญญาจ้างแรงงาน ทั้งนี้ ให้รวมถึงมูลละเมิดระหว่างลูกจ้างกับลูกจ้างที่เกิดจากการทำงานในทางการที่จ้างด้วย

---

¹⁸ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 193 จัตวา.

¹⁹ พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแรงงานและวิธีพิจารณาคดีแรงงาน พ.ศ.2522 มาตรา 8.

(6) ข้อพิพาทแรงงานที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงแรงงานขอให้ศาลแรงงานชี้ขาดตามกฎหมายว่าด้วยแรงงานสัมพันธ์ กฎหมายว่าด้วยแรงงานรัฐวิสาหกิจสัมพันธ์ หรือกฎหมายว่าด้วยการจัดหางานและคุ้มครองคนหางาน

(7) คดีที่มีกฎหมายบัญญัติให้อยู่ในอำนาจของศาลแรงงานคดีตามวรรคหนึ่ง ในกรณีที่กฎหมายว่าด้วยการคุ้มครองแรงงาน กฎหมายว่าด้วยแรงงานสัมพันธ์ กฎหมายว่าด้วยแรงงานรัฐวิสาหกิจสัมพันธ์ กฎหมายว่าด้วยการจัดหางานและคุ้มครองคนหางาน กฎหมายว่าด้วยการประกันสังคม หรือกฎหมายว่าด้วยเงินทดแทนบัญญัติ ให้ร้องเรียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่หรือปฏิบัติตามขั้นตอนและวิธีการที่กำหนดไว้ จะดำเนินการในศาลแรงงานได้ต่อเมื่อได้ปฏิบัติตามขั้นตอนและวิธีการที่กฎหมายดังกล่าวบัญญัติไว้แล้ว

ในกรณีมีปัญหาว่าคดีใดจะอยู่ในอำนาจของศาลแรงงานหรือไม่ ไม่ว่าจะเกิดปัญหาขึ้นในศาลแรงงานหรือศาลอื่น ให้อธิบดีผู้พิพากษาศาลแรงงานกลางเป็นผู้วินิจฉัย คำวินิจฉัยของอธิบดีผู้พิพากษาศาลแรงงานกลางให้เป็นที่สุด²⁰

เพื่อให้การดำเนินกระบวนการพิจารณาคดีแรงงานเป็นไปโดยประหยัด สะดวก รวดเร็ว และเที่ยงธรรม ให้อธิบดีผู้พิพากษาศาลแรงงานกลางมีอำนาจออกข้อกำหนดใด ๆ ใช้บังคับในศาลแรงงานได้เมื่อได้รับอนุมัติจากประธานศาลฎีกาแล้ว²¹

ให้นำบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งมาใช้บังคับแก่การดำเนินกระบวนการพิจารณาในศาลแรงงานเท่าที่ไม่ขัดหรือแย้งกับบทแห่งพระราชบัญญัตินี้โดยอนุโลม²²

เพื่อประโยชน์แห่งความยุติธรรมในอันที่จะให้ได้ความแจ้งชัดในข้อเท็จจริงแห่งคดีให้ศาลแรงงานมีอำนาจเรียกพยานหลักฐานมาสืบได้เองตามที่เห็นสมควรในการสืบพยานไม่ว่าจะเป็นพยานที่คู่ความฝ่ายใดอ้างหรือที่ศาลแรงงานเรียกมาเอง ให้ศาลเป็นผู้ซักถามพยาน ตัวความหรือทนายความจะซักถามพยานได้ต่อเมื่อได้รับอนุญาตจากศาลแรงงาน²³

²⁰ พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแรงงานและวิธีพิจารณาคดีแรงงาน พ.ศ.2522 มาตรา 9.

²¹ พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแรงงานและวิธีพิจารณาคดีแรงงาน พ.ศ.2522 มาตรา 29.

²² พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแรงงานและวิธีพิจารณาคดีแรงงาน พ.ศ.2522 มาตรา 31.

²³ พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแรงงานและวิธีพิจารณาคดีแรงงาน พ.ศ.2522 มาตรา 45.

1.2.2.2 คดีภาษีอากร

ศาลภาษีอากร มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีแพ่งในเรื่องต่อไปนี้²⁴

- (1) คดีอุทธรณ์คำวินิจฉัยของเจ้าพนักงานหรือคณะกรรมการตามกฎหมายเกี่ยวกับภาษีอากร
- (2) คดีพิพาทเกี่ยวกับสิทธิเรียกร้องของรัฐในหนี้ค่าภาษีอากร
- (3) คดีพิพาทเกี่ยวกับการขอคืนค่าภาษีอากร
- (4) คดีพิพาทเกี่ยวกับสิทธิหรือหน้าที่ตามข้อผูกพันซึ่งได้ทำขึ้นเพื่อประโยชน์แก่การจัดเก็บภาษีอากร
- (5) คดีที่มีกฎหมายบัญญัติให้อยู่ในอำนาจศาลภาษีอากร

ในกรณีมีปัญหาว่าคดีใดจะอยู่ในอำนาจของศาลภาษีอากรหรือศาลยุติธรรมอื่นไม่ว่าจะเกิดปัญหาขึ้นในศาลภาษีอากรหรือศาลยุติธรรมอื่น ให้ประธานศาลฎีกาเป็นผู้วินิจฉัย คำวินิจฉัยของประธานศาลฎีกาให้เป็นที่สุด²⁵

กระบวนการพิจารณาในศาลภาษีอากรให้เป็นไปตามบทบัญญัติแห่งพระราชบัญญัตินี้ และข้อกำหนดตามมาตรา 20 ในกรณีที่ไม่มีบทบัญญัติและข้อกำหนดดังกล่าวให้นำบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งมาใช้บังคับโดยอนุโลม²⁶

เพื่อให้การดำเนินกระบวนการพิจารณาเป็นไปโดยสะดวกรวดเร็ว และเที่ยงธรรม อธิบดีผู้พิพากษาศาลภาษีอากรกลางโดยอนุมัติประธานศาลฎีกามีอำนาจออกข้อกำหนดใดๆ เกี่ยวกับการดำเนินกระบวนการพิจารณาและการรับฟังพยานหลักฐานใช้บังคับในศาลภาษีอากรได้²⁷

---

²⁴ พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลภาษีอากรและวิธีพิจารณาคดีภาษีอากร พ.ศ.2528 มาตรา 7.

²⁵ พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลภาษีอากรและวิธีพิจารณาคดีภาษีอากร พ.ศ.2528 มาตรา 10.

²⁶ พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลภาษีอากรและวิธีพิจารณาคดีภาษีอากร พ.ศ.2528 มาตรา 17.

²⁷ พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลภาษีอากรและวิธีพิจารณาคดีภาษีอากร พ.ศ.2528 มาตรา 20.

1.2.2.3 คดีทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศ

ศาลทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศ มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีดังต่อไปนี้²⁸

- (1) คดีอาญาเกี่ยวกับเครื่องหมายการค้า ลิขสิทธิ์ และสิทธิบัตร
- (2) คดีอาญาเกี่ยวกับความผิดตามประมวลกฎหมายอาญามาตรา 271 ถึงมาตรา 275
- (3) คดีแพ่งเกี่ยวกับเครื่องหมายการค้า ลิขสิทธิ์ สิทธิบัตร และคดีพิพาทตามสัญญาถ่ายทอดเทคโนโลยี หรือสัญญาอนุญาตให้ใช้สิทธิ
- (4) คดีแพ่งอันเนื่องมาจากการกระทำความผิดตามประมวลกฎหมายอาญามาตรา 271 ถึงมาตรา 275
- (5) คดีแพ่งเกี่ยวกับการซื้อขาย แลกเปลี่ยนสินค้า หรือตราสารการเงินระหว่างประเทศ หรือการให้บริการระหว่างประเทศ การขนส่งระหว่างประเทศ การประกันภัยและนิติกรรมอื่นที่เกี่ยวข้อง
- (6) คดีแพ่งเกี่ยวกับเลตเตอร์ออฟเครดิตที่ออกเกี่ยวเนื่องกับกิจกรรมตาม (5) การส่งเงินเข้ามาในราชอาณาจักรหรือส่งออกไปนอกราชอาณาจักร ทรัสต์รีซีท รวมทั้งการประกันเกี่ยวกับกิจการดังกล่าว
- (7) คดีแพ่งเกี่ยวกับการกักเรือ
- (8) คดีแพ่งเกี่ยวกับการทุ่มตลาด และการอุดหนุนสินค้าหรือการให้บริการจากต่างประเทศ
- (9) คดีแพ่งหรือคดีอาญาที่เกี่ยวกับข้อพิพาทในการออกแบบวงจรรวม การค้นพบทางวิทยาศาสตร์ ชื่อทางการค้า ชื่อทางภูมิศาสตร์ที่แสดงถึงแหล่งกำเนิดของสินค้าความลับทางการค้าและการคุ้มครองพันธุ์พืช
- (10) คดีแพ่งหรือคดีอาญาที่มีกฎหมายบัญญัติให้อยู่ในอำนาจของศาลทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศ

---

²⁸ พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศและวิธีพิจารณาคดีทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศ พ.ศ.2539 มาตรา 7.

(11) คดีแพ่งเกี่ยวกับอนุญาโตตุลาการเพื่อระงับข้อพิพาทตาม (3) ถึง (10) คดีที่อยู่ในเขตอำนาจของศาลเยาวชนและครอบครัวไม่อยู่ในอำนาจของศาลทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศ

ในกรณีมีปัญหาว่าคดีใดจะอยู่ในอำนาจของศาลทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศหรือไม่ ไม่ว่าปัญหานั้นจะเกิดขึ้นในศาลทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศหรือศาลยุติธรรมอื่น ให้ศาลนั้นรอการพิจารณาพิพากษาคดีไว้ชั่วคราวแล้วเสนอปัญหานั้นให้ประธานศาลฎีกาเป็นผู้วินิจฉัย คำวินิจฉัยของประธานศาลฎีกาให้เป็นที่สุด²⁹

กระบวนการพิจารณาในศาลทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศให้เป็นไปตามบทบัญญัติแห่งพระราชบัญญัตินี้และข้อกำหนดตามมาตรา 30 ในกรณีที่ไม่มีบทบัญญัติและข้อกำหนดดังกล่าวให้นำบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งหรือประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาหรือพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแขวงและวิธีพิจารณาความอาญาในศาลแขวงมาใช้บังคับโดยอนุโลม³⁰

เพื่อให้การดำเนินกระบวนการพิจารณาเป็นไปโดยสะดวก รวดเร็ว และเที่ยงธรรม อธิบดีผู้พิพากษาศาลทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศกลางโดยอนุมัติประธานศาลฎีกามีอำนาจออกข้อกำหนดใดๆ เกี่ยวกับการดำเนินกระบวนการพิจารณาและการรับฟังพยานหลักฐานใช้บังคับในศาลทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศได้ แต่ข้อกำหนดดังกล่าวจะต้องไม่ทำให้สิทธิในการต่อสู้คดีอาญาของจำเลยต้องลดน้อยกว่าที่บัญญัติไว้ในกฎหมาย³¹

---

²⁹ พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศและวิธีพิจารณาคดีทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศ พ.ศ.2539 มาตรา 9.

³⁰ พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศและวิธีพิจารณาคดีทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศ พ.ศ.2539 มาตรา 26.

³¹ พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศและวิธีพิจารณาคดีทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศ พ.ศ.2539 มาตรา 30.

1.2.2.4 คดีล้มละลาย

ศาลล้มละลาย มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีล้มละลาย³²

ในกรณีมีปัญหาว่าคดีใดจะอยู่ในอำนาจของศาลล้มละลายหรือไม่ ไม่ว่าปัญหาดังกล่าว จะเกิดขึ้นในศาลล้มละลายหรือศาลยุติธรรมอื่นให้ศาลนั้นรอการพิจารณาพิพากษาคดีไว้ชั่วคราว แล้วเสนอปัญหานั้นให้ประธานศาลฎีกาเป็นผู้วินิจฉัย คำวินิจฉัยของประธานศาลฎีกาให้เป็นที่สุด³³

นอกจากที่บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัตินี้ กระบวนพิจารณาในศาลล้มละลายให้เป็นไปตามกฎหมายว่าด้วยล้มละลายและข้อกำหนดตามมาตรา 19 ในกรณีที่ไม่มีบทบัญญัติและข้อกำหนดดังกล่าว ให้นำบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งหรือประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา หรือกฎหมายว่าด้วยการจัดตั้งศาลแขวงและวิธีพิจารณาความอาญา ในศาลแขวงแล้วแต่กรณี มาใช้บังคับโดยอนุโลม³⁴

เพื่อให้การดำเนินกระบวนพิจารณาเป็นไปโดยสะดวก รวดเร็วและเที่ยงธรรม อธิบดีผู้พิพากษาศาลล้มละลายกลางมีอำนาจออกข้อกำหนดใดๆ เกี่ยวกับการดำเนินกระบวนพิจารณาและการรับฟังพยานหลักฐานใช้บังคับในศาลล้มละลายได้ แต่ข้อกำหนดดังกล่าวจะต้องไม่ทำให้สิทธิในการต่อสู้คดีอาญาของจำเลยต้องลดน้อยกว่าที่บัญญัติไว้ในกฎหมาย³⁵

1.2.3 ระบบวิธีพิจารณาคดีแพ่งที่เป็นคดีพิเศษ

คดีเยาวชนและครอบครัว

ศาลเยาวชนและครอบครัว มีอำนาจพิจารณาพิพากษาหรือมีคำสั่งในคดีดังต่อไปนี้³⁶

---

³² พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลล้มละลายและวิธีพิจารณาคดีล้มละลาย พ.ศ.2542 มาตรา 7.

³³ พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลล้มละลายและวิธีพิจารณาคดีล้มละลาย พ.ศ.2542 มาตรา 9.

³⁴ พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลล้มละลายและวิธีพิจารณาคดีล้มละลาย พ.ศ.2542 มาตรา 14.

³⁵ พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลล้มละลายและวิธีพิจารณาคดีล้มละลาย พ.ศ.2542 มาตรา 19 วรรคหนึ่ง.

³⁶ พระราชบัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ.2553 มาตรา 10.

- (1) คดีอาญาที่มีข้อหาว่าเด็กหรือเยาวชนกระทำความผิด
- (2) คดีอาญาที่ศาลซึ่งมีอำนาจพิจารณาคดีธรรมดาได้อินมาตามมาตรา 97 วรรคหนึ่ง
- (3) คดีครอบครัว
- (4) คดีคุ้มครองสวัสดิภาพ
- (5) คดีอื่นที่มีกฎหมายบัญญัติให้เป็นอำนาจหน้าที่ของศาลเยาวชนและครอบครัว

ในกรณีมีปัญหาคดีใดจะอยู่ในอำนาจศาลเยาวชนและครอบครัวหรือศาลยุติธรรมอื่นไม่ว่าจะเกิดปัญหาขึ้นในศาลเยาวชนและครอบครัวหรือศาลยุติธรรมอื่น ให้ประธานศาลฎีกาเป็นผู้วินิจฉัยชี้ขาด คำวินิจฉัยของประธานศาลฎีกาให้เป็นที่สุด

การขอให้ประธานศาลฎีกาวินิจฉัยชี้ขาดตามวรรคหนึ่ง คู่ความจะต้องร้องขอก่อนวันสืบพยาน แต่ในกรณีที่ศาลเห็นสมควรให้กระทำได้ก่อนมีคำพิพากษาของศาลชั้นต้นและในกรณีเช่นว่านี้ ให้ศาลนั้นรอกการพิจารณาพิพากษาคดีไว้ชั่วคราว

คำวินิจฉัยของประธานศาลฎีกา ไม่มีผลกระทบต่อกระบวนการพิจารณาของศาลที่ได้ดำเนินการไปแล้ว³⁷

ให้นำบทบัญญัติแห่งพระธรรมนูญศาลยุติธรรม ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง และกฎหมายว่าด้วยการจัดตั้งศาลแขวงและวิธีพิจารณาความอาญาในศาลแขวง มาใช้บังคับแก่คดีเยาวชนและครอบครัวเท่าที่ไม่ขัดหรือแย้งกับบทแห่งพระราชบัญญัตินี้³⁸

1.2.4 ระบบวิธีพิจารณาคดีแพ่งที่เป็นคดีผู้บริโภค

พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีผู้บริโภค พ.ศ.2551 ได้ให้คำนิยามคดีผู้บริโภค ผู้บริโภค ผู้ประกอบธุรกิจ และเจ้าพนักงานคดี ดังนี้³⁹

“คดีผู้บริโภค” หมายความว่า

³⁷ พระราชบัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ.2553 มาตรา 11.

³⁸ พระราชบัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ.2553 มาตรา 6.

³⁹ พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีผู้บริโภค พ.ศ.2551 มาตรา 3.

(1) คดีแพ่งระหว่างผู้บริโภคหรือผู้มีอำนาจฟ้องคดีแทนผู้บริโภคตามมาตรา 19 หรือ ตามกฎหมายอื่น กับผู้ประกอบการธุรกิจซึ่งพิพาทกันเกี่ยวกับสิทธิหรือหน้าที่ตามกฎหมายอันเนื่องมาจากการบริโภคสินค้าหรือบริการ

(2) คดีแพ่งตามกฎหมายเกี่ยวกับความรับผิดชอบต่อความเสียหายที่เกิดขึ้นจากสินค้าที่ไม่ปลอดภัย

(3) คดีแพ่งที่เกี่ยวข้องพัวพันกันกับคดีตาม (1) หรือ (2)

(4) คดีแพ่งที่มีกฎหมายบัญญัติให้ใช้วิธีพิจารณาตามพระราชบัญญัตินี้

“ผู้บริโภค” หมายความว่า ผู้บริโภคตามกฎหมายว่าด้วยการคุ้มครองผู้บริโภค และให้หมายความรวมถึงผู้เสียหายตามกฎหมายเกี่ยวกับความรับผิดชอบต่อความเสียหายที่เกิดขึ้นจากสินค้าที่ไม่ปลอดภัยด้วย

“ผู้ประกอบการธุรกิจ” หมายความว่า ผู้ประกอบการธุรกิจตามกฎหมายว่าด้วยการคุ้มครองผู้บริโภคและให้หมายความรวมถึงผู้ประกอบการตามกฎหมายเกี่ยวกับความรับผิดชอบต่อความเสียหายที่เกิดขึ้นจากสินค้าที่ไม่ปลอดภัยด้วย

“เจ้าพนักงานคดี” หมายความว่า บุคคลที่เลขาธิการสำนักงานศาลยุติธรรมแต่งตั้งให้ปฏิบัติหน้าที่ตามพระราชบัญญัตินี้

ให้มีเจ้าพนักงานคดีทำหน้าที่ช่วยเหลือศาลในการดำเนินคดีผู้บริโภคตามที่ศาลมอบหมาย ดังต่อไปนี้⁴⁰

(1) ไกล่เกลี่ยคดีผู้บริโภค

(2) ตรวจสอบและรวบรวมพยานหลักฐาน

(3) บันทึกคำพยาน

(4) ดำเนินการให้มีการคุ้มครองสิทธิของคู่ความทั้งก่อนและระหว่างการพิจารณา

(5) ปฏิบัติหน้าที่อื่นตามพระราชบัญญัตินี้หรือตามข้อกำหนดของประธานศาลฎีกา

---

⁴⁰ พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีผู้บริโภค พ.ศ.2551 มาตรา 4.

ในการทำหน้าที่ช่วยเหลือนั้นในการปฏิบัติหน้าที่ตามพระราชบัญญัตินี้ ให้เจ้าพนักงานคดีเป็นเจ้าพนักงานตามประมวลกฎหมายอาญาและให้มีอำนาจมีหนังสือเรียกบุคคลใดบุคคลหนึ่งมาให้ข้อมูล หรือให้จัดส่งเอกสารเพื่อประกอบการพิจารณาเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ตามอำนาจหน้าที่

หลักเกณฑ์และวิธีการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าพนักงานคดีให้เป็นไปตามที่กำหนดไว้ในข้อกำหนดของประธานศาลฎีกา

ให้ประธานศาลฎีกามีอำนาจออกข้อกำหนดเพื่อให้การดำเนินกระบวนการพิจารณาคดีผู้บริโภคนั้นไปด้วยความสะดวก รวดเร็วและเที่ยงธรรม แต่ข้อกำหนดดังกล่าวจะต้องไม่ทำให้สิทธิในการต่อสู้คดีของคุณความลดน้อยลง⁴¹

กระบวนการพิจารณาคดีผู้บริโภคให้เป็นไปตามบทบัญญัติแห่งพระราชบัญญัตินี้และข้อกำหนดของประธานศาลฎีกาตามมาตรา 6 ในกรณีที่ไม่มีบทบัญญัติและข้อกำหนดดังกล่าวให้นำบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งมาใช้บังคับโดยอนุโลม⁴²

ในกรณีมีปัญหาว่าคดีใดเป็นคดีผู้บริโภคหรือไม่ ให้ประธานศาลอุทธรณ์เป็นผู้วินิจฉัย คำวินิจฉัยของประธานศาลอุทธรณ์ให้เป็นที่สุด แต่ทั้งนี้ไม่กระทบถึงกระบวนการพิจารณาใด ๆ ที่ได้กระทำไปก่อนที่จะมีคำวินิจฉัยนั้น⁴³

จะเห็นได้ว่า การพิจารณาพิพากษาคดีแพ่งของศาลชั้นอุทธรณ์ และศาลพิเศษดังกล่าวจะเป็นไปตามพระราชบัญญัติจัดตั้งศาล วิธีพิจารณาคดี และข้อกำหนดของศาลนั้นๆ โดยให้นำบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งมาใช้บังคับเท่าที่ไม่ขัดหรือแย้งกับบทบัญญัติแห่งพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลและวิธีพิจารณาคดีของศาลนั้นๆ โดยอนุโลม ส่วนในการพิจารณาพิพากษาคดีผู้บริโภคจะอยู่ในบังคับของพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีผู้บริโภค พ.ศ.2551 และข้อกำหนดของประธานศาลฎีกา ในกรณีที่ไม่มีบทบัญญัติและข้อกำหนดดังกล่าวให้นำบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งมาใช้บังคับโดยอนุโลม ดังนั้น วิธีพิจารณาคดีแพ่งที่เป็น

---

⁴¹ พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีผู้บริโภค พ.ศ.2551 มาตรา 6 วรรคหนึ่ง.

⁴² พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีผู้บริโภค พ.ศ.2551 มาตรา 7.

⁴³ พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีผู้บริโภค พ.ศ.2551 มาตรา 8 วรรคหนึ่ง.

คดีชำนาญพิเศษ คดีพิเศษ และคดีผู้บริโภครวมกัน จึงไม่ได้ใช้วิธีพิจารณาคดีตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งเป็นหลักดังเช่นคดีแพ่งทั่วไป

การวินิจฉัยว่าคดีใดเป็นคดีชำนาญพิเศษ คดีพิเศษ หรือคดีผู้บริโภครวมกันก็กำหนดตัวผู้มีอำนาจวินิจฉัยไว้แตกต่างกัน โดยคดีแพ่งที่เป็นคดีแรงงาน ให้อธิบดีผู้พิพากษาศาลแรงงานเป็นผู้วินิจฉัย ส่วนคดีแพ่งที่เป็นคดีชำนาญพิเศษที่เป็นคดีภาษีอากร คดีทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศ และคดีล้มละลาย ตลอดจนคดีแพ่งที่เป็นคดีพิเศษ คือ คดีเยาวชนและครอบครัว ให้ประธานศาลฎีกาเป็นผู้วินิจฉัย ส่วนคดีแพ่งที่เป็นคดีผู้บริโภครวมกัน ให้ประธานศาลอุทธรณ์เป็นผู้วินิจฉัย

ระบบวิธีพิจารณาคดีแพ่งที่มีหลากหลายประเภทเกินไป มีวิธีพิจารณาคดี เขตอำนาจศาล หรือกระบวนการวินิจฉัยประเภทคดีที่แตกต่างกัน และไม่ได้ใช้ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งเป็นแกนกลาง จึงเป็นกระบวนการพิจารณาคดีแพ่งที่มีความยุ่งยากซับซ้อน

1.3 ระบบการอุทธรณ์ฎีกา

ในระบบ Civil Law การอุทธรณ์ฎีกา หมายถึง วิธีการที่สร้างขึ้นโดยปกติในการกลับแก้หรือยกคำพิพากษาของศาล ในระบบ Common Law การอุทธรณ์ฎีกาเป็นการตรวจสอบคำพิพากษาของศาลชั้นที่สูงกว่าไม่ว่าเป็นการใช้อำนาจของศาลอุทธรณ์ชั้นกลางในการตรวจสอบคำพิพากษาของศาลชั้นต้น หรือเป็นการที่ศาลฎีกาตรวจสอบคำพิพากษาของศาลอุทธรณ์ชั้นกลางและไม่ว่าจะเป็นปัญหาข้อเท็จจริงหรือปัญหาข้อกฎหมาย⁴⁴

ศาลก็เช่นเดียวกับสถาบันอื่นๆ ที่ประกอบด้วยบุคคลซึ่งทำผิดพลาดได้ โดยอาจเป็นความผิดพลาดในข้อเท็จจริง ข้อกฎหมาย หรือกระบวนการพิจารณา คู่ความซึ่งมีส่วนได้เสียในคำพิพากษาที่ผิดพลาดจะต้องมีวิธีการทำให้คำพิพากษานั้นถูกต้อง และด้วยเหตุผลว่าคำพิพากษาของศาลสูงดีกว่าคำพิพากษาของศาลล่าง เพราะการตรวจสอบโดยศาลชั้นที่สูงกว่าโดยทั่วไปจะประกอบไปด้วยผู้พิพากษาที่มีจำนวน ความอาวุโส และประสบการณ์ มากกว่าผู้พิพากษาศาลล่าง รวมทั้งวิธีการตรวจสอบโดยศาลชั้นที่สูงกว่ายังเป็นประโยชน์ทางสังคม โดยคำพิพากษาของศาลชั้นต้นจะเป็นการออกโดยศาลชั้นต้นจำนวนมากและอาจขัดแย้งกันในแต่ละศาล แต่สิ่งที่สำคัญสำหรับศาลนักกฎหมาย และสังคมโดยรวมก็คือ การใช้กฎหมายอย่างเป็นเอกภาพและสอดคล้องกัน เช่น การยึดถือหลักเกณฑ์ในคำพิพากษาที่มีมาก่อนมาใช้ในการตัดสินคดีที่มีข้อเท็จจริงแบบเดียวกัน

---

⁴⁴ Peter E. Herzog and Delmar Karlen, "Civil Procedure Chapter 8 Attacks on Judicial Decisions," *International Encyclopedia of Comparative Law*, vol.16, p.3.

ที่เกิดขึ้นในภายหลังที่เรียกว่า The Doctrine of Stare Decisions ซึ่งพัฒนาต่อมาเป็นทฤษฎีการตัดสินโดยยึดหลักกฎหมายตามคำพิพากษาที่เรียกว่า The Doctrine of Precedent ของระบบ Common Law นั้น เป็นเงื่อนไขที่จะต้องมีหน่วยงานที่เป็นศูนย์กลางในการอธิบายชี้แจง และทำให้การใช้กฎหมายมีเอกภาพ หรือแม้แต่ในประเทศที่ไม่ได้ยึดถือหลักการดังกล่าวนี้ คำพิพากษาของศาลสูงสุดก็เป็นแนวทางแก่ศาลล่าง นักกฎหมาย และประชาชนโดยทั่วไปด้วย⁴⁵

อย่างไรก็ดี การแก้ไขความไม่ถูกต้องที่เกิดขึ้นในการพิจารณาคดีย่อมกระทบกระเทือนต่อความศักดิ์สิทธิ์แห่งคำพิพากษา แต่หากไม่ให้มีการแก้ไขความไม่ถูกต้องนี้เลยย่อมทำให้ความยุติธรรมไม่อาจดำเนินไปได้ ความศักดิ์สิทธิ์แห่งคำพิพากษาเป็นไปตามหลักความเป็นที่สุดแห่งคำพิพากษา (Res Judicata) ที่คำพิพากษาหรือคำชี้ขาดข้อพิพาทแห่งคดีเป็นอันยุติควรที่คู่ความและประชาชนจะต้องยอมรับนับถือและเคารพในผลและเหตุผลของคำตัดสิน หลักการนี้มาจากแนวความคิดว่าคำพิพากษาของพระมหากษัตริย์มีความศักดิ์สิทธิ์และต้องยอมรับเป็นที่ยุติ ต่อมาได้ขยายไปถึงคำพิพากษาของศาลศาสนจักรและศาลอื่นๆ ด้วย แต่หลักการนี้ผ่อนคลายลงไปตามแนวคิดสมัยใหม่ โดยถือว่าความศักดิ์สิทธิ์แห่งคำพิพากษาก่อสร้างขึ้นเพื่อให้สอดคล้องกับหลักเหตุผลของความยุติธรรม ความเหมาะสมกับความจำเป็นในทางปฏิบัติ และความสงบเรียบร้อยของสาธารณะ ในทางรัฐประศาสนายกก็เพื่อประโยชน์ของคู่ความ การประหยัด เวลาในทางคดีความ และเพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยของกระบวนการยุติธรรม⁴⁶

จากเหตุผลของหลักความเป็นที่สุดแห่งคำพิพากษาซึ่งถือว่าคำพิพากษาน่าจะเป็นคำตัดสินการโต้เถียงที่ดีที่สุดและเป็นข้อยุติได้นี้ ทำให้เห็นกันว่าโดยหลักทั่วไปเมื่อมีคำพิพากษาอย่างไรแล้วก็ควรที่จะยุติได้ ไม่ควรจะให้มีการอุทธรณ์ฎีกาอีกต่อไปเว้นแต่เฉพาะกรณีที่เกิดข้อผิดพลาดจริงๆ เท่านั้น เพื่อที่จะทำให้ประชาชนเกิดจิตสำนึกเคารพต่อคำพิพากษา ไม่อุทธรณ์ฎีกาอย่างไรเหตุผลหรืออาศัยการอุทธรณ์ฎีกาเป็นการประวิงคดีเพื่อหวังเหนี่ยวการบังคับคดีให้ช้าลง

---

⁴⁵ *Ibid*, pp.4-5.

⁴⁶ ปวีณา มาศมุนท์ทิค, “การจำกัดสิทธิอุทธรณ์ฎีกาในคดีแพ่ง,” (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต ภาควิชานิติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533), น.55, 86 อ้างใน ชาญณรงค์ ปราณิจิตต์ และคณะ, “การวิจัยเพื่อหาวิธีลดปริมาณคดีที่มาสู่ ศาลอุทธรณ์และศาลฎีกา,” รายงานการศึกษาวิจัยที่เสนอต่อคณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติประจำปี 2544, น.10-11.

แต่คำพิพากษาอาจมีความบกพร่องหรือความไม่ถูกต้องได้ควรที่จะมีการตรวจสอบโดยศาลสูงก่อน จึงจะเป็นที่สุด หลักความเป็นที่สุดแห่งคำพิพากษานี้ในปัจจุบันจึงใช้ในลักษณะที่เกี่ยวกับการห้ามดำเนินกระบวนการพิจารณาซ้ำหรือห้ามฟ้องซ้ำในคดีที่ศาลมีคำพิพากษาถึงที่สุดแล้ว⁴⁷

หลักความเป็นที่สุดแห่งคำพิพากษาดตรงกับหลักกฎหมายปิดปากโดยคำพิพากษา (Estoppel by Record) ซึ่งสหรัฐอเมริการับมาจาก Common Law ของอังกฤษ หลักสำคัญก็คือ การห้ามไม่ให้โต้เถียงผลของคำพิพากษาซึ่งได้วินิจฉัยไว้แล้วและคำพิพากษามีผลเป็นการปิดปากไม่ให้คู่ความโต้เถียงเป็นอย่างอื่นได้ เฉพาะคำพิพากษาที่ได้วินิจฉัยในประเด็นซึ่งตรงกันกับประเด็นที่กล่าวอ้างในคดีหลัง หลักกฎหมายปิดปากโดยคำพิพากษานั้นมีรากฐานหรือเหตุผลที่สำคัญ 2 ประการ ได้แก่ การฟ้องร้องคดีกันนั้นควรสิ้นสุด และบุคคลหนึ่งไม่ควรต้องเสี่ยงภัยถึง 2 ครั้ง จากการกระทำครั้งเดียว ปัจจุบันศาลอังกฤษได้ขยายหลักนี้ให้กว้างออกไปอีกว่า ถึงแม้ศาลเพียงอ่านคำตัดสินแล้วแต่ยังมีได้ทำคำพิพากษาอย่างเป็นทางการคำตัดสินนั้นก็ก่อให้เกิดเป็นกฎหมายปิดปากได้⁴⁸

การอุทธรณ์ฎีกาเป็นการแก้ไขความไม่ถูกต้องในเนื้อหาของคำพิพากษา แต่หากทุกคดีมีการแก้ไขได้ก็ย่อมกระทบกระเทือนต่อความเด็ดขาดแน่นอนของคำพิพากษา และความศักดิ์สิทธิ์ของคำพิพากษาย่อมไม่อาจเกิดขึ้นได้ ซึ่งจะทำให้ประชาชนเสื่อมความเชื่อมั่นในกระบวนการยุติธรรม แต่ถ้าความไม่ถูกต้องนี้ไม่มีการแก้ไขเสียเลยย่อมก่อให้เกิดความเสียหายเช่นเดียวกัน แต่ละประเทศจึงได้วางแนวทางและหลักในการอุทธรณ์ฎีกาว่าจะสามารถกระทำได้มากน้อยเพียงใดโดยเลือกใช้ให้เหมาะสมกับสภาพสังคมและศาลของตน ในปัจจุบันการอุทธรณ์ฎีกาแบ่งออกเป็น 2 ระบบ คือ ระบบสิทธิในการอุทธรณ์ฎีกา และระบบอนุญาตให้อุทธรณ์ฎีกา⁴⁹

---

⁴⁷ ชาญณรงค์ ปราณิจิตต์และคณะ, “การวิจัยเพื่อหาวิธีลดปริมาณคดีที่มาสู่ศาลอุทธรณ์และศาลฎีกา,” รายงานการศึกษาวิจัยที่เสนอต่อคณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติประจำปี 2544, น.11.

⁴⁸ พงษ์อาจ ตริกิจวัฒน์นากุล, “กฎหมายปิดปาก,” (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต ภาควิชานิติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525), น.37-38 อ้างใน ชาญณรงค์ ปราณิจิตต์ และคณะ, “การวิจัยเพื่อหาวิธีลดปริมาณคดีที่มาสู่ศาลอุทธรณ์และศาลฎีกา,” รายงานการศึกษาวิจัยที่เสนอต่อคณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติประจำปี 2544, น.11-12.

⁴⁹ ชาญณรงค์ ปราณิจิตต์และคณะ, อ้างแล้ว *เชิงอรรถที่* 46, น.31.

1.3.1 ระบบสิทธิในการอุทธรณ์ฎีกา

ระบบสิทธิในการอุทธรณ์ฎีกา หมายถึง ระบบการอุทธรณ์ฎีกาที่เปิดโอกาสให้คู่ความ มีสิทธิอุทธรณ์ฎีกาได้อย่างกว้างขวาง โดยถือว่าการอุทธรณ์ฎีกาเป็นสิทธิของคู่ความ การห้ามอุทธรณ์ฎีกาเป็นข้อยกเว้นซึ่งจะทำในรูปแบบของการจำกัดสิทธิในการอุทธรณ์ฎีกา การให้สิทธิอุทธรณ์ฎีกาโดยทั่วไปแล้วนานาประเทศถือว่าเป็นสิทธิของพลเมืองของตนที่จะใช้สิทธิอุทธรณ์ฎีกาชั้นแรกได้เสมอ แต่สิทธิในการอุทธรณ์ฎีกานี้เป็นสิทธิที่เกิดขึ้นใหม่ไม่ใช่สิทธิที่มีมาแต่เดิม (Inherent Right) เป็นสิทธิที่เกิดขึ้นภายหลังเนื่องจากมีความไม่ถูกต้องเกิดขึ้นในการพิจารณา สิทธิในการอุทธรณ์ฎีกาจึงไม่ใช่สิทธิขั้นพื้นฐาน ดังนั้นคู่ความจึงอาจจะไม่ใช้สิทธิหรือสละสิทธิในการอุทธรณ์ฎีกาได้⁵⁰

1.3.2 ระบบอนุญาตให้อุทธรณ์ฎีกา

ระบบอนุญาตให้อุทธรณ์ฎีกา หมายถึง ระบบการอุทธรณ์ฎีกาที่ถือว่าการอุทธรณ์ฎีกานั้น เป็นสิ่งที่กฎหมายห้าม คู่ความสามารถอุทธรณ์ฎีกาได้ต่อเมื่อมีกฎหมายบทบัญญัติยกเว้นไว้ในบางกรณี โดยทั่วไปแล้วแม้ว่าจะจะเป็นประเทศที่ใช้ระบบอนุญาตให้อุทธรณ์ฎีกาแต่กฎหมายมักจะให้อุทธรณ์ในครั้งแรกได้เสมอ ส่วนการอุทธรณ์ในครั้งที่สองถือว่าเป็นสิ่งที่กฎหมายห้ามหรืออนุญาตให้กระทำได้ในบางกรณีเท่านั้น ระบบอนุญาตให้อุทธรณ์ฎีกามีทั้งการขออนุญาตจากศาลล่างที่ตัดสินคดีรับรองหรืออนุญาต และการขออนุญาตจากศาลสูง โดยการขออนุญาตจากศาลสูงมีแนวคิดที่ว่าเมื่อศาลล่างตัดสินแล้วก็ไม่ควรยุ่งเกี่ยวกับคดีนั้นอีก ควรเป็นดุลพินิจของศาลสูงที่จะพิจารณาว่าศาลล่างตัดสินถูกต้องหรือไม่ การใช้ดุลพินิจของศาลสูงจึงเป็นการตรวจสอบการกระทำของศาลล่างอยู่ในตัว ถ้าศาลสูงพิจารณาแล้วเห็นว่าศาลล่างตัดสินถูกต้องหรือมีความบกพร่องอยู่บ้างแต่ก็เพียงเล็กน้อย ศาลสูงก็จะสั่งไม่อนุญาตให้อุทธรณ์ฎีกา การให้ศาลล่างที่ตัดสินคดีเป็นผู้รับรองหรืออนุญาตให้อุทธรณ์ฎีกานั้นเป็นการฝืนใจผู้ที่ตัดสินที่จะรับรองหรืออนุญาตเพื่อกลับคำวินิจฉัยของตน การรับรองหรืออนุญาตให้อุทธรณ์ฎีกาโดยให้เป็นดุลพินิจของศาลล่างที่ตัดสินคดีย่อมไม่อาจเป็นหลักประกันที่เพียงพอแก่คู่ความ และหากศาลล่างรับรองหรืออนุญาตให้อุทธรณ์ฎีกาตามกฎหมาย ศาลสูงก็ต้องรับอุทธรณ์ฎีกานั้นไว้พิจารณาซึ่งบางครั้งอาจจะไม่ใช่ปัญหาสำคัญซึ่งสมควรจะได้รับการพิจารณาจากศาลสูงจึงเป็นการเพิ่มภาระแก่ศาลสูงโดยไม่จำเป็น⁵¹

⁵⁰ เฟิงอ๋าง, น.30-31.

⁵¹ เฟิงอ๋าง, น.31-32.

การอุทธรณ์ฎีกาไม่ว่าจะใช้ระบบสิทธิหรือระบบอนุญาตจะต้องพิจารณาว่าปัญหาที่อุทธรณ์ฎีกานั้นเป็นปัญหาข้อเท็จจริงหรือปัญหาข้อกฎหมาย การอุทธรณ์ฎีกาในปัญหาข้อเท็จจริงเป็นการอุทธรณ์ฎีกาเพื่อแก้ไขความไม่ถูกต้องในการรับฟังข้อเท็จจริงเพื่อให้ได้ความจริงที่ถ่องแท้ในระบบ Common Law ของอังกฤษ การอุทธรณ์ฎีกาในปัญหาข้อเท็จจริงย่อมกระทำได้ เว้นแต่จะมีข้อจำกัดบางประการ ในระบบ Civil Law การอุทธรณ์ฎีกาในปัญหาข้อเท็จจริงกระทำได้เสมอโดยไม่ต้องได้รับอนุญาตหรือรับรองโดยให้มีการอุทธรณ์ฎีกาอย่างน้อยชั้นหนึ่งเพื่อแก้ไขความไม่ถูกต้องในการรับฟังข้อเท็จจริง ส่วนการอุทธรณ์ฎีกาในปัญหาข้อกฎหมายนั้น ปัญหาข้อกฎหมายที่สำคัญมักจะทำให้อุทธรณ์ฎีกาไปสู่ศาลสูงสุดได้เสมอเพื่อให้การใช้กฎหมายของศาลเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทั่วประเทศ⁵²

ในอังกฤษ การอุทธรณ์ในปัญหาข้อกฎหมายเพียงอย่างเดียวไม่ต้องได้รับอนุญาตหรือรับรอง โดยปกติแล้วปัญหาข้อกฎหมายจะยุติในศาลควีนเบนช์หรือศาลอุทธรณ์ แต่ในกรณีที่มีปัญหาข้อกฎหมายที่สำคัญอันเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์สาธารณะย่อมอุทธรณ์ไปยังสภาขุนนางได้อีกชั้นหนึ่ง แต่การอุทธรณ์ในกรณีนี้ต้องได้รับการรับรองจากศาลควีนเบนช์หรือศาลอุทธรณ์แล้วแต่กรณี และศาลควีนเบนช์หรือศาลอุทธรณ์และสภาขุนนางต้องพิจารณาแล้วเห็นว่าปัญหาดังกล่าวควรที่จะได้รับการพิจารณาจากสภาขุนนาง

ในเยอรมนี การอุทธรณ์สามารถกระทำได้ทั้งปัญหาข้อเท็จจริงและปัญหาข้อกฎหมาย โดยเป็นการอุทธรณ์จากศาลแขวงไปยังศาลจังหวัด และสามารถอุทธรณ์ในปัญหาข้อกฎหมายไปยังศาลสูงของมลรัฐได้อีกชั้นหนึ่งโดยได้รับอนุญาตจากศาลจังหวัด หรือได้รับอนุญาตจากศาลสูงของมลรัฐกรณีที่ไม่ได้รับอนุญาตจากศาลจังหวัด ในอุทธรณ์จะต้องกล่าวอ้างว่าคำพิพากษานั้นฝ่าฝืนกฎหมาย คือ การฝ่าฝืนบรรทัดฐานทางกฎหมายที่ควรต้องใช้แต่มิได้มีการนำมาใช้อย่างถูกต้อง

ในฝรั่งเศส โดยหลักแล้วคู่ความสามารถอุทธรณ์คำพิพากษาของศาลชั้นต้นได้เสมอไม่ว่าจะเป็นปัญหาข้อเท็จจริงหรือปัญหาข้อกฎหมาย นอกจากจะเป็นคดีที่มีทุนทรัพย์เล็กน้อยซึ่งกฎหมายบัญญัติให้สิ้นสุดในศาลชั้นต้นเท่านั้น การอุทธรณ์คำพิพากษาของศาลอุทธรณ์จะอุทธรณ์ได้เฉพาะปัญหาข้อกฎหมายโดยได้รับอนุญาตจากศาลฎีกา ซึ่งศาลฎีกาจะพิจารณาว่าคำพิพากษา

---

⁵² เฟิงอ๋าง, น.32-33.

ของศาลล่างได้ละเมิดต่อกฎหมายหรือไม่โดยจะฟังข้อเท็จจริงตามพยานหลักฐานที่ปรากฏ
ในคำพิพากษาของศาลล่าง⁵³

ในญี่ปุ่น การอุทธรณ์ครั้งแรกต่อศาลอุทธรณ์นั้นเป็นสิทธิของคุณความ ส่วนการอุทธรณ์
ครั้งสุดท้ายต่อศาลฎีกาจะอุทธรณ์ได้เฉพาะข้อกฎหมายที่เป็นสาระสำคัญและการจะรับคดีไว้พิจารณา
หรือไม่เป็นดุลพินิจของศาลฎีกา⁵⁴

กรณีของไทย คดีแพ่งทั่วไป คดีแพ่งที่เป็นคดีพิเศษ และคดีแพ่งที่เป็นคดีผู้บริโภค
ใช้ระบบสิทธิในการอุทธรณ์ โดยคดีแพ่งทั่วไปกฎหมายกำหนดว่าภายใต้บังคับบทบัญญัติ
มาตรา 138, 168, 188 และ 222 และในลักษณะนี้ คำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลชั้นต้นนั้น
ให้ยื่นอุทธรณ์ต่อศาลอุทธรณ์ เว้นแต่คำพิพากษาหรือคำสั่งนั้นประมวลกฎหมายนี้หรือกฎหมายอื่น
จะได้บัญญัติไว้ให้เป็นที่สุด⁵⁵

ในคดีที่ราคาทรัพย์สินหรือจำนวนทุนทรัพย์ที่พิพาทกันในชั้นอุทธรณ์ไม่เกินห้าหมื่นบาท
หรือไม่เกินจำนวนที่กำหนดในพระราชกฤษฎีกา ห้ามมิให้คุณความอุทธรณ์ในข้อเท็จจริง เว้นแต่
ผู้พิพากษาที่นั่งพิจารณาคดีนั้นในศาลชั้นต้นได้ทำความเห็นแย้งไว้หรือได้รับรองว่ามีเหตุอันควร
อุทธรณ์ได้ หรือถ้าไม่มีความเห็นแย้งหรือคำรับรองเช่นนั้นต้องได้รับอนุญาตให้อุทธรณ์เป็นหนังสือ
จากอธิบดีผู้พิพากษาชั้นต้นหรืออธิบดีผู้พิพากษาศาลฎีกาผู้มีอำนาจ แล้วแต่กรณี

บทบัญญัติในวรรคหนึ่งมิได้ให้บังคับในคดีเกี่ยวกับสิทธิแห่งสภาพบุคคลหรือสิทธิ
ในครอบครัวและคดีฟ้องขอให้ปลดเปลื้องทุกข์อันไม่อาจคำนวณเป็นราคาเงินได้ เว้นแต่ในคดีฟ้อง
ขับไล่บุคคลใด ๆ ออกจากอสังหาริมทรัพย์อันมีค่าเช่าหรืออาจให้เช่าได้ในขณะยื่นคำฟ้องไม่เกิน
เดือนละสี่พันบาทหรือไม่เกินจำนวนที่กำหนดในพระราชกฤษฎีกา การขอให้ผู้พิพากษาที่นั่งพิจารณา
ในคดีในศาลชั้นต้นรับรองว่ามีเหตุอันควรอุทธรณ์ได้ ให้ผู้อุทธรณ์ยื่นคำร้องถึงผู้พิพากษานั้นพร้อมกับ
คำฟ้องอุทธรณ์ต่อศาลชั้นต้น เมื่อศาลได้รับคำร้องเช่นนั้น ให้ศาลส่งคำร้องพร้อมด้วยสำนวนความ
ไปยังผู้พิพากษาดังกล่าวเพื่อพิจารณารับรอง⁵⁶

⁵³ เพิ่งอ้าง, น.33-34.

⁵⁴ Supreme Court of Japan, Outline of Civil Litigation in Japan, 2006.

⁵⁵ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งมาตรา 223.

⁵⁶ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งมาตรา 224.

กรณีคดีแพ่งที่เป็นคดีพิเศษ กฎหมายบัญญัติว่าคดีที่ศาลเยาวชนและครอบครัวได้พิพากษาหรือมีคำสั่งแล้วให้อุทธรณ์คำพิพากษาหรือคำสั่งนั้นไปยังศาลอุทธรณ์หรือศาลอุทธรณ์ภาคได้ตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายว่าด้วยวิธีพิจารณาความเหมือนคดีธรรมดา เว้นแต่ในกรณีที่ศาลเยาวชนและครอบครัวได้พิพากษาหรือมีคำสั่งกำหนดวิธีการสำหรับเด็กและเยาวชนอย่างหนึ่งอย่างใด ดังต่อไปนี้

(1) กำหนดให้ใช้วิธีการตามมาตรา 74 (1) และ (5) แห่งประมวลกฎหมายอาญา

(2) กำหนดให้ใช้วิธีการสำหรับเด็กและเยาวชนตามมาตรา 142 เว้นแต่ในกรณีที่การใช้วิธีการสำหรับเด็กและเยาวชนนั้นเป็นการพิพากษาหรือมีคำสั่งให้ส่งเด็กหรือเยาวชนไปควบคุมเพื่อฝึกอบรมมีกำหนดระยะเวลาเกินสามปี

(3) กำหนดให้ใช้วิธีการสำหรับเด็กและเยาวชนตามมาตรา 143 เว้นแต่การอบรมนั้น มีกำหนดระยะเวลาชั้นสูงเกินสามปี⁵⁷

ในคดีซึ่งห้ามอุทธรณ์ตามมาตรา 180 ถ้าอธิบดีผู้พิพากษาศาลเยาวชนและครอบครัวกลางหรือผู้พิพากษาหัวหน้าศาลเยาวชนและครอบครัว เห็นว่าข้อความที่ตัดสินนั้นเป็นปัญหาสำคัญอันควรสู่ศาลอุทธรณ์หรือศาลอุทธรณ์ภาคและอนุญาตให้อุทธรณ์ ก็ให้รับอุทธรณ์นั้นไว้พิจารณาต่อไป

58

กรณีคดีแพ่งที่เป็นคดีผู้บริโภคนอก กฎหมายกำหนดว่า การอุทธรณ์คำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลชั้นต้นในคดีผู้บริโภคนอก ให้อุทธรณ์ไปยังศาลอุทธรณ์แผนกคดีผู้บริโภคนอกหรือศาลอุทธรณ์ภาคแผนกคดีผู้บริโภคนอกภายในกำหนดหนึ่งเดือนนับแต่วันที่ได้อ่านคำพิพากษาหรือคำสั่งนั้น⁵⁹

ในคดีผู้บริโภคนอกที่ราคาทรัพย์สินหรือจำนวนทุนทรัพย์ที่พิพาทกันในชั้นอุทธรณ์ไม่เกินห้าหมื่นบาทหรือไม่เกินจำนวนที่กำหนดในพระราชกฤษฎีกา ห้ามมิให้คู่ความอุทธรณ์ในปัญหาข้อเท็จจริง⁶⁰

---

⁵⁷ พระราชบัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ.2553 มาตรา 180.

⁵⁸ พระราชบัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ.2553 มาตรา 181.

⁵⁹ พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีผู้บริโภคนอก พ.ศ.2551 มาตรา 46.

แต่กรณีของคดีแพ่งที่เป็นคดีชำนาญพิเศษอันได้แก่ คดีแรงงาน คดีภาษีอากร คดีทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศ และคดีล้มละลาย ซึ่งต้องอุทธรณ์ต่อศาลฎีกาโดยไม่ผ่านศาลอุทธรณ์นั้นได้เปลี่ยนแปลงไปเป็นระบบอนุญาตให้อุทธรณ์ ตลอดจนการอุทธรณ์ฎีกาต่อศาลฎีกาในคดีแพ่งทุกประเภทได้เปลี่ยนแปลงไปเป็นระบบอนุญาตให้อุทธรณ์ฎีกาทั้งหมดโดยศาลฎีกามีอำนาจในการพิจารณาว่าจะอนุญาตให้อุทธรณ์ฎีกาหรือไม่

2. การปฏิรูประบบกระบวนการยุติธรรมทางแพ่งของประเทศไทย

2.1 ช่วงก่อนการจัดทำประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง

2.1.1 สมัยสุโขทัย

พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ได้ทรงสถาปนากรุงสุโขทัยขึ้นเมื่อ พ.ศ.1781 และกรุงสุโขทัยเป็นราชอาณาจักรของไทยจนถึง พ.ศ.1893 รวมเป็นระยะเวลา 112 ปี กรุงสุโขทัยเป็นการรวบรวมดินแดนของอาณาจักรทวารวดีของมอญและดินแดนของขอมเข้าด้วยกัน แต่สังคมสมัยสุโขทัยไม่สลับซับซ้อนเนื่องจากยังมีราชภูมุน้อย การปกครองสมัยสุโขทัยเป็นแบบพ่อปกครองลูกโดยกษัตริย์และพ่อเมืองจะเป็นผู้ชำระความของราษฎรเองด้วย สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงสันนิษฐานว่า กฎหมายที่ใช้บังคับภายในราชอาณาจักรขณะนั้นคงเขียนด้วยภาษาขอมหรือภาษาสันสกฤตหรืออักษรคฤณห์แปลร้อย⁶¹ หลวงสุทิวาทนฤพุมิตินเห็นว่า กฎหมายไทยสมัยก่อนที่พ่อขุนรามคำแหงทรงประดิษฐ์อักษรไทยขึ้น คงจะเขียนด้วยภาษาอื่นหรืออาจจะอยู่ในรูปกฎหมายจารีตประเพณีก็ได้⁶² และศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี เกษมทรัพย์ให้ข้อสังเกตว่า กฎหมายสมัยสุโขทัยมีลักษณะเป็นแบบกฎหมายชาวบ้าน (Volksrecht)⁶³ โดยกฎหมายชาวบ้านหรือกฎหมายประเพณีเป็น

---

⁶⁰ พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีผู้บริโภค พ.ศ.2551 มาตรา 47.

⁶¹ ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, ตำนานกฎหมายไทยและประมวลคำบรรยายทางนิติศาสตร์ (พระนคร:โรงพิมพ์ไทยเชษม, 2493), น.2.

⁶² สุทิวาทนฤพุมิติน, หลวง, คำบรรยายประวัติศาสตร์กฎหมายไทย, พิมพ์ครั้งที่ 7 (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2517), น.26.

⁶³ Preedee Kasemsup, The Old Siamese Conception of the Monarchy, The Siam Society (Bangkok, 1974), p. 93.

กฎเกณฑ์ที่เกิดขึ้นจากเหตุผลธรรมดาหรือสามัญสำนึกของสามัญชนในการรู้สึกผิดชอบชั่วดีเพราะมีการประพฤติปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นเวลานานบนพื้นฐานของความคิดทางศีลธรรม กฎหมายสมัยสุโขทัยปรากฏหลักฐานการอ้างอิงหรือกล่าวถึงเป็นภาษาไทยครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.1826 ซึ่งเป็นช่วงที่พระองค์ทรงประดิษฐ์อักษรไทยขึ้น กฎหมายสมัยสุโขทัยได้รับอิทธิพลอย่างสูงจากคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ของอินเดียโดยผ่านขอมและมอญ ตัวอย่างที่ชัดเจนคือ ศิลาจารึกกฎหมายลักษณะโจรที่ขุดพบ ณ วัดมหาธาตุ จังหวัดสุโขทัย เมื่อ พ.ศ.2475 โดยสันนิษฐานว่ามีการจารึกไว้เมื่อ พ.ศ.1856-1976⁶⁴ กฎหมายลักษณะโจรกล่าวถึงการกระทำที่เป็นโจรและกำหนดโทษไว้ตอนหนึ่งว่า “อนึ่งไซ้ร้มนั้ผู้ใด...ใหญ่สูงและบสงคีนเข้าท่าน และไว้...เลย ว่าท่านจัก...ด้วยในขนานในราชศาสตร์ ธรรมศาสตร์ แล ละท่าน จักสอดสินใหม่ ดุจดั่งขโมยอันลักคนท่าน แลไปทันเอาออกจากเมืองนั้นแลและหนีไปไว้ในกลางเมือง”⁶⁵ หลักศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงแสดงให้เห็นว่ากฎหมายสมัยสุโขทัยเป็นเรื่องเกี่ยวกับการปกครองและสิทธิเสรีภาพของราษฎร โดยศิลาจารึกหลักที่ 1 กล่าวว่า “พ่อขุนรามคำแหงหาเป็นท้าวเป็นพระยาแก่ไทยทั้งหลายหรือเป็นครูอาจารย์สั่งสอนไทยทั้งหลายให้รู้บุญรู้ธรรมโดยแท้” นอกจากนั้น วรรณกรรมเรื่องไตรภูมิพระร่วงหรือเตภูมิกถาซึ่งนิพนธ์โดยพระยาลิไทหรือพระมหาธรรมราชาที่ 1 ก็เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ชิ้นหนึ่งซึ่งได้สะท้อนแนวคิดเกี่ยวกับการปกครองสมัยสุโขทัยได้เป็นอย่างดี โดยเป็นวรรณกรรมที่กล่าวถึงหลักธรรมซึ่งถือเป็นกฎหมายแม่บทในการปกครองและการเป็นพระโพธิสัตว์ของบุคคลที่ได้รับเลือกเป็นผู้ปกครองหรือกษัตริย์⁶⁶ ส่วนกฎหมายสมัยสุโขทัยที่เกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพของราษฎรมีเรื่องเกี่ยวกับสถานภาพของบุคคล กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน และการพิจารณาคดีและการลงโทษผู้กระทำผิด⁶⁷ ในเรื่องสถานภาพของบุคคล สมัยสุโขทัยมีชนชั้นปกครองและราษฎรสามัญแต่ไม่ใช่เป็นการแบ่งชนชั้นดังเช่นระบบไพร่สมัยอยุธยา โดยศิลาจารึกมีข้อความว่า “ไพร่ฟ้าลูกเจ้าลูกขุนผิแล ผิดแผก แสกว้างกัน

⁶⁴ กรมศิลปากร, จารึกสมัยสุโขทัย (กรุงเทพมหานคร, 2527), น.153.

⁶⁵ “ศิลาจารึกลักษณะโจร”, ประชุมศิลาจารึก ภาค 3, (พระนคร: โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี้), น.28.

⁶⁶ พระยาลิไท, ไตรภูมิพระร่วง, (พระนคร: สำนักพิมพ์บรรณาคาร, 2515), น.311-312.

⁶⁷ แสง บุญเฉลิมวิภาส, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย, พิมพ์ครั้งที่ 8 (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เดือนตุลา, 2552), น.63-68.

สวนดูแท้แล้วจึงแล่งความแก่ข้า ด้วยชื่อ” ซึ่งคำว่า “ลูกเจ้าลูกขุน” หมายถึง เจ้าขุนมูลนาย หรือขุนนาง⁶⁸ หรือชนชั้นปกครอง ในเรื่องกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินนั้น ราษฎรมีเสรีภาพทางการค้าขาย อย่างเต็มที่โดยมีจารีกว่า “เพื่อนจูงวัวไปค้า ขี่ม้าไปขาย ใครจักใครค้าช้างค้า ใครจักใคร่ค้าม้าค้า ใครจักใคร่ค้าเงือนค้าทองคำ” และยังมีข้อความว่า “สร้างป่าหมากป่าพลู ทั่วเมืองนี้ทุกแห่ง ป่าพร้าว ก็หลายในเมืองนี้ ปาลางก็หลายในเมืองนี้ หมากม่วงก็หลายในเมืองนี้ หมากขามก็หลายในเมืองนี้ ใครสร้างได้ไว้แก่มัน”⁶⁹ ซึ่งแสดงถึงการมีกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของบุคคลอย่างชัดเจน นอกจากนี้ ยังมีข้อความที่แสดงถึงการตกทอดทางทรัพย์สินของบุคคลในลักษณะของกฎหมายมรดกด้วย คือ “ไพร่ฟ้าหน้าใส ลูกเจ้าขุนผู้ใดแล้ ล้มตาย หายกว่า เย่าเรือนพอเชื้อ เสื่อค้ำมันข้าง ลูกเมียเยี่ยข้าว ไพร่ฟ้าข้าไท ป่าหมาก ป่าพลู พอเชื้อมันไว้ แก่ลูกมันสิ้น”⁷⁰

ในเรื่องการพิจารณาคดีและการลงโทษผู้กระทำผิด ปรากฏข้อความในศิลาจารึก พ่อขุนรามคำแหงซึ่งแสดงว่าสมัยสุโขทัยมีระบบการพิจารณาคดีหรือกฎหมายลักษณะตลาการแล้ว คือ “ไพร่ฟ้าลูกเจ้าขุนมิแล ผิดแผกแสงกว้างกัน สวนดูแท้แล้ว จึงแล่งความแก่ข้า ด้วยชื่อ บ่เข้าผู้ลัก มักผู้ซ่อน เห็นข้าวท่านบ่ใคร่พิน เห็นสินท่านบ่ใคร่เดือด” เป็นการกล่าวว่า ขุนศาลตราการจะต้อง พิจารณาพิพากษารรคดีด้วยความสือสัตย์สุจริตและยุติธรรม ไม่ว่าคู่ความจะเป็นเจ้าขุนมูลนายหรือ เป็นเพียงราษฎรสามัญก็ต้องไม่เอนเอียงเข้าข้างฝ่ายใด ต้องไม่เห็นแก่ลาภสักการะหรือสินบนรางวัล อย่างใดๆ ทั้งสิ้น⁷¹ และยังมีข้อความว่า “ในปากประตู มีกระดิ่งอันหนึ่งแขวนไว้หัน ไพร่ฟ้าหน้าปก กลางบ้านกลางเมืองมีถ้อยมีความเจ็บท้องข้องใจ มันจะกล่าวถึงเจ้าถึงขุนบ่ไร่ ไปส่นกระดิ่งอันท่าน แขวนไว้ พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองได้ยินเรียกเมื่อถามสวนความแก่มันด้วยชื่อ ไพร่ในเมืองสุโขทัยนี้ จึงชม” จะเห็นได้ว่าแม้จะมีขุนศาลตราการแล้ว แต่หากเป็นเรื่องที่ไม่อาจจะฟังขุนศาลตราการได้ เช่น เกิดโรคระบาดวัวควายตายหมดหรือขุนศาลตราการล่าเอียงในการพิจารณาคดี ก็ต้องร้องทุกข์ ต่อกษัตริย์หรือพ่อเมืองโดยตรง⁷² แต่ไม่ปรากฏหลักฐานว่าการใช้กฎหมายชำระความของกษัตริย์หรือ

⁶⁸ สุธฤทิวาทนฤพุดมิ, หลวง, อ่างแล้ว เริงอรรถที่ 62, น.45-46.

⁶⁹ เริงอ่าง, น.73.

⁷⁰ เริงอ่าง, น.40.

⁷¹ เริงอ่าง, น.45-46.

⁷² เริงอ่าง, น.70.

พ่อเมืองและขุนศาลตระลาการมีความแตกต่างกันหรือไม่⁷³ ส่วนการลงโทษผู้กระทำผิดนั้น ศิลาจารึกกฎหมายลักษณะโจรซึ่งเป็นเหมือนกฎหมายลักษณะอาญากล่าวถึงเพียงโทษปรับ ไม่ปรากฏโทษจำคุกหรือโทษประหารชีวิตซึ่งสะท้อนให้เห็นแนวคิดของกฎหมายอาญาสมัยนั้นว่าไม่นิยมใช้วิธีการลงโทษที่รุนแรงสำหรับการประทุษร้ายต่อทรัพย์⁷⁴

ในสมัยสุโขทัยจึงมีกฎหมายหลายลักษณะแต่ไม่ได้แบ่งประเภทกฎหมายดังเช่นปัจจุบัน และการทำความเข้าใจคำว่า “กฎหมาย” สมัยสุโขทัยซึ่งเป็นกฎหมายสมัยโบราณนั้นต้องไม่ปะปนกับแนวคิดในปัจจุบัน เพราะในรัฐสมัยใหม่เมื่อพูดถึงคำว่ากฎหมาย เราจะเข้าใจว่ากฎหมายก็คือสิ่งที่เกิดขึ้นจากกระบวนการนิติบัญญัติ (Legislation) คือ การตรากฎหมายเป็นลายลักษณ์อักษร แต่ในสมัยโบราณกฎหมายก็คือ ธรรมะโดยถือว่ากฎหมายกับธรรมะเป็นเรื่องเดียวกัน แยกจากกันไม่ได้ซึ่งเป็นความคิดทำนองเดียวกับความคิดของสำนักกฎหมายธรรมชาติ (Natural Law School) ในโลกตะวันตก⁷⁵ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ด.ร.กิตติศักดิ์ ปรกติ เห็นว่า ลักษณะทั่วไปทางความคิดว่าด้วยกฎหมายและการปกครองในยุคกฎหมายไทยดั้งเดิมก็คือ หลักธรรมะเป็นสิ่งสูงสุด การปกครองแผ่นดินและความเป็นไปในสังคมต้องสอดคล้องกับธรรมะ หากอำนาจปกครองแผ่นดินขาดธรรมะ สังคมก็จะเข้าสู่วิฤต⁷⁶

ส่วนกฎหมายวิธีพิจารณาความสมัยสุโขทัยยังไม่ได้มีการแบ่งแยกเป็นกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งและกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาดังเช่นปัจจุบัน และไม่ปรากฏว่ามีระบบศาลยุติธรรมและมีการปฏิรูประบบกระบวนการยุติธรรมทางแพ่งในสมัยสุโขทัยแต่อย่างใด แต่จะเห็นได้ว่ากฎหมายวิธีพิจารณาความสมัยสุโขทัยได้ให้ความสำคัญกับมิติด้านความเป็นธรรม

---

⁷³ ดุษฎี หลีละเมียร, “การศึกษากฎหมายในประเทศไทยก่อนการปฏิรูประบบกฎหมายและการศาล,” อ่างใน สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา, 100 ปี โรงเรียนกฎหมาย, (กรุงเทพมหานคร, 2540), น.9.

⁷⁴ แสงว นุญเฉลิมวิภาส, อ่างแล้ว เริงอรรถที่ 67, น.67.

⁷⁵ ปรีดี เกษมทรัพย์, นิติปรัชญา, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพมหานคร, 2539), น.49.

⁷⁶ กิตติศักดิ์ ปรกติ, การปฏิรูปกฎหมายไทยภายใต้อิทธิพลยุโรป, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สำนักพิมพ์วิญญูชน จำกัด, 2549), น. 50.

ในการค้นหาความจริงเป็นอย่างมาก โดยเน้นบทบาทของขุนศาลตระลาการในการค้นหาความจริง เพื่อสร้างความเป็นธรรมให้แก่ราษฎร

2.1.2 สมัยอยุธยา

พระเจ้าอู่ทองหรือสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ทรงสถาปนากรุงศรีอยุธยาขึ้นเป็นราชธานี เมื่อ พ.ศ.1893 โดยผนวกสุโขทัยเข้าเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักร และกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี จนถึง พ.ศ.2310 นับเป็นระยะเวลาถึง 417 ปี สังคมในสมัยอยุธยาซับซ้อนกว่าสมัยสุโขทัยเนื่องจาก มีความเจริญและมีราษฎรมากขึ้น พระมหากษัตริย์จึงไม่อาจทรงชำระความของราษฎรด้วยพระองค์เองได้อย่างทั่วถึงดังเช่นสมัยสุโขทัย พระองค์ทรงต้องมอบหมายหน้าที่ในการชำระอรรถคดีให้แก่ พระราชครูปุโรหิตาพุดมาจารย์ซึ่งเป็นมหาอำมาตย์พรหมณ์ในราชสำนัก เพราะพรหมณ์เป็นผู้รู้หนังสือและเป็นเจ้าตำรับกฎหมายจึงได้รับมอบหมายให้เป็นผู้รักษานิติราชประเพณี ตลอดจนเป็นผู้พิพากษาศาลตระลาการ⁷⁷ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงได้กล่าวถึง ผู้พิพากษาศาลตระลาการในสมัยอยุธยาว่า “วิธีการพิจารณาและพิพากษาคดีในประเทศสยามตามแบบ ครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานียังใช้ต่อมาในกรุงรัตนโกสินทร์จนกระทั่งตั้งกระทรวงยุติธรรม ในรัชกาลที่ 5 เป็นวิธีแปลกที่เอาแบบอินเดียมาประสมกับแบบไทย ด้วยความฉลาดอันพึงเห็นได้ในเรื่องนี้อีกอย่างหนึ่งจึงเป็นประเพณีที่ไม่เหมือนในประเทศอื่น คือ ใช้บุคคล 2 จำพวก เป็นพนักงาน ตูลาการ จำพวกหนึ่งเป็นพรหมณ์ ชาวต่างประเทศซึ่งเชี่ยวชาญทางนิติศาสตร์ เรียกว่า ลูกขุน ณ ศาลหลวง มี 12 คน และมีหัวหน้าเป็นพระมหाराชครูปุโรหิตคน 1 และพระมหाराชครูมหรคน 1 ถือกักดินาเท่าเจ้าพระยา หน้าทีของลูกขุน ณ ศาลหลวงสำหรับชี้บทกฎหมาย แต่จะบังคับบัญชาอย่างใดไม่ได้ อำนาจการบังคับบัญชาทุกอย่างอยู่กับเจ้าพนักงานที่เป็นไทย⁷⁸ ต่อมา เสนาอำมาตย์ฝ่ายไทยจึงรับหน้าที่แทนพรหมณ์ซึ่งรวมทั้งตำแหน่งลูกขุน ณ ศาลหลวงด้วย แต่พระมหากษัตริย์ก็ยังทรงมีพระราชอำนาจเด็ดขาดในอันที่จะมีพระบรมราชวินิจฉัยชี้ขาดอรรถคดี⁷⁹

⁷⁷ ธานินทร์ กรัยวิเชียร, การปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยะมหาราช, (พระนคร: โรงพิมพ์สำนักทำเนียบ นายกรัฐมนตรี, 2511), น.33-34.

⁷⁸ ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, ลักษณะการปกครอง ประเทศสยามแต่โบราณ, (พระนคร, 2515), น.23.

⁷⁹ ธานินทร์ กรัยวิเชียร, อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 77, น.34.

ส่วนกฎหมายสมัยอยุธยา ประกอบด้วย พระธรรมศาสตร์ และพระราชศาสตร์ที่ดัดแปลงเพิ่มเติมจากสมัยสุโขทัย รวมทั้งกฎหมายอื่นๆ ซึ่งตราขึ้นในสมัยอยุธยา ดังนี้

พระธรรมศาสตร์ เป็นกฎหมายหลักในการปกครองบ้านเมืองและการพิจารณาความ หรือเป็นมูลคดีโดยกำหนดมูลคดีไว้ 2 ประเภท คือ มูลคดีแห่งผู้พิพากษาตราการ 10 ประการซึ่งเป็นกฎหมายแม่บทเกี่ยวกับอำนาจศาลและวิธีพิจารณาความ ได้แก่ 1.ลักษณะอินทภาษ 2.ลักษณะพระธรรมนุญ 3.ลักษณะพยาน 4.ลักษณะตัดพยาน 5.ลักษณะว่าต่างแก้ต่าง 6.ลักษณะตัดสินำนวน 7.ลักษณะรับฟ้อง 8.ลักษณะประวิงความ 9.ลักษณะกรรมศักดิ์ (พรหมทัณฑ์) และ 10.ลักษณะตัดฟ้อง และมูลคดีวิวาท 29 ประการ อันเป็นกฎหมายแม่บทซึ่งกำหนดสิทธิหน้าที่ของผู้ที่มีข้อพิพาท ได้แก่ 1.ลักษณะกู่หนี 2.ลักษณะข้อพระราชทรัพย์ 3.ลักษณะแบ่งมรดก 4.ลักษณะให้ปัน 5.ลักษณะจ้างวาน 6.ลักษณะพนัน 7.ลักษณะซื้อขาย 8.ลักษณะโจร 9.ลักษณะที่บานที่นา 10.ลักษณะที่ไร่ที่สวน 11.ลักษณะทาส 12.ลักษณะวิวาทตีต่อกัน 13.ลักษณะผัวเมีย 14.ลักษณะโทษในพระราชสงคราม 15.ลักษณะกบฏศึก 16.ลักษณะละเมิดพระราชบัญญัติ 17.ลักษณะเบียดบังอากรขนอนตลาด 18.ลักษณะข่มเหงท่าน 19.ลักษณะที่กระหนาบคาบเกี่ยว 20.ลักษณะบุกรุก 21.ลักษณะลักพา 22.ลักษณะความ 23.ลักษณะเกษีณ 24.ลักษณะฝากทรัพย์ 25.ลักษณะทำกฤตยาคุม 26.ลักษณะเช่า 27.ลักษณะยืม 28.ลักษณะแบ่งปันบานแผนกหมูซา และ 29.ลักษณะอุทธรณ์

พระราชศาสตร์ เป็นพระบรมราชโองการและพระบรมราชวินิจฉัยของพระมหากษัตริย์ หรือเป็นสาขาคดีซึ่งรวมอยู่ในพระธรรมศาสตร์ โดยพระมหากษัตริย์จะทรงมีพระบรมราชวินิจฉัย อรรถคดีที่พระองค์ทรงเห็นว่าไม่เที่ยงธรรมหรือเป็นคดีที่ยังไม่มีกฎหมายบัญญัติไว้และโปรดเกล้าฯ ให้พรหมณ์ปุโรหิตหรือลูกขุนรับไปร่างกฎหมายแล้วนำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย เพื่อประกาศใช้เป็นกฎหมาย และเพื่อให้พระราชศาสตร์มีความศักดิ์สิทธิ์ คำปรารภของกฎหมายที่พระมหากษัตริย์ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตราขึ้นจึงได้กล่าวอ้างถึงบทบัญญัติในพระธรรมศาสตร์ เป็นทำนองแสดงความเกี่ยวเนื่องกัน พระราชศาสตร์จะเปลี่ยนไปตามรัชกาล เนื่องจากเป็นพระบรมราชวินิจฉัยของพระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์ เมื่อพระมหากษัตริย์ทรงสวรรคต พระบรมราชวินิจฉัยของพระองค์ย่อมสิ้นผลไปด้วย เว้นแต่พระมหากษัตริย์พระองค์ใหม่จะทรงถือตามพระบรมราชวินิจฉัยของ

พระมหากษัตริย์พระองค์เดิม⁸⁰ พระธรรมศาสตร์และพระราชศาสตร์ต้องประกอบซึ่งกันและกัน จึงจะเป็นกฎหมายที่สมบูรณ์ เพราะแม้พระธรรมศาสตร์จะมีความศักดิ์สิทธิ์และเป็นมูลฐานของพระราชศาสตร์ก็ตาม แต่ก็อาจจะไม่มีการใช้หากพระมหากษัตริย์ไม่ทรงเป็นพระราชธุระจัดให้ บทบัญญัติในพระธรรมศาสตร์ได้รับการเคารพและปฏิบัติตามด้วยวิธีการต่างๆ ที่พระองค์ทรงมีพระราชอำนาจที่จะใช้ได้⁸¹

กฎหมายอื่นๆ ซึ่งตราขึ้นในสมัยอยุธยาที่สำคัญ เช่น⁸²

รัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 หรือพระเจ้าอู่ทอง ได้แก่ พระอัยการลักษณะพยาน พระอัยการลักษณะอาญาหลวง พระอัยการลักษณะรับฟ้อง พระอัยการลักษณะลักพา พระอัยการลักษณะอาญาราชฎูร พระอัยการลักษณะโจร พระอัยการลักษณะเบ็ดเสร็จว่าด้วยที่ดิน และ พระอัยการลักษณะฝ่าฝืน

รัชสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 หรือเจ้าสามพระยา คือ พระอัยการขบถศึก

รัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ได้แก่ พระอัยการตำแหน่งพลเรือน และ พระอัยการตำแหน่งนายทหารหัวเมือง รวมทั้งยังมีการตรากฎหมายเทียบบาลขึ้นใช้บังคับด้วย

รัชสมัยสมเด็จพระไชยราชาธิราช คือ พระอัยการลักษณะพิสูจน์ดำเนินอายุไฟ

รัชสมัยพระเจ้าทรงธรรม คือ พระธรรมนุญ

รัชสมัยพระเจ้าปราสาททอง ได้แก่ พระอัยการพรหมศักดิ์ พระอัยการลักษณะอุทธรณ์ พระอัยการทาส พระอัยการลักษณะกัณฑ์ และกฎ 36 ข้อ

---

⁸⁰ รอง ศยามานนท์, ดำเนิน เลขะกุล และวิลาสวงศ์ นพรัตน์, ประวัติศาสตร์ไทย สมัยกรุงศรีอยุธยาแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ถึงแผ่นดินพระนเรศวรมหาราช, (พระนคร: โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี, 2512), น. 30.

⁸¹ ร. แลงการ์ด, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย เล่ม 1 (พระนคร: มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์ และกรมการเมือง, 2478), น. 50.

⁸² พิชรินทร์ เปี่ยมสมบูรณ์, “การปฏิรูปกฎหมายของประเทศไทย ตั้งแต่ พ.ศ.2411 จนถึง พ.ศ.2478,” (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, 2516), น.14-16.

การตรากฎหมายและการรวบรวมกฎหมายสมัยอยุธยา มีวิวัฒนาการเป็นขั้นๆ ตามลำดับ
ดังนี้⁸³

ขั้นที่ 1 เมื่อแรกตั้งกฎหมาย ทำเป็นประกาศพระราชกฤษฎีกา บอกรวัน เดือน เหตุผล และ
พระราชนิยม เช่น พระราชกำหนดเก่า พระราชกำหนดใหม่ และกฎหมายพระสงฆ์ เป็นต้น

ขั้นที่ 2 เมื่อมีพระราชกฤษฎีกาเป็นจำนวนมากซึ่งยากแก่การค้นหา จึงได้มีการตัดทอน
พระราชกฤษฎีกาเก่า คงไว้แต่ใจความสำคัญ

ขั้นที่ 3 เพื่อจัดระเบียบกฎหมายทำให้เกิดความสะดวกต่อการใช้ของพวกตุลาการ
จึงชำระกฎหมายด้วยการรวบรวมกฎหมายเก่าจัดให้เป็นหมวดหมู่ตามลักษณะความโดยตัดเหตุผล
และวันที่ออกกฎหมายคงไว้แต่ใจความซึ่งเป็นพระราชนิยมเรียงเข้าลำดับเป็นมาตรา

นอกจากนั้น กฎหมายบางฉบับอาจจะตราขึ้นโดยพระมหากษัตริย์พระองค์ใดพระองค์
หนึ่งก่อนที่พระมหากษัตริย์พระองค์ต่อๆ มาจะทรงบัญญัติเพิ่มเติมต่อทำอีกตามความเหมาะสม
ในรัชสมัยของพระองค์ เช่น พระอัยการลักษณะรับฟ้อง เริ่มตราขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1
หรือพระเจ้าอู่ทอง ต่อมาในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชก็มีการบัญญัติเพิ่มเติมขึ้นอีก
เป็นต้น⁸⁴

ส่วนระบบศาลก็เริ่มเกิดขึ้นในสมัยอยุธยาตัวเอง โดยเมื่อพิจารณาพระธรรมนูญซึ่งเป็น
กฎหมายวิธีสบัญญัติเกี่ยวกับพระธรรมนูญศาลยุติธรรมในรัชสมัยพระเจ้าทรงธรรมที่ตราขึ้น
เมื่อ พ.ศ.2165 แล้ว ปรากฏว่าสมัยอยุธยามีศาลรวมทั้งสิ้น 14 ศาล คือ⁸⁵ 1.ศาลความอุทธรณ์หรือ
ศาลหลวง 2.ศาลอาชญาราษฎร์หรือศาลราษฎร์ 3.ศาลอาชญาจักร 4.ศาลความนครบาลหรือ
กระทรวงนครบาล 5.ศาลแพ่งวัง 6.ศาลแพ่งกลาง 7.ศาลแพ่งเกษม 8.ศาลกรมมรฎกหรือกระทรวง
มรฎก 9.ศาลความต่างประเทศหรือกระทรวงกรมท่ากลาง 10.ศาลกรมนาหรือกระทรวงกรมนา

---

⁸³ รอง ศยามานนท์, ดำเนิน เลขะกุล และวิลาสวงค์ นพรัตน์, *อ้างแล้ว* *เชิงอรรถที่ 80*,
น.33.

⁸⁴ มนุ อุดมเวช, "การปฏิรูปการศาลส่วนกลางของกระทรวงยุติธรรมในรัชสมัยพระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว," (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ วิทยาลัย
วิชาการศึกษาระธานมิตร, 2516), น.15.

⁸⁵ กระทรวงยุติธรรม, *100 ปี กระทรวงยุติธรรม*, (กรุงเทพมหานคร, 2535), น.6-9.

11.ศาลกรมพระคลังหรือศาลคลังมหาสมบัติ 12.ศาลกระทรวงธรรมการ 13.ศาลความสังกัดหรือศาลกระทรวงเสด็จดี และ14.ศาลความเวทมนต์หรือศาลกระทรวงแพทยา

สำหรับการพิจารณาพิพากษาคดีสมัยอยุธยา นั้น ได้แบ่งหน้าที่ให้หลายหน่วยงานทำงานร่วมกัน เริ่มจากกรมรับฟ้อง ลูกขุน ตระลาการ ผู้ปรับ กล่าวคือ กรมรับฟ้องมีหน้าที่รับคำฟ้องจากผู้มีอรรถคดีจากนั้นกรมรับฟ้องจะนำคำฟ้องเสนอลูกขุนซึ่งอยู่ในกรมอื่นแยกต่างหาก เมื่อลูกขุนตรวจคำฟ้องแล้วกรมรับฟ้องก็จะส่งคำฟ้องไปยังศาลต่างๆ ที่แยกย้ายกันสังกัดกระทรวง กรมต่างๆ ศาลใดศาลหนึ่งแล้วแต่ว่าคดีนั้นจะอยู่ในเขตอำนาจของศาลใด เช่น ศาลกรมวัง และศาลกรมนา เป็นต้น แต่ละศาลจะมีตระลาการที่จะพิจารณาไต่สวนเป็นของตนเอง โดยมีลูกขุนและผู้ปรับซึ่งอยู่ในกรมอื่นแยกต่างหากทำหน้าที่ชี้ขาดและปรับสินไหมพินัยร่วมกัน⁸⁶ โดยปกติเมื่อมีคำพิพากษาแล้วคู่ความจะไม่สามารถอุทธรณ์ต่อไปได้ ยกเว้นคู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเห็นว่าตระลาการ ผู้ถามความ ผู้ถือสำนวน หรือพยานที่เกี่ยวข้องในคดีกระทำมิชอบ หรือไม่ให้ความยุติธรรมแก่ตนก็อาจฟ้องร้องกล่าวหาบุคคลดังกล่าวต่อศาลหลวงได้นับว่าเป็นความอุทธรณ์ และศาลหลวงก็คือศาลอุทธรณ์ในสมัยนั้น ส่วนศาลฎีกายังไม่มี แต่อาจมีราษฎรทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาต่อพระมหากษัตริย์บ้างต่อมาในรัชสมัยพระเจ้าปราสาททองได้มีการตราพระไอยการลักษณะอุทธรณ์ขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.2176 เพื่อเป็นแนวทางในการพิจารณาคดีในศาลความอุทธรณ์ที่คู่ความฟ้องอุทธรณ์กล่าวหาตระลาการหรือเจ้าหน้าที่ฝ่ายยุติธรรม กล่าวคือ ถ้าตระลาการหรือเจ้าหน้าที่แพ่ความในชั้นอุทธรณ์จะต้องถูกปรับโทษและให้ออกค่าธรรมเนียมในการขึ้นศาลความอุทธรณ์แก่ผู้ฟ้องร้อง ส่วนคดีเดิมที่ตระลาการหรือเจ้าหน้าที่บกพร่องก็ให้ตระลาการหรือเจ้าหน้าที่คนใหม่ทำหน้าที่พิจารณาแทน แต่ถ้าตระลาการหรือเจ้าหน้าที่เป็นฝ่ายชนะความก็ให้คู่ความฟ้องอุทธรณ์ออกค่าธรรมเนียมต่างๆ แก่ตระลาการหรือเจ้าหน้าที่ และอาจมีการปรับโทษตามกรณี ส่วนคดีเดิมก็ถือว่าผู้ฟ้องอุทธรณ์นั้นแพ้ไปแล้ว ให้ตระลาการเก่าปรับโทษตามรูปความเดิม⁸⁷

การพิจารณาคดีในสมัยโบราณของไทยนี้ มีบางท่านเห็นว่าเป็นรูปแบบผสมระหว่างระบบกล่าวหาและระบบไต่สวนมาตั้งแต่เริ่มแรก โดยกล่าวว่า การพิจารณาคดีมีลักษณะคล้ายกับระบบไต่สวนอยู่บางประการ เพราะตระลาการเป็นผู้ทำการสืบพยานเองอันเป็นการเผชิญพยาน และ

---

⁸⁶ เฝิงอ๋าง, น.4.

⁸⁷ เฝิงอ๋าง, น.9.

ตระลาการมีอำนาจคุมขังโดยตีคู่ความซึ่งก็คงมีการคาดคั้นเอาความจริงจากใจทักจำเลยด้วย เท่ากับตระลาการทำหน้าที่เป็นผู้ไต่สวนคดีเอง ฉะนั้นเมื่อมีการอุทธรณ์หรือถวายฎีกาจึงเป็นไปในรูปของการกล่าวโทษตระลาการว่าทำการไต่สวนโดยมิชอบ ทั้งอำนาจตุลาการยังไม่ได้แยกจากอำนาจบริหาร ในหัวเมืองต่างๆ เจ้าเมืองทำหน้าที่ทั้งฝ่ายบริหารและตุลาการด้วย เมื่อจับโจรผู้ร้ายได้ จะมีการคาดคั้นเอาความจริงจากผู้ร้ายโดยวิธีการพิจารณาตามจารีตนครบาล ซึ่งตระลาการใช้อำนาจเขียนโจรให้ตอบคำถาม ตบปากคู่ความที่ไม่ตอบคำถาม อาจจำขังผู้ขัดหมายเรียกหรือผู้ไม่รับสารภาพ การไต่สวนหาความจริงเหล่านี้ได้ยกเลิกไปเมื่อ ร.ศ.115 การพิจารณาคดีดังกล่าวของตระลาการจึงมีลักษณะคล้ายกับระบบไต่สวนอยู่มาก ในขณะเดียวกันการพิจารณาของตระลาการอาจใช้วิธีพิสูจน์ด้วยการดำน้ำ ลุยไฟ อันเป็นวิธีพิจารณาทำนองเดียวกับวิธีทรมานของระบบกล่าวหาในสมัยโบราณ การพิจารณาคดีของไทยในสมัยก่อนจึงเป็นรูปแบบผสมระหว่างระบบกล่าวหา และระบบไต่สวนมาตั้งแต่เริ่มแรก⁸⁸

กฎหมายวิธีพิจารณาความสมัยอยุธยายังไม่ได้มีการแบ่งแยกเป็นกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งและกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาเช่นเดียวกับสมัยสุโขทัย แต่ก็เริ่มมีการปฏิรูประบบกระบวนการยุติธรรมทางแพ่งแล้ว โดยเป็นการดัดแปลงเพิ่มเติมกฎหมายที่ใช้เป็นหลักในการพิจารณาพิพากษาคดีจากสมัยสุโขทัย คือ พระธรรมศาสตร์ ซึ่งประกอบด้วยมูลคดีแห่งผู้พิพากษาตระลาการ 10 ประการ และมูลคดีวิวาท 29 และพระราชศาสตร์ รวมทั้งมีการตรากฎหมายขึ้นใหม่ในสมัยอยุธยา ได้แก่ พระอัยการลักษณะพยาน พระอัยการลักษณะรับฟ้อง พระอัยการลักษณะพิสูจน์ดำน้ำ ลุยไฟ พระธรรมนุญ และพระอัยการลักษณะอุทธรณ์

จะเห็นได้ว่าการปฏิรูประบบกระบวนการยุติธรรมทางแพ่งสมัยอยุธยาได้ให้ความสำคัญในทั้ง 3 มิติ กล่าวคือ มิติด้านความเป็นธรรมในการค้นหาความจริง มีการตรากฎหมายเกี่ยวกับพยานหลักฐาน มิติด้านการเป็นกระบวนการพิจารณาที่ใช้ระยะเวลาอย่างเหมาะสม มีบทบัญญัติว่าเมื่อศาลมีคำพิพากษาแล้วคู่ความจะไม่สามารถอุทธรณ์ต่อไปได้ ยกเว้นคู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเห็นว่าตระลาการ ผู้ถามความ ผู้ถือสำนวน หรือพยานที่เกี่ยวข้องในคดีกระทำความผิดหรือไม่ให้ความยุติธรรมแก่ตนอาจฟ้องร้องกล่าวหาบุคคลดังกล่าวต่อศาลหลวงได้ และมิติด้านค่าใช้จ่ายที่เหมาะสมในการ

---

⁸⁸ ไสภณ รัตนกร, คำอธิบายกฎหมายลักษณะพยาน, พิมพ์ครั้งที่ 9 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นิติบรรณาการ, 2551), น.5-6.

เข้าถึงความยุติธรรม มีพระไอยการลักษณะอุทธรณ์ที่กำหนดให้ตระลาการหรือเจ้าหน้าที่ซึ่งแพ้ความในชั้นอุทธรณ์จะต้องออกค่าธรรมเนียมนในการขึ้นศาลความอุทธรณ์แก่ผู้ฟ้องร้อง แต่หากตระลาการหรือเจ้าหน้าที่เป็นฝ่ายชนะความก็ให้คู่ความฟ้องอุทธรณ์ออกค่าธรรมเนียมนแก่ตระลาการหรือเจ้าหน้าที่

2.1.3 สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นก่อนได้รับอิทธิพลจากตะวันตก

หลังจากการเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่าเมื่อ พ.ศ.2310 เอกสารสำคัญและพระราชกำหนดกฎหมายต่างๆ ได้ถูกทำลายไปเป็นจำนวนมาก ประมาณกันว่าเหลืออยู่เพียงหนึ่งในสิบเท่านั้น⁸⁹ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรีทรงใช้กฎหมายสมัยอยุธยาที่ยังคงหลงเหลืออยู่และที่ได้จากการสืบสวนฟังคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ เช่น ผู้ที่เคยอยู่ในคณะตุลาการแต่ครั้งเดิมๆ⁹⁰ จนกระทั่งเมื่อ พ.ศ.2347 ก็ได้เกิดคดีประวัติศาสตร์อันเป็นที่มาของการชำระสะสางกฎหมายในสมัยนั้น คือ คดีอำแดงป้อมฟ้องหย่านายบุญศรี แต่ลูกขุน ณ ศาลหลวงพิพากษาให้หย่าได้ทั้งที่อำแดงป้อมทำชู้กับนายราชาอรรด นายบุญศรีจึงได้ทูลเกล้าถวายฎีกา พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงเรียกลูกขุน ณ ศาลหลวงมาไต่ถามได้ความว่าเป็นการวินิจฉัยตามบัญญัติกฎหมายที่ว่า “ชายหาผิดมิได้ หญิงขอหย่า ท่านว่าเป็นหญิงหย่าชาย หย่าได้” พระองค์ทรงเห็นว่าเป็นการไม่ยุติธรรมที่หญิงนอกใจชายแล้วกลับมาฟ้องหย่าชายได้อีก จึงมีพระบรมราชโองการให้ตรวจทานข้อความในต้นฉบับกฎหมายฉบับศาลหลวง ฉบับหอหลวง และฉบับข้างที่⁹¹ แต่ก็ปรากฏว่ามีข้อความตรงกันทั้ง 3 ฉบับ พระองค์จึงทรงโปรดให้ตั้งคณะกรรมการชำระกฎหมายขึ้น ลักษณะเดียวกับกรตั้งคณะกรรมการสังคายนาพระไตรปิฎก ประกอบด้วยอาลักษณ์ 4 คน ลูกขุน 3 คน และราชบัณฑิต 4 คน รวมเป็น 11 คน มีหน้าที่จัดให้มีวิธีการค้นหาตัวบทกฎหมายได้ง่าย และสะดวกแก่ศาลในการค้นคว้าเพื่อประกอบการพิจารณาพิพากษาคดี และทำการสะสางเนื้อความ

---

⁸⁹ ประชุมกฎหมายรัชกาลที่ 1 จ.ศ. 1166 เล่ม 3 พระราชกำหนดที่ 28, (พระนคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง), น.398.

⁹⁰ ร. แลงการ์ด, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย เล่ม 1 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2526), น.19.

⁹¹ ฉบับศาลหลวง คือ ฉบับสำหรับศาลใช้ ฉบับหอหลวง คือ ฉบับที่อยู่ในหอหลวงซึ่งเป็นที่รวบรวมหนังสือราชการ และฉบับข้างที่ คือ ฉบับสำหรับพระมหากษัตริย์ทรงใช้.

ในตัวบทกฎหมายที่มีความขัดแย้งกันอันจะทำให้ศาลเกิดความสงสัยในการนำไปปรับแก้คดีได้อย่างถูกต้อง การชำระกฎหมายใช้เวลาเพียง 11 เดือน โดยเมื่อชำระเสร็จแล้ววาลักษณ์ได้เขียนลงเส้นหมึกบนสมุดข่อย รวม 6 ชุดๆ ละ 41 เล่ม โดย 3 ชุดแรกซึ่งเป็นฉบับหลวงได้ประทับตรา 3 ดวงลงบนปก ได้แก่ ตราคชสีห์ ตราราชสีห์ และตราบัวแก้ว อันเป็นตราประจำตำแหน่งของสมุหนายก สมุหกลาโหม และเจ้าพระยาพระคลังตามลำดับ เรียกกันโดยทั่วไปว่า กฎหมายตราสามดวง โดยเป็นต้นฉบับตัวบทกฎหมายที่ถูกต้อง ดังปรากฏในประกาศพระราชปรารภตอนหนึ่งของกฎหมายตราสามดวงว่า

“...แลฝ่ายข้างอาณาจักรนี้ รัชชัตร์ผู้จดำรงแผ่นดินนั้นอาไศรยซึ่งโบราณราชนิติกฎหมาย พระอัยการอันรัชชัตร์แต่ก่อนบัญญัติได้ ได้เปนบรรทัดถานจึงพิพากษาศราสิน เนื้อความราชฎรทั้งปวงได้โดยยุติธรรม แลพระราชกำหนดบทพระอัยการนั้นก็พ้นเพื่อนวิปริต ผิดข้าต่างกันไป เปนอันมาก ด้วยคนอันโลภหลงหาความลอยบาปมิได้ดัดแปลงแต่งตามชอบใจไว้พิพากษา ให้เสียยุติธรรมสำหรับแผ่นดินไปก็มีบ้าง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมจัดข้าทูลละอองทูลีพระบาทที่มีสะติปัญญาได้ชำระพระราชกำหนดบทพระอัยการอันมีอยู่ในหอหลวง ตั้งแต่พระธรรมศาสตร์ไปให้ถูกถ้วนตามบาฬีแลเนื้อความมิให้ผิดเพี้ยนซ้ำกันได้ จัดเปนมหวดเปนมเหล่าเข้าไว้ แล้วทรงพระอุสาหาทรงชำระดัดแปลงซึ่งบทอันวิประหลาดนั้นให้ชอบโดยยุติธรรมไว้ด้วยพระไทยทรงพระมหากรุณาคุณจให้เปนมประโยชน์แก่รัชชัตร์อันจดำรงแผ่นดินไปในภายหน้า...”

กฎหมายตราสามดวงนี้ใช้เป็นหลักในการพิจารณาพิพากษาคดี ดังที่ปรากฏในประกาศพระราชปรารภอีกตอนหนึ่งของกฎหมายตราสามดวงว่า “...ถ้าพระเกษมไกรสีเชิฎพระสมุฎพระราชกำหนดบทพระอัยการออกมาพิพากษากิจคดีใดใด ลูกขุนทั้งปวงไม่เห็นปิดตราพระราชสีห์ พระคชสีห์ บัวแก้ว สามดวงนี้แล้ว อย่าให้เชื่อฟังเอาเปนมอันชาติที่เดียว...” โดยต้นฉบับของกฎหมายตราสามดวง 3 ชุด เก็บไว้ในหอหลวง ศาลหลวง และห้องเครื่องหรือข้างที่แห่งละชุด ส่วนอีก 3 ชุดที่ไม่ได้ประทับตราเป็นฉบับรองทรง ใช้สำหรับการคัดลอก

กฎหมายตราสามดวงเป็นเอกสารชิ้นสำคัญที่ไม่เพียงแต่จะทำให้คนรุ่นหลังได้เรียนรู้เรื่องราวเกี่ยวกับกฎหมายไทยดั้งเดิมเท่านั้น แต่ยังทำให้ทราบถึงสภาพสังคม การเมืองการปกครอง วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของคนไทยในอดีตด้วย⁹² ศาสตราจารย์ ร. แลงกาตี ได้กล่าวถึงการชำระสะสาง

⁹² แสงง บุญเฉลิมวิภาส, อ่างแล้ว เขิงอรรคที่ 67, น.121-122.

กฎหมายในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกว่าใกล้เคียงกับงานประมวลกฎหมายครั้งแรกๆ ในยุโรป⁹³ และศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี เกษมทรัพย์ อธิบายสถานะและความสำคัญของกฎหมายตราสามดวงไว้ รวม 6 ประการ คือ⁹⁴ 1.กฎหมายตราสามดวงมีลักษณะเป็นกฎหมายของนักกฎหมาย (Juristenrecht) 2.กฎหมายตราสามดวงมีลักษณะเป็นกฎหมายธรรมชาติ (Jus Naturale) 3.ไม่มีการนิติบัญญัติโดยแท้ 4.มีความนับถือตัวบทกฎหมาย 5.ไม่ใช่ประมวลกฎหมายที่มีเนื้อหาครอบคลุมทุกด้าน และ 6.เป็นกฎหมายที่เป็นคู่มือในการชี้ขาดตัดสินคดี

กฎหมายอื่นๆ ที่ตราขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นก่อนได้รับอิทธิพลจากตะวันตก⁹⁵

นอกจากกฎหมายตราสามดวงแล้ว ยังมีกฎหมายอื่นๆ ที่ตราขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหาเฉพาะเรื่องที่เกิดขึ้น เช่น รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก มีการออกกฎหมายจุลศักราช 1156 ว่าด้วยพระราชบัญญัติบ่อนเบี้ย รัชกาลต่อๆ มา มีการออกกฎหมายจุลศักราช 1172 ว่าด้วยกฎหมายชำระเลข กฎหมายจุลศักราช 1173 ว่าด้วยกฎหมายไม่ให้ซื้อขายฝิ่น สูบฝิ่น กฎหมายจุลศักราช 1174 ว่าด้วยกฎหมายพระราชบัญญัติเรื่องช่วยไพร่หลวง และกฎหมายพระราชบัญญัติบ่อนเบี้ย กฎหมายจุลศักราช 1176 ว่าด้วยกฎหมายห้ามเล่นการพนัน กฎหมายจุลศักราช 1178 ว่าด้วยกฎหมายพนักงานพระโสดเสวย กฎหมายจุลศักราช 1181 และพระราชบัญญัติห้ามสูบฝิ่น รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการออกกฎหมายจุลศักราช 1186 พระราชกำหนดให้เรียกค่านารายศ 2 ถึง คอง 2 ถึง กฎหมายจุลศักราช 1191 กระแสพระบรมราชาโองการตั้งพิกัถ์อัตราค่าธรรมเนียมอากรสวนจาก กฎหมายจุลศักราช 1197 กฎหมายพระราชบัญญัติห้ามไม่ให้ประทุษร้ายตน และพระราชบัญญัติค่าธรรมเนียมความกฎหมายลักษณะโจรห้าเส้น กฎหมายจุลศักราช 1205 พระราชกำหนดรัชกาลที่ 3 เรื่องการทำเงินปลอม

---

⁹³ ร. แลงการ์ด, *อ้างแล้ว เชนเจอร์นัล* ที่ 90, น.27.

⁹⁴ ปรีดี เกษมทรัพย์, เอกสารการประกอบการสัมมนาประวัติศาสตร์กฎหมายไทย เรื่องปัญหาและแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์กฎหมายในประเทศไทย, จัดโดยคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (กรุงเทพมหานคร, 2528), น.7-9.

⁹⁵ พัชรินทร์ เปี่ยมสมบุญ, *อ้างแล้ว เชนเจอร์นัล* ที่ 82, น.21-22.

ระบบศาลสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นก่อนได้รับอิทธิพลจากตะวันตก เป็นระบบศาลซึ่งมีลักษณะเช่นเดียวกับสมัยอยุธยา โดยศาลจะแยกย้ายกันอยู่ตามกระทรวงกรมต่างๆ และในการพิจารณาพิพากษาคดีจะให้หลายหน่วยงานทำงานร่วมกัน คือ กรมรับฟ้อง ลูกขุน ตระลาการ และผู้ปรับ โดยศาลสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นก่อนได้รับอิทธิพลจากตะวันตก ได้แก่⁹⁶

1. ศาลธรรมดาในกรุงเทพฯ หมายถึง ศาลที่ชำระความอาญาและความแพ่งที่ราษฎรเป็นความกันตามธรรมดา กล่าวคือ

ศาลนครบาล ขึ้นอยู่กับกรมเมือง มีอำนาจเฉพาะแต่คดีอาญามหันตโทษ เช่น ฆ่าเจ้าของเรือนตาย และเป็นคู่กับเมียผู้อื่น

ศาลกระทรวงมหาดไทย แบ่งเป็น 3 ศาล คือ ศาลหลวง พิพากษาความอุทธรณ์ที่ตระลาการชำระความโดยมิชอบ ศาลราษฎร ชำระความอาญาที่จำเลยเป็นตระลาการและศาลตำรวจ ชำระคดีแปลงกรรมลายมือ ชี้ข้อ หมอความ อ้างว่าเป็นญาติทั้งที่ไม่ได้เป็นแล้วว่าความแทนกัน

ศาลกระทรวงกลาโหมหรือศาลอาญานอก ชำระคดีที่ราษฎรซึ่งมิใช่ข้าราชการกระทำผิด ศาลกรมท่าหรือศาลต่างประเทศ ชำระคดีพิพาทระหว่างชาวไทยกับชาวต่างประเทศ หรือชาวต่างประเทศด้วยกัน

ศาลแพ่งกลาง ไม่ขึ้นอยู่กับกรรวงกรมใดแต่ขึ้นอยู่กับลูกขุน ชำระคดีวิวาททำร้ายกันต่ำสบประมาทกัน ซึ่งจำเลยเป็นสมนอก

ศาลแพ่งเกษม ไม่ขึ้นอยู่กับกรรวงกรมใดแต่ขึ้นอยู่กับลูกขุน ชำระความแพ่ง เช่น เอาทรัพย์สินของผู้อื่นไปโดยไม่บอกเจ้าของ บุกรุกที่ดินเรือกสวน ซึ่งจำเลยเป็นสมนอก

2. ศาลชำระความเป็นพิเศษ ประกอบด้วย

ศาลกรมนา ชำระคดีแพ่งและอาญาที่เกี่ยวกับที่นา

ศาลในกระทรวงมหาดสมบัติ ชำระคดีภาษีและหนี้หลวง

ศาลกรมวัง แบ่งเป็น 4 ศาล คือ ศาลอาญาวัง ศาลนครบาลวัง ศาลแพ่งวัง ศาลมรดกชำระความที่จำเลยเป็นสมใน

ศาลกรมแพทยา ชำระคดีเกี่ยวกับการกระทำอาคมเวทวิทยาคมแก่กัน

---

⁹⁶ กระทรวงยุติธรรม, อ้างแล้ว เจริญธรรมที่ 85, น.11-13.

ศาลกรมธรรมการ ชำระคดีพระสงฆ์และสามเณรกระทำผิดวินัย

ศาลกรมสรรพากรใน ชำระคดีเสนากำนันเบียดบังอากรขนอนตลาด

ศาลกรมสัสดีหรือศาลกรมพระสุรัสวดี ชำระคดีเกี่ยวกับสังกัดหมวดหมู่ของไพร่หลวง และไพร่สม รวมทั้งการปันหมู่

ศาลราชตระกูล ชำระคดีที่พระบรมวงศานุวงศ์เป็นโจทก์หรือจำเลย ยกเว้นคดีที่ถึงแก่ชีวิต นอกจากนั้น ยังมีศาลรับสั่งซึ่งเป็นศาลพิเศษที่พระมหากษัตริย์ทรงตั้งขึ้นเมื่อใดก็ได้ ตามความเหมาะสมเพื่อชำระความพิเศษที่ทรงเห็นว่าศาลธรรมดาที่มีอยู่ชำระไม่ได้หรือชำระได้ยาก โดยเป็นศาลที่รับผิดชอบโดยตรงต่อพระมหากษัตริย์ ในช่วงดังกล่าวยังไม่มีศาลฎีกาแต่ก็มีการ ทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาต่อพระมหากษัตริย์เช่นเดียวกับสมัยอยุธยา

ส่วนในหัวเมืองต่างๆ จะมีศาลเมืองซึ่งรับผิดชอบโดยข้าราชการในหัวเมืองนั้นๆ โดยศาลในหัวเมืองฝ่ายเหนือขึ้นอยู่กับกระทรวงมหาดไทย ศาลในหัวเมืองฝ่ายใต้ขึ้นอยู่กับ กระทรวงกลาโหม และศาลหัวเมืองบางแห่งขึ้นอยู่กับกรมท่า ศาลเมืองจะชำระคดีแพ่งและอาญา แต่คดีอุกฉกรรจ์นั้น ศาลส่วนกลางยังมีอำนาจพิจารณาได้โดยรับคดีที่ศาลเมืองส่งมา

จะเห็นได้ว่า ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นก่อนได้รับอิทธิพลจากตะวันตกนั้น กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งและกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญายังคงปะปนกันอยู่เช่นเดิม และ ไม่ได้มีการปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมทางแพ่งเพิ่มเติมขึ้นจากสมัยอยุธยาแต่อย่างใด เป็นแต่เพียง การรวบรวมและชำระสะสางกฎหมายสมัยอยุธยาให้ถูกต้องเป็นธรรมดั่งเช่นสมัยอยุธยาเท่านั้น

2.1.4 สมัยการปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในสมัยรัชกาลที่ 5

นับแต่การปฏิวัติอุตสาหกรรมในยุโรปเรื่อยมาจนถึงกลางศตวรรษที่ 19 กระแสแห่งความเปลี่ยนแปลงซึ่งดำเนินไปอย่างรุนแรงในกลุ่มประเทศตะวันตกทั้งทางการเมือง ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ เศรษฐกิจ และเทคโนโลยี และมีการแผ่ขยายมาสู่ประเทศ ทางซีกโลกตะวันออกนั้น ได้ชักนำให้ไทยเปิดประเทศออกเผชิญหน้ากับการขยายอำนาจและ ตลาดการค้าของตะวันตก⁹⁷ กระแสแห่งความเปลี่ยนแปลงนี้อยู่บนพื้นฐานสำคัญของพัฒนาการ ด้านกฎหมายสมัยใหม่ โดยศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี เกษมทรัพย์ ได้กล่าวถึงการเกิดขึ้นของ กฎหมายสมัยใหม่ตั้งแต่ศตวรรษที่ 18 ว่า เป็นปรากฏการณ์ที่นำมหัศจรรย์ในตำนานอันยาวนาน ของประวัติศาสตร์มนุษยชาติ และถือกันว่าเป็นความสำเร็จอันใหญ่หลวงที่น่าภูมิใจของ

⁹⁷ กิตติศักดิ์ ปกรติ, อ่างแล้ว เชียงอรุณที่ 76, น.15.

วัฒนธรรมตะวันตก ปราบปรามการกระทำที่สำคัญเช่นนี้ไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นในวันสองวันแต่เป็นผลจากเหตุอันน่าอัศจรรย์ทั้งในด้านความคิด ในทางสถาบัน และเหตุการณ์ในทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกันอย่างสลบซับซ้อน⁹⁸ กฎหมายสมัยใหม่ได้ให้ความสำคัญต่อการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ในด้านต่างๆ ได้แก่⁹⁹ 1.รับรู้ว่ามีมนุษย์ทุกผู้ทุกนามเป็นบุคคลและเป็นตัวการของกฎหมาย (Subject of Law) 2.ความคิดเกี่ยวกับทรัพย์สิน ถือว่าทรัพย์สินเป็นสิทธิที่สมบูรณ์และเด็ดขาดที่สุดในบรรดาสิทธิของเอกชนทั้งหลาย 3.ความคิดเกี่ยวกับกฎหมายอาญาและวิธีพิจารณาความอาญา การจับกุมและลงโทษผู้กระทำความผิดได้ ต้องปรากฏว่าการกระทำของบุคคลนั้นมีกฎหมายบัญญัติไว้โดยชัดแจ้งว่าเป็นความผิดและกำหนดโทษไว้ ตามหลักภาษิตกฎหมายที่ว่า “ไม่มีโทษ โดยไม่มีกฎหมาย (Nulla Poena, Sine Lege)” 4.ความคิดทางด้านกฎหมายมหาชน ถือหลักว่าการปกครองและการบริหารราชการต้องเป็นไปโดยชอบด้วยกฎหมาย (Principle of Legality in Administration) และ 5.ความคิดเกี่ยวกับหลักนิติธรรมหรือที่เรียกกันว่าหลักกฎหมายเป็นใหญ่ (The Rule of Law) หรือในภาคพื้นยุโรปเรียกว่า นิติรัฐ (Rechtsstaat)

ประเทศไทยจำเป็นต้องรับเอากฎหมายสมัยใหม่ของตะวันตกตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรียกได้ว่าเป็นยุคกฎหมายไทยสมัยใหม่ โดยผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กิตติศักดิ์ ปรกิติ กล่าวว่

“เราอาจกล่าวได้ว่ายุคกฎหมายไทยสมัยใหม่ ซึ่งกฎหมายไทยได้เปิดรับอิทธิพลของความคิดแบบตะวันตกนี้ได้เริ่มขึ้นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และได้ดำเนินไปอย่างเข้มข้นมากขึ้นจนเรียกได้ว่าเกิดเปลี่ยนแปลงขนานใหญ่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ระบบกฎหมายไทยในปัจจุบันนี้นับว่าตั้งอยู่บนพื้นฐานของการปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั่นเอง”¹⁰⁰

---

⁹⁸ ปรีดี เกษมทรัพย์, *อ้างแล้ว เชียงธรรมที่ 75*, น.168.

⁹⁹ *เพ็งอ้ง*, น.171-178.

¹⁰⁰ กิตติศักดิ์ ปรกิติ, *อ้างแล้ว เชียงธรรมที่ 76*, น.50.

นอกจากนั้น การปฏิรูประบบกฎหมายไทยในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังมีลักษณะเสริมสร้างคุณธรรมของรัฐสมัยใหม่ในแง่รากฐานทางกฎหมาย และกลไกทางกฎหมายอย่างสำคัญด้วย¹⁰¹

ประเทศไทยจำเป็นต้องรับเอากฎหมายสมัยใหม่ของประเทศตะวันตก ด้วยสาเหตุสำคัญ 3 ประการ ดังนี้

1. ปัญหาสิทธิสภาพนอกอาณาเขต ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงดำเนินพระราชโองบายเปิดการติดต่อกับชาวตะวันตกอย่างกว้างขวางกว่าสมัยใดๆ ที่ผ่านมา โดยทรงเห็นอันตรายในการปฏิเสธความสัมพันธ์กับประเทศตะวันตก เมื่อเซอร์จอห์น เบาริง ราชทูตของพระนางเจ้าวิกตอเรียเข้ามาเจรจาทำสนธิสัญญาพระราชไมตรีกับไทยใน พ.ศ.2398 พระองค์จึงต้องทรงทำสนธิสัญญาเบาริงกับอังกฤษ ต่อมาได้มีการทำสนธิสัญญากับประเทศอื่นๆ อย่างปฏิเสธไม่ได้เช่นกัน คือ ฝรั่งเศสและสหรัฐอเมริกา พ.ศ.2399 เดนมาร์ก พ.ศ.2400 โปรตุเกส พ.ศ.2402 ฮอลันดา พ.ศ.2403 และ ปรังเซีย พ.ศ.2404

ต่อมา ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการทำสนธิสัญญากับอีกหลายประเทศ ได้แก่ สวีเดน นอร์เวย์ เบลเยียม และอิตาลี พ.ศ.2411 ออสเตรเลีย-ฮังการี และ สเปน พ.ศ.2412 ญี่ปุ่น พ.ศ.2441 และรัสเซีย พ.ศ.2442¹⁰² สนธิสัญญาเหล่านี้นอกจากจะก่อให้เกิดความไม่เท่าเทียมกันในทางเศรษฐกิจ เช่น ไทยจะเก็บภาษีสินค้าขาเข้าได้ไม่เกินร้อยละ 3 และต้องยกเลิกการผูกขาดของพระคลังสินค้าแล้ว ยังก่อให้เกิดความเสียหายเปรียบทางด้านกฎหมายและการศาลด้วย โดยคนสัญชาติและคนในบังคับของประเทศที่ทำสนธิสัญญากับไทยไม่ตกอยู่ภายใต้บังคับของกฎหมายและศาลไทยแต่จะขึ้นศาลกงสุลของประเทศเหล่านั้น กล่าวได้ว่า ประเทศไทยต้องเสียอธิปไตยหรือเอกราชทางกฎหมายและการศาลให้แก่ประเทศเหล่านั้นโดยไม่อาจหลีกเลี่ยงได้

2. ปัญหาระบบกฎหมายไทย กฎหมายตราสามดวงซึ่งเป็นกฎหมายไทยดั้งเดิมที่ใช้มาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นเวลากว่า 100 ปี นั้น เป็นการรวบรวมชำระสะสางกฎหมายสมัยอยุธยาที่กระจัดกระจายอยู่ให้ถูกต้องเป็นหมวดหมู่ ไม่ได้มีลักษณะเป็นประมวลกฎหมายดังเช่นประมวลกฎหมายของตะวันตก

---

¹⁰¹ เฟิงอ๋าง, น.117.

¹⁰² พัทธินันท์ เปี่ยมสมบุญ, อ๋างแล้ว เชียงอรรคที่ 82, น.29-30.

ซึ่งมีลักษณะเป็นกฎหมายสมัยใหม่ นอกจากลักษณะของกฎหมายตราสามดวงจะไม่สอดคล้องกับกฎหมายสมัยใหม่แล้ว กฎหมายตราสามดวงยังมีความยาวถึง 41 เล่ม ล้าสมัย และไม่เพียงพอต่อการใช้ ตัวอย่างเรื่องความล้มละลายของกฎหมายแพ่ง ได้แก่ พระไอยการลักษณะมรดก กำหนดให้การทำพินัยกรรมต้องมีพยานรู้เห็นเป็นจำนวนมากน้อยตามลำดับศักดิ์นา การแบ่งมรดกต้องมีส่วนหนึ่งที่ยกให้แก่หลวงที่เรียกว่า ภาคหลวง และกฎหมายลักษณะผัวเมีย ไม่ได้บัญญัติเรื่องการอุปการะเลี้ยงดูบุตรภายหลังการหย่า เป็นต้น ส่วนกฎหมายพาณิชย์ก็ไม่เพียงพอต่อการใช้เป็นเครื่องมือในการประกอบกิจการค้า เช่น กฎหมายว่าด้วยหุ้นส่วนบริษัท ตัวเงิน และเช็ค ไม่มีการบัญญัติในกฎหมายไทย จึงก่อให้เกิดความยากลำบากแก่พ่อค้าพาณิชย์ทั้งหลายโดยเฉพาะชาวตะวันตกที่มาทำการค้ากับไทยเป็นจำนวนมากในขณะนั้น

กฎหมายวิธีพิจารณาความที่ใช้มาตั้งแต่รัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 หรือพระเจ้าอู่ทอง รวม 5 ฉบับ คือ กฎหมายลักษณะพยาน กฎหมายลักษณะรับฟ้อง กฎหมายลักษณะพิสูจน์ดำเนิน ลุยไฟ กฎหมายลักษณะตระลาการ และพระธรรมนูญศาล ก็ไม่สอดคล้องกับแนวความคิดตามหลักกฎหมายสมัยใหม่ กล่าวโดยเฉพาะวิธีพิจารณาความตามกฎหมาย จารีตนครบาลของไทยได้กำหนดให้การพิสูจน์ความผิดกระทำโดยวิธีการดำเนิน ลุยไฟ หรือวิธีการทรมาน เช่น ตอกเล็บและบีบขมับ เพื่อบังคับให้ผู้ต้องหาสารภาพซึ่งเป็นพื้นฐานของความคิดที่ว่าผู้ถูกกล่าวหาหรือผู้ถูกจับมีความผิดแล้วจึงต้องพิสูจน์เพื่อให้ตนเองพ้นผิดด้วยวิธีการดังกล่าว

นอกจากนั้น กฎหมายไทยกำหนดบทลงโทษซึ่งประเทศตะวันตกเห็นว่าป่าเถื่อน เช่น วิธีการประหารชีวิตที่รุนแรงและทารุณ และการจำคุกที่ไม่ได้กำหนดระยะเวลาไว้อันเป็นจำคุกตลอดไป จนกว่าพระมหากษัตริย์จะทรงพระกรุณาให้ปล่อยตัว ในทางปฏิบัติศาลจึงต้องนำความขึ้นกราบบังคมทูลเสมอ จะเห็นได้ว่า การพิสูจน์ความผิดและการลงโทษผู้กระทำผิดตามกฎหมายไทยดั้งเดิมขัดกับความคิดเกี่ยวกับกฎหมายอาญาและวิธีพิจารณาความอาญาตามหลักกฎหมายสมัยใหม่ ของตะวันตกอย่างชัดแจ้ง โดยการพิสูจน์ความผิดตามหลักกฎหมายสมัยใหม่ต้องเป็นไปโดยคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ปราศจากความโหดร้าย การสืบพยานต้องชอบด้วยเหตุผลและให้ถือหลักว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยเป็นผู้บริสุทธิ์จนกว่าจะได้พิสูจน์โดยปราศจากข้อสงสัยว่าผู้ต้องหาได้กระทำความผิด

ในเรื่องศักดิ์ศรีและความเท่าเทียมกันของมนุษย์ กฎหมายไทยดั้งเดิมก็ไม่ให้การรับรองไว้ ทาสจึงยังคงมีอยู่และได้รับการปฏิบัติเสมือนทรัพย์สินของมูลนายหรือเจ้าของทาสต่างกับกฎหมายสมัยใหม่ที่รับรู้ศักดิ์ศรีและความเท่าเทียมกันของมนุษย์โดยถือว่ามนุษย์เป็นบุคคลและ

เป็นตัวการของกฎหมาย บุคคลทุกคนมีความเสมอภาคต่อหน้ากฎหมาย ระบบทาสจึงไม่อาจคงอยู่ต่อไปได้ในความคิดของกฎหมายสมัยใหม่ อีกทั้งกฎหมายไทยดั้งเดิมไม่ได้ให้การรับรองและยืนยันความคิดในเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ของทรัพย์สินเอกชนอย่างเด่นชัดในลักษณะเดียวกับกฎหมายสมัยใหม่ของตะวันตกด้วย

3. ปัญหาระบบการศาลไทย ตั้งแต่สมัยอยุธยาเป็นต้นมาจนถึงช่วงก่อนที่ไทยจะได้รับอิทธิพลจากตะวันตก ระบบการศาลไทยมีความยุ่งยากซับซ้อนโดยศาลจะแยกย้ายกันสังกัดตามกระทรวงกรมต่างๆ และในการพิจารณาพิพากษาคดีจะประกอบไปด้วยหลายหน่วยงาน กล่าวคือ กรมรับฟ้อง ลูกขุน ตระลาการ และผู้ปรับ โดยเสด็จในกรมหลวงราชบุรีทรวงกล่าวไว้ว่า

“...แต่ในคราวนั้นการพิจารณาแลการตัดสินความทั้งหลาย แบ่งเป็นหลายหน้าที่ หลายกรมเป็นต้น คือ กรมรับฟ้อง ลูกขุน ผู้ปรับ แลขุนศาลตระลาการ ศาลนครบาล ศาลแพ่งกลาง แพ่งเกษม ศาลมหาดไทย ศาลทะเลใหม่ แลกรมท่า เป็นศาลที่มีแต่ตระลาการผู้ชำระ แต่ผู้รับฟ้องนั้นเป็นกรมหนึ่งต่างหาก กรมรับฟ้องนำเสนอลูกขุนที่เป็นกรมอยู่ต่างหาก ไม่ขึ้นกระทรวงเหมือนกัน เมื่อลูกขุนตรวจฟ้องว่าเป็นฟ้องแล้ว กรมรับฟ้องจึงจะได้จ่ายฟ้องนั้นไปยังศาลนครบาล ศาลแพ่งกลาง แพ่งเกษม ฤศาลมหาดไทย ทะเลใหม่ กรมท่า ศาลหนึ่งศาลใด แล้วแต่ความนั้นจะลงในเขตอำนาจของใคร... เมื่อศาลทั้งหลายนี้ได้ชำระความเสร็จสำนวนแล้ว ต้องส่งขึ้นไปยังลูกขุนให้ชี้ขาดแลลูกขุนเอง เมื่อได้ชี้ขาดแล้วว่าผู้ใดผิด ผู้ใดถูกยังต้องส่งสำนวนไปให้ผู้ปรับให้วางบทอีกต่อไปกว่าคดีจะได้ถึงเด็ดขาดมีคำพิพากษา จึงเห็นได้ว่าศาลที่เป็นกลางไม่ขึ้นกระทรวงใดนั้น คือลูกขุนแลผู้ปรับเท่านั้นเอง มีอำนาจก็จริง แต่ด่วนๆ มือตีนอยู่แก่กระทรวงทั้งสิ้น แลกระทรวงทั้งหลายที่มีนายสำคัญ ก็ข้ามลูกขุนผู้ปรับเสียเสมอๆ... ศาลกรมสุรัสวดีที่ขึ้นอยู่ในทะเลใหม่เดี๋ยวนี้ที่ยังสังเกตไม่ได้ว่าเป็นโรงศาลแลมีวิธีพิจารณาอย่างไร แลศาลทหารในกรมยุทธนาธิการแลในกรมทหารเรือที่มีอยู่ในปัจจุบันนี้ แลไม่ปรากฏแต่เดิมนั้น มาจะเป็นขึ้นได้ก็เห็นว่าจะได้อำนาจต่อเนื่องจากทะเลใหม่ที่ได้บัญชาการฝ่ายทหารทั้งหลายแต่หาได้มีประกาศเป็นลายลักษณ์อักษรไม่ วิธีพิจารณาของศาลเหล่านี้ยังไม่เป็นรูปพอจะอธิบายอย่างไร พูดแล้วจะไม่มีหลัก...”¹⁰³

---

¹⁰³ ราชบุรีดิเรกฤทธิ์, พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่น, พระราชบัญญัติในปัตยุบัน เล่ม 1 (พระนคร: โรงพิมพ์กองหลวงไทย, ร.ศ.120), น. 151-165 อ้างใน นิกร ทัสสโร, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ

ปัญหาดังกล่าววนนอกจากจะก่อให้เกิดความยุ่งยากซับซ้อนแล้วยังเป็นสาเหตุของความไม่เป็นธรรม เนื่องจากผู้พิพากษาไม่ได้ทำการสืบพยานด้วยตนเอง แต่จะวินิจฉัยจากเอกสารในสำนวนที่ส่งมา และก่อให้เกิดการทุจริตของผู้พิพากษาตุลาการและคู่ความ รวมทั้งความล่าช้าในการพิจารณาพิพากษาคดี ราษฎรจึงเดือดร้อนเป็นอันมาก ดังปรากฏในพระบรมราชโองการของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในการประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรมในเวลาต่อมา เมื่อวันที่ 25 มีนาคม ร.ศ.110 (พ.ศ.2434) ว่า

“ทุกวันนี้ คดีของราษฎรซึ่งเกี่ยวข้องซึ่งกันและกันอยู่ตามโรงศาลต่างๆ ทั้งปวงนั้นมีมากขึ้นทุกวัน เพราะอาไศรย์ราษฎรพลเมืองมีการค้าขายเกี่ยวข้องพัวพันกันมากขึ้น ประการหนึ่งศาลที่จะพิจารณาคดีของราษฎรนั้นก็แยกย้ายอยู่หลายกระทรวง ทั้งผู้พิจารณาและผู้พิพากษาก็อยู่ในที่ต่างกัน ผู้พิพากษาจะบังคับความชี้ขาดปรับสัดยัดตัดสินก็อาไศรย์แต่ในถ้อยคำสำนวนที่ในกระดาษสมุด ไม่เห็นด้วยจักชู้ในการพิจารณาเลย จึงเป็นช่องอุบายทางทุจริตของตระลาการแลคู่ความ แม้แต่อย่างต่ำก็เป็นทางที่จะชักประวิงให้ความล่าช้าไปได้ต่างๆ คดีของราษฎรจึงได้ค้างค้ำทับถมอยู่ตามกระทรวงโรงศาลนั้นๆ มากขึ้นทุกที กว่าจะแล้วได้แต่ละเรื่องก็ช้านาน เป็นการเสียเวลาทำมาหากินของราษฎร ได้รับความเดือดร้อนในเรื่องนี้เป็นอันมาก”¹⁰⁴

การพิจารณาพิพากษาคดีที่ล่าช้า นอกจากจะเกิดจากการที่ศาลแยกย้ายกันสังกัดตามหน่วยงานต่างๆ และแบ่งให้หลายหน่วยงานทำหน้าที่แล้วยังเกิดจากผู้พิพากษา คู่ความ และระบบการพิจารณาด้วย โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราชาธิบายเรื่องนี้ว่า “ถ้าความอุทธรณ์รายใดที่ได้สู้กันความรายนั้นก็ไม่มีเวลาที่จะพิจารณาแล้วด้วยความบิดพลิ้วแลเฉื่อยและของตระลาการบ้าง ด้วยอำนาจของคู่ความตามกฎหมายบ้าง มีทางที่จะชักเชื่อนแซให้ช้าไปบ้าง ความนั้นก็ไม่ได้ลงได้ ทางการจึงให้มีแม่กองสำหรับรับเรื่องราวตรวจคำปรึกษาขึ้นมาเป็นแม่กองลูกขุน แต่แม่กองลูกขุนก็ไม่ใช่ประโยชน์อันใดสักอย่างเดียว ความจะแล้วด้วยแม่กองสักเรื่องหนึ่งก็เกือบจะไม่มี เป็นแต่ค้ำสำหรับคู่ความชักถ่วงความให้ช้าค้ำหนึ่งเท่านั้น ส่วนความที่จะแล้วได้จริงนั้นต้องมาแล้วอยู่ชั้นถวายนฎีกาโดยมาก เมื่อเป็นดังนี้ นฎีกาเดือนหนึ่งก็ถึง 120 ถึง 130 ฉบับ

พระองค์เจ้าวรพีพัฒนศักดิ์ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์พระบิดาแห่งกฎหมายไทย (กรุงเทพมหานคร: แปลน พรินท์ติ้ง, 2549), น.129-130.

¹⁰⁴ ราชกิจจานุเบกษา ฉบับวันที่ 10 เมษายน ร.ศ.110.

พระเจ้าแผ่นดินแจกพระราชทานให้แก่ตำรวจชำระเป็นศาลรับสั่ง แจกให้เสนาบดีตามกรมไปว่ากล่าวชำระบ้าง เมื่อมีราชการน้อยก็ได้ทรงตัดสินข้อความเหล่านี้ไปได้ เมื่อราชการอื่นๆ มากขึ้น ก็ไม่มีเวลาทรงตัดสินความซึ่งมีปีละพันเศษถึงสองพัน ครั้นตัดสินไปบางเรื่อง คู่ความก็ไม่ยอมตามคำตัดสิน กลับเข้ามาถวายฎีกากล่าวโทษตุลาการศาลฎีกา”¹⁰⁵

ปัญหากระบวนการศาลไทยที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ ความเป็นอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดี เนื่องจากในขณะนั้นอำนาจตุลาการ และอำนาจบริหารยังมิได้แยกออกจากกัน ฝ่ายบริหารหรือฝ่ายตุลาการซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชาจึงมีโอกาสที่จะใช้อำนาจแทรกแซงการพิจารณาพิพากษาคดีได้โดยง่าย ต่างกับระบบการศาลของตะวันตกซึ่งอยู่บนรากฐานของความคิดทางด้านกฎหมายมหาชนที่ว่า การปกครองในรัฐสมัยใหม่จำเป็นต้องยอมรับหลักการแบ่งแยกอำนาจ โดยอำนาจตุลาการและอำนาจบริหารต้องแยกออกจากกันเพื่อเป็นการประกันสิทธิเสรีภาพของประชาชน ไม่ให้ตกอยู่ภายใต้อำนาจอำเภอใจของอำนาจฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง

ด้วยปัญหาสิทธิสภาพนอกอาณาเขตที่ไทยต้องเสียอธิปไตยหรือเอกราชทางกฎหมาย และการศาลให้แก่ตะวันตกโดยไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ประกอบกับปัญหากระบวนการกฎหมายและการศาลที่ตะวันตกเห็นว่าล้าหลังและไม่เหมาะสม ระบบกฎหมายและการศาลซึ่งอยู่บนหลักการของกฎหมายไทยดั้งเดิมจึงไม่อาจตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ในขณะนั้นภายใต้อิทธิพลของตะวันตกซึ่งอาศัยแนวความคิดของกฎหมายสมัยใหม่ได้ เป็นผลให้ไทยต้องปรับปรุงระบบกฎหมายและการศาลให้เข้าสู่สมัยใหม่ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เริ่มมีการปรับปรุงระบบกฎหมายหลายประการ เช่น มีการประกาศใช้กฎหมายจำนวนหลายร้อยฉบับ และการออกหนังสือราชกิจจานุเบกษาเพื่อลงประกาศใช้บังคับกฎหมายใหม่เป็นต้น อันเป็นการแก้ไขเพิ่มเติมและออกกฎหมายใหม่ที่ทรงเห็นว่ามีความจำเป็นแก่การแก้ไขปัญหา

---

¹⁰⁵ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน พิมพ์พระราชทานแจกเนื่องในงานบำเพ็ญพระราชกุศล ส่นองพระเดชพระคุณพระพุทธรูปเจ้าหลวงในวันตรงกับเสด็จสวรรคตที่ 23 ตุลาคม 2470 (โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2470), น.31 อ้างใน นิกร ทัสสโร, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ พระบิดาแห่งกฎหมายไทย, (กรุงเทพมหานคร: แพลน พรินท์ติ้ง, 2549), น.134.

เป็นกรณีๆ ไปก่อน ส่วนพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้ริเริ่มปรับปรุงระบบการศาล โดยการสร้างศาลสถิตย์ยุติธรรม และรวบรวมกฎหมายต่างๆ กับลูกขุนตระลาการไว้ในที่เดียวกัน ดังจะเห็นได้จากพระราชปรารภในหัตถ์ของอัครราชบัณฑิตยสถานหรืออัครศาลแพ่งหลังเดิม เมื่อ ร.ศ.110 (พ.ศ. 2434) ความว่า

“...ในการทั้งปวงเหล่านี้ การยุติธรรมอันเดียวเป็นการที่สำคัญยิ่งใหญ่มาก เป็นหลักเป็นประธาน การชำระตัดสินความทุกโรงศาล เป็นเครื่องประกอบรักษาให้ความยุติธรรมเป็นไป ถ้าจัดได้ดีขึ้นเพียงใด ประโยชน์ความสุขของราษฎรก็จะเจริญยิ่งขึ้นเท่านั้น เพราะฉะนั้น จึงได้ทรงพระอุตสาหไต่สวนในพระราชกำหนดกฎหมายเก่าใหม่ แลการที่ลูกขุนตระลาการ ได้กระทำแต่ก่อนๆ สืบมาจนทุกวันนี้ จนทราบแจ้งตลอดด้วยมหันตพริยญาณ แล้วทรงพระราชพินิจฉัยสอบด้วยกฎหมายอย่างธรรมเนียมในประเทศที่ใหญ่ทั้งปวง ที่ในทุกวันนี้นี้ ฤชาปรากฏกันว่า...การอย่างธรรมเนียมพิจารณาตัดสินความ มากมายหลายศาล หลายกระทรวง แลผู้มีอำนาจต่างๆทั้งปวง บังคับบัญชาว่ากล่าวเอาเอง แทบจะทุกกระทรวง พนักงานสืบสนปะปนกับราชการอื่นๆ นั้นเป็นเครื่องกีดกันให้การยุติธรรมเกิดยาก จำเป็นจะต้องจัดรวมเข้าให้เป็นแห่งเดียวกัน แลจัดให้ผู้พิพากษา ผู้พิจารณา มีหน้าที่พนักงานแต่ที่จะทะนุบำรุงรักษายุติธรรมอยู่ฝ่ายเดียว มิให้เกี่ยวในราชการอื่นๆ ได้ ตัดเหตุที่เป็นช่องของการที่ไม่เป็นธรรมแลเพิ่มเติมเปิดช่องโอกาสของการที่จะให้เจริญในทางยุติธรรมทุกอย่างที่คิดเห็นได้...”

อย่างไรก็ดี ปัญหากระบวนการศาลไทยก็ยังมีได้รับการแก้ไขอย่างจริงจังเท่าใดนัก เนื่องจากสาเหตุ 2 ประการ ได้แก่ การขาดเงินงบประมาณในการปรับปรุงและปฏิรูประบบการศาล และความขาดแคลนผู้มีความรู้ความสามารถทางด้านกระบวนการศาล¹⁰⁶ ต่อมา ได้มีการปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลไทยตามหลักกฎหมายสมัยใหม่ของตะวันตกซึ่งเป็นการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงระบบกฎหมายและการศาลไทยครั้งใหญ่ของไทย โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นว่าไม่อาจใช้วิธีการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าดังเช่นเดิมได้อีกต่อไป จำต้องจัดระบบการยุติธรรมไทยขึ้นใหม่ให้มั่นคงถาวรสืบต่อไปโดยเร็ว ดังที่พระองค์ทรงแถลงพระบรมราชาธิบายเกี่ยวกับการยุติธรรมไทยว่า

---

¹⁰⁶ นิกร ทัสสโร, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ พระบิดาแห่งกฎหมายไทย, (กรุงเทพมหานคร: แปลน พรินท์ติ้ง, 2549), น.139-140.

“...การในกรมยุติธรรมทั้งปวงซึ่งแยกไปเป็นหลายกรมนั้น จึงได้ชุดโซมเสื้อมขามา ช้านานพันกำลังที่จะแก้ไขให้ดีขึ้นในแบบเดิมนี้ได้ จึงเป็นการจำเป็นที่จะต้องแก้ไขเปลี่ยนรูป ของกระทรวงยุติธรรมขึ้นใหม่ ให้เป็นทางอันคิดครวญเดียวตลอดเรื่อง ไม่เป็นแต่คิดปุยาแก้ไขครั้งหนึ่ง ครวญหนึ่ง การตำแหน่งยุติธรรมในเมืองไทยนี้ เปรียบเหมือนเรือกำปั่นที่ถูกเพรียงแลปลวกกิน ผู้โถมทั้งลำ แต่ก่อนทำมานั้นเหมือนรั้วแห่งใดก็เข้าไปไม่ตามอุดยาแต่เฉพาะที่ตรงรั้วนั้นที่อื่นก็โถม ลงไปอีก ครั้นช้านานก็ยิ่งชำรุดหนักลงทั้งลำ เป็นเวลาสมควรที่จะต้องตั้งขึ้นกระดานใหม่ ให้เป็นของ มั่นคงถาวรสืบไป แลเป็นการสำคัญยิ่งใหญ่ว่าจะต้องรีบจัดการโดยเร็วหาไม่ก็ต้องจมลง ด้วยผู้ขับไป เหมือนเรือกำปั่นที่ชำรุดเหลือที่จะเยียวยาจนต้องจมลงนั้น...”¹⁰⁷

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงดำเนินการปฏิรูประบบการศาล ก่อนที่จะทำการปฏิรูประบบกฎหมายเพื่อแก้ไขปัญหาคดีที่ตะวันตกตั้งข้ออ้างเกี่ยวกับศาลไทยว่าไม่อาจ ให้หลักประกันความยุติธรรมได้และไม่ยอมขึ้นศาลไทยให้เรียบร้อยเสียก่อน โดยการจัดตั้ง กระทรวงยุติธรรมขึ้นเมื่อ ร.ศ.110 (พ.ศ.2434) เพื่อให้เป็นหน่วยงานเพียงแห่งเดียวที่รับผิดชอบ งานด้านการยุติธรรมอย่างแท้จริง โดยมีเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมเป็นผู้ดูแล ทำหน้าที่ในการ อำนวยความสะดวกและสนับสนุนการพิจารณาพิพากษาคดีของศาล ภายใต้แนวความคิดของ การแยกอำนาจบริหารและอำนาจตุลาการออกจากกันอย่างตะวันตก

เมื่อได้สถาปนากระทรวงยุติธรรมแล้ว ศาลในกรุงเทพฯ ที่มีอยู่ในขณะนั้น 16 ศาล ก็โอนมาขึ้นกับกระทรวงยุติธรรม คือ ศาลนครบาล ศาลแพ่งเกษม ศาลแพ่งกลาง ศาลกรมวัง ศาลอาญานอก ศาลอุทธรณ์กรมมหาดไทย ศาลกรมนา ศาลกรมท่ากลาง ศาลกรมท่าซ้าย ศาลกรมท่าขวา ศาลต่างประเทศ ศาลราชตระกูล ศาลมรดก ศาลสรรพากร ศาลธรรมการ และ

---

¹⁰⁷ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน พิมพ์พระราชทาน แจกเนื่องในงานบำเพ็ญพระราชกุศล สมองพระเดชพระคุณพระพุทธเจ้าหลวง ในวันตรงกับ เสด็จสวรรคตที่ 23 ตุลาคม 2470 (โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2470), น.33 อ้างใน นิกร ทัสสโร, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ พระบิดาแห่งกฎหมายไทย, (กรุงเทพมหานคร: แปลน พรินท์ติ้ง, 2549), น.137-138.

ศาลฎีกา (กรมตรวจฎีกา) และยุบเหลือเพียง 7 ศาล ตามประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรม¹⁰⁸ ได้แก่ 1.ศาลอุทธรณ์คดีหหลวง เปลี่ยนมาจากศาลฎีกา (กรมตรวจฎีกา) 2.ศาลอุทธรณ์คดีราษฎร เปลี่ยนมาจากศาลอุทธรณ์กรมมหาดไทย 3.ศาลพระราชอาชญา เปลี่ยนมาจากศาลนครบาลและศาลอาญานอก 4.ศาลแพ่งเกษม (หรือเรียกตามชื่ออธิบดีศาลว่า ศาลแพ่งเกษมราชสุภาวดี) เปลี่ยนมาจากศาลแพ่งเกษม ศาลกรมวัง และศาลกรมนา 5.ศาลแพ่งกลาง (หรือเรียกตามชื่ออธิบดีศาลว่า ศาลแพ่งโกสีย์ราชสุภาวดี) เปลี่ยนมาจากศาลแพ่งกลาง ศาลกรมท่ากลาง ศาลกรมท่าซ้าย ศาลกรมท่าขวา ศาลธรรมการ และศาลราชตระกูล 6.ศาลสรรพากร เปลี่ยนมาจากศาลสรรพากร และศาลมรดก และ 7.ศาลต่างประเทศ คงไว้เช่นเดิม

ในแต่ละศาลจะมีอธิบดีศาลเป็นเจ้ากระทรวงผู้ควบคุมดูแลการพิจารณาพิพากษาคดี และได้มีการตั้งกรมรับฟ้องขึ้นในกระทรวงยุติธรรม เพื่อรับฟ้องและรับเรื่องราวของราษฎร โดยให้ผู้ประทับฟ้องทำการประทับไปยังทั้ง 7 ศาลนั้นให้ถูกต้องตามพระธรรมนูญ และตามรูปความแพ่งหรืออาญา มิให้ประทับตามความเป็นพิเศษแห่งบุคคลดังเดิม เช่น จำเลยเป็นคนสมในหรือสมนอก รวมทั้งห้ามมิให้ราษฎรที่มีอรรถคดีไปยื่นเรื่องราวต่ออธิบดีเจ้ากระทรวง และกรมอื่นๆ เว้นแต่เป็นเรื่องราวร้องทุกข์เกี่ยวกับเรื่องในหน่วยงานนั้นๆ

ส่วนศาลหัวเมืองยังมีได้สังกัดกระทรวงยุติธรรม แต่ขึ้นอยู่กับกระทรวงมหาดไทย และกระทรวงนครบาล เมื่อจัดระเบียบศาลในกรุงเทพฯ ให้เข้ารูปเข้ารอยแล้ว ใน ร.ศ.114 (พ.ศ.2438) จึงเริ่มทำการปรับปรุงระเบียบศาลหัวเมืองเพื่อเตรียมเข้าสังกัดกระทรวงยุติธรรม โดยการตราพระราชบัญญัติตั้งข้าหลวงพิเศษสำหรับจัดการแก้ไขธรรมเนียมศาลยุติธรรมหัวเมืองทั้งปวง ร.ศ.115 (พ.ศ.2439)

หลังจากนั้น ได้มีการปฏิรูประบบการศาลไทยอีกหลายครั้ง กล่าวคือ สมัยสมเด็จพระบรมราชชนนีพันปีหลวงเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมพระองค์แรก สมัยพระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าคัคณางค์คุณครุ กรมหลวงพิชิตปรีชากร เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมพระองค์ที่ 2 และสมัยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมพระองค์ที่ 3¹⁰⁹

¹⁰⁸ ราชกิจจานุเบกษา ฉบับวันที่ 10 เมษายน ร.ศ.111.

¹⁰⁹ ในสมัยที่เสด็จในกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์เป็นเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมนั้น

โดยได้ดำเนินการในเรื่องต่างๆ เช่น ปรับปรุงด้านอัตรากำลังผู้พิพากษาของศาลในสังกัด กระทรวงยุติธรรม ตั้งระเบียบการส่งคดีความเก่ามายังศาลในสังกัดกระทรวงยุติธรรม ปรับปรุงระเบียบ วิธีปฏิบัติของศาลเพื่ออำนวยความสะดวกในการพิจารณาพิพากษาคดีช่วยเหลือบุคคลยากจน ให้มีโอกาสได้รับความยุติธรรมทางศาล เร่งพิจารณาคดีที่ค้างค้าง เปลี่ยนแปลงและยกเลิกศาลบางศาล ทำนุบำรุงเกียรติศักดิ์ของตุลาการ และปรับปรุงด้านความเป็นอิสระของศาล¹¹⁰

การตรากฎหมายวิธีพิจารณาความใช้บังคับไปพลางก่อน

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง คณะกรรมการขึ้นคณะหนึ่ง โดยมีเสด็จในกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์เป็นประธาน มีหน้าที่ร่างกฎหมาย วิธีพิจารณาความใช้บังคับไปพลางก่อนจนกว่าจะมีการจัดทำประมวลกฎหมายต่อไป จึงมีการตรา กฎหมายวิธีพิจารณาความใช้บังคับเป็นการชั่วคราวก่อน ได้แก่ พระราชบัญญัติลักษณะพยาน ร.ศ.113 (พ.ศ.2438)¹¹¹ พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความมีโทษสำหรับใช้ไปพลางก่อน ร.ศ.115 (พ.ศ.2439) และพระราชบัญญัติกระบวนวิธีพิจารณาความแพ่ง ร.ศ.115 (พ.ศ.2439) เหตุที่ต้องตรา

บริสุทธิและยุติธรรมอย่างประเทศไทยไม่เคยมีมาแต่กาลก่อน ผู้พิพากษาไทยในยุคนั้น อาจเปรียบเทียบกับผู้พิพากษาของประเทศต่างๆ ในภาคพื้นยุโรปได้เป็นอย่างดี ตอนปลายรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กระทรวงยุติธรรมเปรียบประดุจดาวที่สุกใสสทาว เรื่องรัศมีดวงหนึ่งในวงการบริหารราชการแผ่นดินไทย ดู Walter A. Graham, Siam, 3rd ed. (London: Alexandra Moring, 1924), Vol. I, p.315 อ้างใน ธานินทร์ กรัยวิเชียร, การปฏิรูป ระบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยะมหาราช (พระนคร: โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2511), น.54.

¹¹⁰ กระทรวงยุติธรรม, อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 85, น.27-54. และดู กิตติศักดิ์ ปภักดี, การปฏิรูปกฎหมายไทยภายใต้อิทธิพลยุโรป, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สำนักพิมพ์ วิญญูชน จำกัด, 2549), น.98-108.

¹¹¹ ถือเป็นกฎหมายลักษณะพยานฉบับที่ 2 ของไทย โดยฉบับแรกเป็นกฎหมาย ลักษณะพยานในรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ดู นิกร ทัสสโร, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้า รัพีพัฒน์ศักดิ์ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ พระบิดาแห่งกฎหมายไทย, (กรุงเทพมหานคร: แพลน ฟรันที้ดิง, 2549), น.144.

กฎหมายวิธีพิจารณาความไต่สวนบังคับไปพลางก่อนก็เพื่อให้ทันต่อเหตุการณ์และสถานการณ์ของประเทศในเวลานั้นที่ตะวันตกต้องการให้ไทยมีวิธีพิจารณาคดีแบบตะวันตกโดยเร็ว หากจะรอการจัดทำประมวลกฎหมายต้องใช้เวลานาน และยังเป็นภาระยุ่งยากข้อบกพร่องที่จะเกิดขึ้นก่อนการเปลี่ยนแปลงไปใช้ระบบประมวลกฎหมายซึ่งสามารถแก้ไขข้อบกพร่องได้สะดวกกว่าการแก้ไขเมื่อได้จัดทำเป็นประมวลกฎหมายแล้ว¹¹²

หากพิจารณาพระราชบัญญัติลักษณะพยาน ร.ศ.113 (พ.ศ.2438) ซึ่งเป็นกฎหมายที่กำหนดบทบาทของศาลในการค้นหาความจริงในคดีแล้ว จะเห็นได้ว่าศาลมีบทบาทเชิงรุกเป็นหลักในกระบวนการพิจารณาคดีอันเป็นบทบาทของศาลในการค้นหาความจริงในระบบ Civil Law¹¹³ โดยศาลมีบทบาทในเชิงรุกเป็นหลักในการถามพยาน กล่าวคือ ศาลจะซักถามพยานให้เบิกความตามประเด็นข้ออ้างจนสิ้นกระแสความ แล้วผู้อ้างจะขอให้ถามอีก ศาลจะถามให้หรือไม่ก็สุดแล้วแต่จะเห็นสมควร (มาตรา 37) ให้ผู้ซึ่งมิได้อ้างพยานจะขอค้านถามพยาน แล้วให้ศาลซักถามพยานให้เบิกความตอบข้อค้าน พยานต้องให้การตอบข้อค้าน ตามคำบังคับของศาล ข้อค้านนอกประเด็นพยานไม่ต้องตอบ เว้นแต่ศาลบังคับจึงตอบ (มาตรา 38) ให้ผู้อ้างพยานจะขอตั้งถามพยานแล้วให้ศาลซักถามพยานให้เบิกความตอบข้อตั้ง (มาตรา 40) แต่โจทก์จำเลยจะตกลงกันว่าจะถามข้อค้านข้อตั้งเองก็ได้ ไม่ต้องให้ศาลถาม หากศาลถามแทนเป็นเหตุให้เสียเวลาซักซ้าก็ให้ศาลยอมอนุญาต (มาตรา 43) ส่วนการซักถามพยานนั้น กฎหมายยังคงกำหนดให้ศาลเป็นผู้ถามเท่านั้น คู่ความจะซักถามพยานเองดังเช่นในปัจจุบันไม่ได้ นอกจากนี้ กฎหมายยังกำหนดให้ศาลมีบทบาทในการรวบรวมพยานหลักฐานได้เอง โดยมาตรา 41 บัญญัติว่า “เมื่อพยานให้การแล้วศาลมีอำนาจจะถามอีกได้ในเวลาใดเวลาหนึ่งหากเห็นเป็นการจำเป็นเพื่อประโยชน์แก่การยุติธรรม” และเมื่อพิจารณาประกอบกับบทบาทเชิงรุกของศาลในการถามพยานแล้ว บทบาทของศาลในการค้นหาความจริงในคดีตามพระราชบัญญัติลักษณะพยาน ร.ศ.113 (พ.ศ.2438) จึงเป็นบทบาทเชิงรุกเป็นหลัก

---

¹¹² มโหสถศรีพิพัฒน์, พระยา, การตรวจชำระและการร่างประมวลกฎหมายในกรุงสยาม (พ.ศ.2472), น.102 อ้างใน สุรพล ไตรเวทย์, การร่างประมวลกฎหมายในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2550), น.82.

¹¹³ สมบัติ พุทธิพิงศภัค, “บทบาทของศาลในการค้นหาความจริง,” ศาลยุติธรรมปริทัศน์, ฉบับที่ 5, ปีที่ 4, น.60 (กรกฎาคม 2553).

การที่พระราชบัญญัติลักษณะพยาน ร.ศ.113 (พ.ศ.2438) กำหนดให้ศาลมีบทบาทเชิงรุก เป็นหลักในกระบวนการพิจารณาแสดงให้เห็นว่า ในขณะนั้นแนวความคิดกฎหมายสมัยใหม่ ของตะวันตกในระบบ Civil Law ได้มีอิทธิพลต่อระบบกฎหมายไทยมากกว่าแนวความคิด ของระบบ Common Law ประกอบกับบทบาทเชิงรุกของศาลในการค้นหาความจริงในคดีของ ระบบ Civil Law ยังสอดคล้องกับระบบกฎหมายไทยดั้งเดิมที่ศาลมีบทบาทเชิงรุกเป็นหลักในการค้นหา ความจริงในคดีอยู่ก่อนแล้ว เพียงแต่อาจมีลักษณะแตกต่างกันในเรื่องระดับความเข้มข้นของบทบาท เชิงรุกของศาลที่ระบบกฎหมายไทยดั้งเดิมอาจมีความเข้มข้นมากกว่ากฎหมายสมัยใหม่ของตะวันตก ในระบบ Civil Law ซึ่งมีอิทธิพลอยู่ในช่วงเวลานั้น

มีข้อสังเกตว่า ในขณะที่ไทยได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะพยาน ร.ศ.113 (พ.ศ.2438) นั้น ญี่ปุ่นได้ปฏิรูประบบกฎหมายตามแบบตะวันตกเรียบร้อยแล้วใน พ.ศ.2433 โดยได้รับ อิทธิพลส่วนใหญ่จากระบบ Civil Law ของเยอรมนีและฝรั่งเศส จึงมีความเป็นไปได้ว่าในการตรา พระราชบัญญัติลักษณะพยาน ร.ศ.113 (พ.ศ.2438) ไทยอาจได้รับอิทธิพลส่วนใหญ่มาจากระบบ กฎหมายของเยอรมนีและฝรั่งเศสเช่นเดียวกับญี่ปุ่น มิใช่อังกฤษ และต่อมาไทยก็ได้ปฏิรูประบบ กฎหมายตามแบบตะวันตกโดยใช้วิธีการเหมือนญี่ปุ่นอีกด้วย

ส่วนพระราชบัญญัติกระบวนการวิธีพิจารณาความแพ่ง ร.ศ.115 (พ.ศ.2439) นั้น ในหมวดที่ 2 ว่าด้วยอำนาจศาล มาตรา 9 บัญญัติว่า “เมื่อโจทก์จำเลยมาถึงศาลพร้อมกันได้เมื่อใด ให้ผู้พิพากษาตระลาการเห็นเป็นหน้าที่ของตนที่จะต้องพยายามว่ากล่าวเปรียบเทียบให้คู่ความ ประนีประนอมยอมกันโดยดีจนเต็มกำลังสติปัญญาที่จะกระทำได้เมื่อนั้น ถ้าว่ากล่าวเปรียบเทียบ ไม่เป็นที่ตกลงกันได้แล้วก็ต้องพิจารณาไปตามพระราชบัญญัตินี้” ในหมวดที่ 5 ว่าด้วย ลักษณะพิจารณาความมโนสำเนา มาตรา 23 บัญญัติว่า “ความแพ่งซึ่งโจทก์ร้องขอ ให้ศาลบังคับในคดี อันเกี่ยวข้องกับทรัพย์ สิ่งของฤๅสมบัติพัสดุอย่างอื่น ฤๅสิ่งอื่นใดเป็นข้อวิวาทในคดีอันนั้น มีกำหนดเงิน ฤๅราคาที่โจทก์ร้องขอไม่เกินสองร้อยบาทจัดว่าเป็นความมโนสำเนาให้ศาลบังคับพิจารณารวบรัด ให้สิ้นเข้าตามที่กล่าวไว้ในหมวดนี้” และในหมวดที่ 6 มีวิธีฟ้องคดีที่เกี่ยวข้องด้วยตัวมัดใช้เงิน แลตัวมัดส่ง เงิน โดยมาตรา 28 บัญญัติว่า “บรรดาคดีที่เกี่ยวข้องด้วย ตัวมัดใช้เงินแลตัวมัดส่งเงิน คือ อธิบายว่า หนังสือที่ผู้หนึ่งผู้ใดทำขึ้นเป็นคำสั่งให้จ่ายเงินใช้ให้แก่ ผู้มีชื่อเป็นจำนวนเงินเท่านั้น ในกำหนดวันเดือน ปีเท่านั้น ผู้รับใช้เงินได้ลงชื่อรับว่าจะใช้เงินตามนั้น เป็นสำคัญแล้วก็ดี ฤๅยังไม่ได้ลงชื่อก็ดี เรียกว่า ตัวมัดใช้เงิน แลหนังสือรับจะใช้เงินมีว่า ผู้ทำจะยอมรับ ใช้เงินเท่านั้นแก่ผู้มีชื่ออยู่ในหนังสือนั้น

ในกำหนดวันเดือนปีเท่านั้น ฤกษ์กำหนดเมื่อมาทางก็ดี เรียกว่า ตัวมัดส่งเงิน บรรดาตัวมัดเช่นนี้ ถ้ามีผู้ฟ้องขึ้นว่าไม่ได้รับเงินตามมัดภายในหกเดือนนับตั้งแต่วันถึงกำหนดใช้กัน เป็นต้นไปแล้ว ให้ศาลออกหมายตามแบบที่ 4 แล้วให้ศาลพิจารณารอรับให้สั้นเข้า ตามวิธีดังจะได้กล่าวต่อไป” และมาตรา 30 บัญญัติว่า “ถ้าจำเลยมิได้มาขออนุญาตที่จะต่อสู้คดี แลโจทก์ได้พิสูทธิ์ต่อศาลให้สมจริงว่าจำเลยได้รับหมายแล้วก็ให้ศาลตัดสินได้เมื่อครบเจ็ดวัน โดยบังคับให้จำเลยใช้เงินให้แก่โจทก์ ไม่เกินกว่าจำนวนที่มีอยู่ในตัวนั้น กับให้เสียดอกเบี้ยตามกฎหมายคิดจนถึงวันที่ได้ตัดสิน แลให้เสียค่าฤชาธรรมเนียมให้แก่โจทก์ตามที่ศาลเห็นสมควร แล้วจำเลยจะฟ้องอุทธรณ์ต่อไปไม่ได้”

จะเห็นได้ว่า การที่กฎหมายกำหนดให้ผู้พิพากษาต้องเป็นผู้พยายามเปรียบเทียบคดี ทำให้คดีเสร็จไปโดยเร็วโดยไม่ต้องทำการพิจารณาคดีต่อไป ส่วนการกำหนดให้มีลักษณะพิจารณาความมโนสำนึก และวิธีฟ้องคดีที่เกี่ยวข้องด้วยตัวมัดใช้เงินแลตัวมัดส่งเงินก็ส่งผลให้การพิจารณาคดีรวดเร็วกว่าคดีแพ่งสามัญ อย่างไรก็ตาม การสืบพยานในคดีที่เกี่ยวข้องด้วยตัวมัดใช้เงิน แลตัวมัดส่งเงินนี้ ต้องอยู่ในบังคับของพระราชบัญญัติลักษณะพยาน ร.ศ.113 (พ.ศ.2438) เช่นเดียวกัน ตามที่พระราชบัญญัติกระบวนวิธีพิจารณาคดีความแพ่ง ร.ศ.115 (พ.ศ.2439) กำหนดไว้ โดยมาตรา 60 บัญญัติว่า “การพิจารณาซึ่งเกี่ยวข้องกับพยานประการใดๆ ให้ใช้ตามพระราชบัญญัติลักษณะพยานรัตนโกสินทรศก 113 นั้นทุกประการ”

เมื่อได้มีการปฏิรูประบบการศาลไทยให้เป็นระเบียบเรียบร้อยมากขึ้นกว่าเดิมแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเริ่มต้นการปฏิรูประบบกฎหมายไทยตามหลักกฎหมายสมัยใหม่ของตะวันตกอย่างจริงจังใน ร.ศ.116 (พ.ศ.2440) โดยมีการศึกษาแบบอย่างจากญี่ปุ่นซึ่งเคยเสียอำนาจอธิปไตยหรือเอกราชทางกฎหมายและการศาลให้แก่ตะวันตกมาก่อน แต่ญี่ปุ่นสามารถปลดเปลื้องสิทธิสภาพนอกอาณาเขตได้ภายในเวลาไม่นานนักด้วยวิธีการเปลี่ยนแปลงระบบกฎหมายและการศาลให้เป็นแบบตะวันตก โดยในครั้งแรกญี่ปุ่นได้ดำเนินการส่งคณะผู้แทนอิwakura ไปทวีปยุโรปใน พ.ศ.2414 เพื่อศึกษาการปรับปรุงกฎหมายและการศาลตามแบบตะวันตก คณะผู้แทนได้เสนอรายงานหลังจากเดินทางกลับประเทศว่าการจะยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตได้นั้น ญี่ปุ่นจำเป็นต้องทำให้ตะวันตกเห็นว่าญี่ปุ่นสามารถให้หลักประกันทางศาลได้อย่างเพียงพอภายใต้ระบบกฎหมายที่มีมาตรฐานแบบตะวันตก ไม่ใช่ระบบกฎหมายซึ่งยึดถือลัทธิศักดินาแบบญี่ปุ่น จากนั้นญี่ปุ่นเริ่มร่างประมวลกฎหมายอาญา ประมวลกฎหมายแพ่ง และพาณิชย์ และจัดระเบียบการศาลตามแบบตะวันตก ต่อมาใน พ.ศ.2433 สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ

มัตสุอิโตทรงประกาศใช้ระบบกฎหมายและการศาลตามแนวคิดกฎหมายสมัยใหม่ซึ่งส่วนใหญ่อาศัยแบบอย่างจากเยอรมนีและฝรั่งเศส และได้จ้างนักกฎหมายจากทั้งสองประเทศมาช่วยร่างกฎหมายญี่ปุ่นจึงสามารถปลดเปลื้องสิทธิสภาพนอกอาณาเขตได้สำเร็จ¹¹⁴ อันที่จริงใน พ.ศ.2414 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้ทรงเสด็จประพาสสิงคโปร์ ชวา และอินเดียเพื่อทรงศึกษาการพัฒนาประเทศตามแบบตะวันตกเช่นเดียวกัน และทรงตั้งพระทัยว่าจะเสด็จประพาสยุโรปด้วย แต่สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ผู้สำเร็จราชการแผ่นดินได้ทักท้วงไว้เพราะเกรงจะเป็นอันตรายที่จะเสด็จไปไกลเช่นนั้น¹¹⁵

ในการดำเนินการปฏิรูประบบกฎหมายไทยตามแบบญี่ปุ่นนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จประพาสยุโรปครั้งแรกใน พ.ศ.2440 และเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 2 ใน พ.ศ.2450¹¹⁶ และทรงโปรดเกล้าฯ ให้หาผู้เชี่ยวชาญกฎหมายจากต่างประเทศเข้ามารับราชการหลายคน เช่น นายโรแลง ยัคแมงส์ (Rolin Jacquemyns) และนายริชาร์ด เกอร์กีแพตริก (Richard Kirkpatrick) ชาวเบลเยียม และนายโตกิชิ มาซาโอะ (Tokichi Masao) ชาวญี่ปุ่น เป็นต้น¹¹⁷

---

¹¹⁴ Harold M. Vinacke, A History of the Far East in Modern Times, (New York: Appleton-Century-Crafts Inc., 1950), p.114. อ้างใน พัชรินทร์ เปี่ยมสมบุญรณ์, “การปฏิรูปกฎหมายของประเทศไทย ตั้งแต่ พ.ศ.2411 จนถึง พ.ศ. 2478,” (วิทยานิพนธ์ มหาวิทยาลัยภาคศึกษาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516), น.56-57.

¹¹⁵ Prachoom Chomchai, Chulalongkorn the Great, The Centre of East Asian Studies, (Tokyo: Sobunsha Co., 1956), p.151 อ้างใน พัชรินทร์ เปี่ยมสมบุญรณ์, “การปฏิรูปกฎหมายของประเทศไทย ตั้งแต่ พ.ศ.2411 จนถึง พ.ศ. 2478,” (วิทยานิพนธ์ มหาวิทยาลัยภาคศึกษาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516), น.49-50.

¹¹⁶ รายละเอียดเกี่ยวกับประเด็นด้านการเมืองในการเสด็จประพาสยุโรป ดู ไกรฤกษ์ นานา, การเมือง “นอกพงศาวดาร” รัชกาลที่ 5 เบื้องหลังพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสยุโรป ศิลปวัฒนธรรม ฉบับพิเศษ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, 2549), น.3-483.

¹¹⁷ ชาญชัย แสงศักดิ์ และวรรณชัย บุญบำรุง, สาระน่ารู้เกี่ยวกับการจัดทำประมวลกฎหมายของต่างประเทศและของไทย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นิติธรรม, 2543), น.128.

แต่หากย้อนหลังไปในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ก็เคยทรงว่าจ้าง นายเฮนรี อาลบาสเตอร์ ชาวอังกฤษ เป็นที่ปรึกษากฎหมายระหว่างประเทศเป็นเวลาหลายปี เพื่อมาช่วยเหลือด้านการเมืองและกฎหมายระหว่างประเทศที่ไทยยังไม่ชัดเจนดีพอ อันเป็นเหตุให้ไทย เสียเปรียบในการทำสนธิสัญญากับตะวันตก เมื่อนายเฮนรี อาลบาสเตอร์ ถึงแก่กรรมแล้ว ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้มีการว่าจ้างนายโรแลง ยัคแมงส์ ชาวเบลเยียมมาทำงานในตำแหน่งที่ปรึกษานักกฎหมายของกระทรวงการต่างประเทศและที่ปรึกษา ราชการทั่วไปของไทยใน พ.ศ.2435 เพราะเห็นว่านายโรแลง ยัคแมงส์ เป็นผู้มีความรู้ทางด้านกฎหมาย ระหว่างประเทศเป็นอย่างดีจนได้รับเลือกเป็นนายกสภากฎหมายระหว่างประเทศแห่งเบลเยียม และ เคยดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยและกระทรวงโยธาธิการของเบลเยียมมาก่อน อีกทั้งถ้าไทยตั้งที่ปรึกษาชาวอังกฤษ ประเทศฝรั่งเศสอาจตั้งข้อรังเกียจได้ และหากไทยตั้งที่ปรึกษา ชาวฝรั่งเศส ประเทศอังกฤษก็อาจตั้งข้อรังเกียจได้เช่นเดียวกัน ดังนั้น การตั้งนายโรแลง ยัคแมงส์ ซึ่งเป็นคนชาติของประเทศเล็กๆ และเป็นกลางอย่างเบลเยียมน่าจะเหมาะสมกว่า¹¹⁸ นายโรแลง ยัคแมงส์ ได้แนะนำให้เคาน์ซิลออฟสเตต (Council of State) ทำหน้าที่เป็นสภาที่ปรึกษากฎหมายและ ดูแลความเป็นระเบียบเรียบร้อยของกฎหมายในประเทศ ดังปรากฏในรายงานการประชุม เมื่อวันที่ 21 เมษายน ร.ศ.114 (พ.ศ. 2438) ว่ามีข้อเสนอของเคาน์ซิลออฟสเตตขอให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแก้ไขลักษณะการลงโทษเพื่อให้สอดคล้องกับร่างพระราชบัญญัติ กระบวนพิจารณาความอาญามีโทษ การทำหน้าที่ของเคาน์ซิลออฟสเตตในฐานะสภาที่ปรึกษา กฎหมายนี้เป็นต้นเค้าของคณะกรรมการชำระและร่างกฎหมายซึ่งมีบทบาทและหน้าที่สำคัญในการ ร่างประมวลกฎหมายของไทยในเวลาต่อมา¹¹⁹

---

¹¹⁸ เพิ่งอ้าง, น.127.

¹¹⁹ พัชรินทร์ เปี่ยมสมบุญ, “การปฏิรูปกฎหมายของประเทศไทย ตั้งแต่ พ.ศ.2411 จนถึง พ.ศ.2478,” (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, 2516), น. 59-60. อ้างใน ชาญชัย แสงวงศ์ดี และวรรณชัย บุญบำรุง, สวาระนำรัฐ เกี่ยวกับการจัดทำประมวลกฎหมายของต่างประเทศและของไทย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ นิติธรรม, 2543), น.127.

จะเห็นได้ว่า แนวความคิดกฎหมายสมัยใหม่ของตะวันตกซึ่งมีพัฒนาการมาตั้งแต่ศตวรรษที่ 18 จนถึงกลางศตวรรษที่ 19 ได้แผ่ขยายมายังซีกโลกตะวันออกนั้น ทำให้ไทยจำต้องดำเนินการปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลครั้งใหญ่อย่างไม่เคยปรากฏมาก่อนในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นการเปลี่ยนแปลงจากระบบกฎหมายไทยดั้งเดิมไปเป็นระบบกฎหมายสมัยใหม่แบบตะวันตก โดยการศึกษาแบบอย่างวิธีการปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลของญี่ปุ่น กล่าวโดยเฉพาะการปฏิรูประบบกระบวนการยุติธรรมทางแพ่งนั้น ได้เริ่มมีการปฏิรูประบบศาลให้เป็นแบบตะวันตกด้วยการสร้างศาลสถิตยุติธรรม และก่อตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้นก่อน พร้อมกับกับการตรากฎหมายวิธีพิจารณาความใช้บังคับไปพลางก่อน เพื่อให้ศาลใช้ในการพิจารณาพิพากษาไปชั่วคราวก่อนที่จะมีการจัดทำประมวลกฎหมายอย่างตะวันตกซึ่งต้องใช้ระยะเวลาาน การปฏิรูประบบกระบวนการยุติธรรมทางแพ่งในสมัยนี้ได้ให้ความสำคัญในทั้ง 3 มิติ คือ มิติด้านความเป็นธรรมในการค้นหาความจริง มีการตรากฎหมายเกี่ยวกับพยานหลักฐาน ได้แก่ การประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะพยาน ร.ศ.113 (พ.ศ.2438) ที่กำหนดให้ศาลมีบทบาทเชิงรุกเป็นหลักในการค้นหาความจริงในคดี มิติด้านการเป็นกระบวนการพิจารณาที่ใช้ระยะเวลาอย่างเหมาะสม ได้ดำเนินการต่างๆ เพื่อเร่งพิจารณาคดีที่ค้างค้างให้เสร็จสิ้นไปโดยเร็ว และมิติด้านค่าใช้จ่ายที่เหมาะสม ในการเข้าถึงความยุติธรรม ได้ทำการปรับปรุงระเบียบวิธีปฏิบัติของศาลเพื่ออำนวยความสะดวกในการพิจารณาพิพากษาคดี และช่วยเหลือบุคคลยากจนให้มีโอกาสเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมหรือได้รับการพิจารณาคดีโดยศาลได้

2.2 ช่วงการจัดทำและแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งจนถึงปัจจุบัน

2.2.1 ช่วงการจัดทำประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง

แม้ว่าไทยประสงค์จะทำการปฏิรูประบบกฎหมายด้วยวิธีการอย่างญี่ปุ่น แต่ก็มีปัญหาว่าไทยจะทำการปฏิรูประบบกฎหมายโดยยึดถือแนวคิดกฎหมายสมัยใหม่ของระบบ Civil Law ดังเช่น ญี่ปุ่นซึ่งส่วนใหญ่อาศัยแบบอย่างจากเยอรมนีและฝรั่งเศส หรือจะใช้ระบบกฎหมายอังกฤษที่เป็นระบบ Common Law อันนับว่ามีอิทธิพลต่อการเมือง วัฒนธรรม และกฎหมายของไทยเป็นอย่างมากเช่นกัน โดยในขณะนั้นศาลได้ใช้กฎหมายอังกฤษอยู่หลายลักษณะและนักกฎหมายชั้นนำของไทยส่วนใหญ่ก็จบการศึกษาจากอังกฤษ รวมถึงเสด็จในกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ที่ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมในขณะนั้นด้วย เสด็จในกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ได้ทรงเป็นหลักในการ

ปฏิรูประบบกฎหมายไทย และเสนอให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้ระบบกฎหมายอังกฤษเป็นหลักในการปฏิรูประบบกฎหมายไทย แต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าระบบกฎหมายไทยดั้งเดิมมีแนวโน้มไปในทางระบบกฎหมายของประเทศที่ใช้ประมวลกฎหมายมากกว่า จึงเป็นการง่ายที่จะเปลี่ยนระบบกฎหมายไทยให้สอดคล้องกับระบบประมวลกฎหมาย¹²⁰ ซึ่งสอดคล้องกับความเห็นของกรมพระยาดำรงราชานุภาพที่สนับสนุนให้เลือกใช้ระบบกฎหมายตามแบบประเทศที่ใช้ระบบประมวลกฎหมาย¹²¹ ในที่สุดประเทศไทยก็ได้ทำการปฏิรูประบบกฎหมายโดยใช้ระบบกฎหมายของระบบ Civil Law เป็นหลักในการร่างประมวลกฎหมาย เช่นเดียวกับวิธีการปฏิรูประบบกฎหมายของญี่ปุ่น

แต่ก่อนที่จะจัดทำประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งนั้น ประเทศไทยได้เริ่มจัดทำประมวลกฎหมายอาญาเป็นฉบับแรก เนื่องจากในขณะนั้นบุคลากรของไทยยังมีความรู้ความเข้าใจในการชำระกฎหมายแบบระบบประมวลกฎหมายไม่มากนัก ประกอบกับประมวลกฎหมายอาญาเป็นประมวลกฎหมายที่ร่างได้ง่ายที่สุดและศาลสามารถเข้าใจได้ง่าย¹²² จากนั้นมีการจัดทำกฎหมายว่าด้วยการเลิกทาส ยกเลิกและการแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายวิธีพิจารณาความที่ใช้บังคับไปพลางก่อน และการออกกฎหมายใหม่เกี่ยวกับวิธีพิจารณาความ จัดทำประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ และจัดทำประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ดังต่อไปนี้

การจัดทำประมวลกฎหมายอาญา

ใน พ.ศ.2440 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งกรรมการขึ้นคณะหนึ่ง โดยมีเสด็จในกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์เป็นประธาน เพื่อทำหน้าที่

---

¹²⁰ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร.6ย.1/1 เอกสารกระทรวงยุติธรรม รัชกาลที่ 6 รายงานกรมพระสวัสดิวัตน์วิศิษฐ์ถวายพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว.

¹²¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5ย.23/3 ความเห็นกรมพระยาดำรงราชานุภาพในการทำได้สำหรับเมืองไทย.

¹²² René Guyon, The Work of Codification in Siam, (1919), p. 29.

ตรวจชำระและร่างประมวลกฎหมายอาญา¹²³ และได้มีการปรับปรุงคณะกรรมการอีกหลายครั้ง¹²⁴ มีการนำร่างประมวลกฎหมายอาญาขึ้นทูลเกล้าถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ใน พ.ศ.2450 พระองค์ทรงตรวจแก้และปรึกษาเสนาบดีออสเตดแล้วได้โปรดเกล้าฯ ให้ประกาศใช้กฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ.127 เมื่อวันที่ 15 เมษายน พ.ศ.2451

กฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ.127 (พ.ศ.2451) เป็นประมวลกฎหมายอาญาฉบับแรกของไทยซึ่งนับว่าเป็นการยกระดับของไทยให้สูงขึ้นทัดเทียมอารยประเทศ โดยอาจกล่าวได้ว่าวันที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประกาศใช้กฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ.127 (พ.ศ.2451) นั้นเป็นวันสำคัญในประวัติศาสตร์การทำงานของกระทรวงยุติธรรม¹²⁵ นอกจากนั้นกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ.127 (พ.ศ.2451) ยังเป็นประมวลกฎหมายอาญาที่มีความทันสมัยเป็นอย่างมากในขณะนั้น เพราะเป็นการนำหลักกฎหมายอาญาซึ่งเป็นแนวคิดกฎหมายสมัยใหม่ของตะวันตกมาพิจารณาตัดแปลงให้เข้ากับสภาพแวดล้อมของไทย และได้แยกคดีแพ่งออกจากคดีอาญาโดยเด่นชัดต่างจากกฎหมายไทยดั้งเดิมที่ยังปะปนกันอยู่¹²⁶ บทบัญญัติทั้งสิ้น 340 มาตราของกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ.127 (พ.ศ.2451) เมื่อเปรียบเทียบกับประมวลกฎหมายอาญาของต่างประเทศ เช่น ฝรั่งเศส เยอรมนี และญี่ปุ่นแล้วมีความกะทัดรัด เข้าใจง่าย และสะดวกแก่การใช้

---

¹²³ Report on the Proposal Penal Code for the Kingdom of Siam 5 (1906) (Submitted to His Royal Highness Prince Rajburi Direckrit, Ministry of Justice, by the Legislative Adviser).

¹²⁴ รายละเอียดคณะกรรมการร่างประมวลกฎหมายอาญา ดู ชาญชัย แสงศักดิ์ และวรรณชัย บุญบำรุง, สาระนำรู้เกี่ยวกับการจัดทำประมวลกฎหมายของต่างประเทศและของไทย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นิติธรรม, 2543), น.132-137.

¹²⁵ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5ย.23/9 เอกสารกระทรวงยุติธรรม รัชกาลที่ 5 หนังสือของนายเจมส์ เวสเตนการ์ด (James Westengard) ถึงกรมหลวงเทเวศร์วังไชยโรประการ.

¹²⁶ กระทรวงยุติธรรม, วัฒนธรรมทางศาล (พ.ศ. 2497), น.15 อ้างใน ชาญชัย แสงศักดิ์ และวรรณชัย บุญบำรุง, สาระนำรู้เกี่ยวกับการจัดทำประมวลกฎหมายของต่างประเทศและของไทย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นิติธรรม, 2543), น.139.

มากกว่า รวมทั้งมีข้อบกพร่องน้อยกว่าประมวลกฎหมายอาญาของญี่ปุ่น¹²⁷ และไม่มีปัญหาจะต้องร่างประมวลกฎหมายอาญาขึ้นใหม่ดังเช่นญี่ปุ่น ถือเป็นการจัดทำประมวลกฎหมายอาญาของไทยที่ละเอียดรอบคอบ และถี่ถ้วนเป็นอย่างยิ่ง¹²⁸

การจัดทำกฎหมายว่าด้วยการเลิกทาส

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศพระราชบัญญัติทาส ร.ศ.124 เมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ.2448 บังคับให้นายเงินต้องปล่อยลูกทาสของตนทุกคนเป็นอิสระ ส่วนทาสที่มีค่าตัว ให้ลดค่าตัวเดือนละ 4 บาท ตั้งแต่ พ.ศ.2448 จนกว่าจะหมด อนึ่ง การปฏิรูปประเทศเข้าสู่ยุคใหม่จำต้องคำนึงถึงเรื่องนี้เป็นสำคัญ แต่การเปลี่ยนแปลงมิใช่เรื่องที่ทำได้ง่าย เพราะชนชั้นปกครองต่างมีไพร่และทาสในสังกัดเป็นจำนวนมาก แต่ด้วยพระปรีชาสามารถของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทำให้การยกเลิกระบบไพร่และทาสในประเทศไทยดำเนินไปด้วยดีในลักษณะค่อยเป็นค่อยไป โดยการเลิกทาสสินไถ่ก่อน จากนั้นใน พ.ศ.2417 ได้ประกาศให้เจ้าของทาสจดทะเบียนแยกประเภททาสไว้ และประกาศพระราชบัญญัติพิทักษ์เกษียณอายุลูกทาสลูกไท โดยกำหนดให้ลูกทาสทุกคนที่เกิดใน พ.ศ.2411 ซึ่งเป็นปีที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงขึ้นครองราชย์ ให้มีค่าตัวเต็มเมื่ออายุ 8 ปี และเกษียณอายุเป็นไทแก่ตัวเมื่ออายุได้ 21 ปี และห้ามลูกทาสที่เป็นไทยขายตัวเป็นทาสอีก ส่วนไพร่ก็ให้ผ่อนผันลดเวลารับราชการลงและเกษียณเมื่ออายุ 60 ปี และให้ทางการจ่ายค่าตอบแทนแก่ราษฎรที่ถูกเกณฑ์ไปช่วยราชการด้วย สถานะของไพร่และทาสจึงได้ค่อยๆ เปลี่ยนแปลงไปตามลำดับจนกระทั่งประกาศใช้พระราชบัญญัติทาส ร.ศ.124¹²⁹

การยกเลิกและการแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายวิธีพิจารณาความใช้บังคับไปพลางก่อน และการออกกฎหมายใหม่เกี่ยวกับวิธีพิจารณาความ

---

¹²⁷ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5บ.2ข.1/89 เอกสารกระทรวงยุติธรรม รัชกาลที่ 5 บันทึกเรื่องการร่างกฎหมายของนายปาดู.

¹²⁸ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5ย.23/7 เอกสารกระทรวงยุติธรรม รัชกาลที่ 5 หนังสือของนายมาซาโอะ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว.

¹²⁹ แสวง บุญเฉลิมวิภาส, *อ้างแล้ว เริงอรุณที่* 67, น.177-178.

ก่อนที่จะมีการจัดทำประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา และประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งในลำดับท้ายสุดนั้น ได้มีการยกเลิกและแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายวิธีพิจารณาความที่ได้ตราขึ้นใช้บังคับเป็นการชั่วคราวก่อน กล่าวคือ ยกเลิกพระราชบัญญัติกระบวนการพิจารณาความแพ่ง ร.ศ.115 (พ.ศ.2439)¹³⁰ และพระธรรมนูญศาลทั้งในกรุงเทพและหัวเมืองโดยประกาศใช้พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่ง ร.ศ.127 (พ.ศ.2451)¹³¹ และพระธรรมนูญศาลยุติธรรม ร.ศ.127 (พ.ศ.2451) แทน มีการแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติลักษณะพยาน ร.ศ.113 (พ.ศ.2438) และประกาศใช้บังคับเมื่อวันที่ 19 กุมภาพันธ์ ร.ศ.118¹³² แก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติวิธีพิจารณา

---

¹³⁰ ประกาศยกเลิกเมื่อวันที่ 29 พฤศจิกายน ร.ศ.117 (พ.ศ.2441) เนื่องจากเสด็จในกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงเห็นว่าพระราชบัญญัติกระบวนการพิจารณาความแพ่ง ร.ศ.115 ยังมีข้อบกพร่องอยู่หลายประการ ดู นิกธ ทัสสโร, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ พระบิดาแห่งกฎหมายไทย, (กรุงเทพมหานคร: แพลน ฟรันท์ดิง, 2549), น.150.

¹³¹ มีข้อสังเกตว่า พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่ง ร.ศ.127 (พ.ศ.2451) ยังคงมีบทบัญญัติว่าด้วยวิธีพิจารณาความมะโนสาเร่เช่นเดียวกับพระราชบัญญัติกระบวนการพิจารณาความแพ่ง ร.ศ.115 (พ.ศ.2439) โดยมาตรา 14 บัญญัติว่า “บรรดาความซึ่งโจทก์ร้องขอให้ศาลบังคับในคดีอันเกี่ยวด้วยทรัพย์ สิ่งของหรือสมบัติพัสดุดูอย่างอื่น หรือสิ่งอันใดอันเป็นข้อวิวาทในคดีอันนั้นมีกำหนดทุนทรัพย์หรือเงินหรือราคาที่โจทก์ร้องขอไม่เกินกว่าสองร้อยบาท หรือมีโทษจำคุก ไม่เกินกว่าหกเดือน จัดเป็นความมะโนสาเร่ เว้นแต่คดีเรื่องที่ดินถึงจะฟ้องตั้งราคาน้อยเท่าใด ก็ไม่นับเข้าเป็นความมะโนสาเร่ นอกจากเป็นแต่คดีฟ้องเรียกค่าเช่าซึ่งไม่เกินกว่าสองร้อยบาท หรือ ฟ้องขับไล่ผู้เช่าออกจากที่เช่าอันมีค่าเช่าไม่เกินเดือนละสองร้อยบาท.... บรรดาความมะโนสาเร่ทั้งหลายนั้น ให้ศาลพิจารณารวบรัดคดีให้สั้นเข้าตามวิธีการที่กล่าวไว้ในหมวดนี้” ซึ่งทำให้การพิจารณาคดีรวดเร็วกว่าคดีแพ่งสามัญ แต่กลับไม่มีวิธีฟ้องคดีที่เกี่ยวข้องด้วยตัวผิดใช้เงิน แลตัวผิดส่งเงินดังเช่นที่บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติกระบวนการพิจารณาความแพ่ง ร.ศ.115 (พ.ศ.2439) แต่อย่างใด.

¹³² มีการแก้ไขเพิ่มเติมมาตรา 6 เนื่องจากกฎหมายเดิมไม่ยอมให้จำเลยในคดีอาญาอ้างตนเอง บิดามารดา และบุตรเป็นพยาน แต่ยอมให้ฝ่ายโจทก์อ้างได้ ซึ่งนับว่าเป็นกฎหมายที่แสดงให้เห็นถึงความก้าวหน้าในเรื่องสิทธิของคู่ความ และสิทธิของบุคคลในการใช้สิทธิทางศาล

ความมีโทษสำหรับใช้ไปพลางก่อน ร.ศ.115 (พ.ศ.2439) โดยพระราชบัญญัติเพิ่มเติมวิธีพิจารณาความอาญา ร.ศ.120 (พ.ศ.2444) และ ร.ศ.126 (พ.ศ.2450) และกฎเกณฑ์วิธีพิจารณาฎีกาอุทธรณ์ พ.ศ.2457 และ พ.ศ.2461

ส่วนการออกกฎหมายใหม่ที่เกี่ยวกับวิธีพิจารณาความ คือ พระราชบัญญัติอุทธรณ์ ร.ศ.123 (พ.ศ.2447) เพื่อแก้ไขปัญหาคดีที่ไม่สมควรจะฎีกาต่อไป โดยในคดีแพ่งที่มีทุนทรัพย์ไม่เกินกว่า 2 ชั่ง และศาลอุทธรณ์ได้พิพากษาขึ้นตามคำตัดสินของศาลล่างหรือเป็นการแก้ไขเล็กน้อย ห้ามไม่ให้ผู้แพคดีอุทธรณ์ต่อไป เว้นแต่ ผู้พิพากษาซึ่งได้ชำระแต่เดิมา หรือผู้พิพากษาชั้นอุทธรณ์ เห็นว่าข้อความที่ได้ตัดสินนั้นเป็นปัญหาสำคัญ ได้ยอมอนุญาตให้ฟ้องอุทธรณ์ต่อไป หรือเมื่อเสนาบดีกระทรวงหนึ่งกระทรวงใด ข้าหลวงเทศาภิบาล ผู้ว่าราชการเมือง เจ้ากรมอัยการ หรือเนติบัณฑิตสยาม 2 นายได้ลงชื่อในคำอุทธรณ์นั้น รับรองว่าได้คำอุทธรณ์ดังนี้มีเหตุอันสมควรจึงจะอุทธรณ์ได้¹³³

นอกจากนั้น ในช่วงนี้ยังได้มีการปรับปรุงระบบศาลยุติธรรม โดยยกเลิกศาลเดิมและแบ่งศาลใหม่ โดยพระธรรมนูญศาลยุติธรรม ร.ศ.127 (พ.ศ.2451) มาตรา 4 บัญญัติให้ยกเลิกศาลเดิมและแบ่งศาลออกเป็น 3 แผนก กล่าวคือ ศาลฎีกา ศาลสถิตยยุติธรรมกรุงเทพฯ และศาลหัวเมือง โดยศาลฎีการับผิดชอบต่อพระมหากษัตริย์¹³⁴ ส่วนศาลสถิตยยุติธรรมกรุงเทพฯ และศาลหัวเมือง ขึ้นอยู่กับกระทรวงยุติธรรม โดยศาลในกรุงเทพฯ ให้แบ่งเป็น 5 ศาล กล่าวคือ ศาลอุทธรณ์ ศาลพระราชอาญา ศาลแพ่ง ศาลต่างประเทศ และศาลโปริสภา และมาตรา 7 กำหนดให้คำพิพากษาของศาลฎีกาที่ได้พิพากษาเสร็จเด็ดขาดไปแล้วในคดีเรื่องใด ห้ามไม่ให้คู่ความทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาชั้นที่ 2 อีก¹³⁵

ที่สำคัญยิ่ง ดู นิกร ทัสสโร, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวชิพัฒนศัคดี กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ พระบิดาแห่งกฎหมายไทย, (กรุงเทพมหานคร: แปลน พรินท์ติ้ง, 2549), น.150.

¹³³ นิกร ทัสสโร, อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 106, น.151.

¹³⁴ ต่อมา ได้มีประกาศจัดระเบียบราชการกระทรวงยุติธรรมใหม่ เมื่อวันที่ 3 เมษายน ร.ศ.131 (พ.ศ.2455) ให้ยกศาลฎีกามารวมอยู่ในกระทรวงยุติธรรม.

¹³⁵ ศาลฎีกานับเป็นศาลยุติธรรมชั้นสูงสุด ดู นิกร ทัสสโร, “ศาลฎีกา: ยุติธรรมสถานชั้นสูงสุด,” นิตยสารคุณพาท, เล่ม 1, ปีที่ 56, น. 50-75 (มกราคม-เมษายน 2552).

การจัดทำประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

การร่างประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์เริ่มขึ้นใน พ.ศ.2451 เมื่อได้ประกาศใช้กฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ.127 พระธรรมนูญศาลยุติธรรม ร.ศ.127 และพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่ง ร.ศ.127 แล้วในปีเดียวกันนั้น โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแต่งตั้งคณะกรรมการร่างประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ขึ้น และได้ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงคณะกรรมการหลายครั้ง โดยเป็นการร่างประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ตามแนวของฝรั่งเศส¹³⁶ แต่คณะกรรมการทำการร่างประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ได้เพียงเล็กน้อยก็สิ้นรัชกาล จากนั้นพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำเนินนโยบายในการร่างประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ต่อจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ปรากฏว่าในขณะนั้นมีคณะกรรมการร่างกฎหมายหลายคณะและแต่ละคณะก็มีกรรมการจำนวนมาก ทำให้การติดต่อระหว่างกรรมการแต่ละคณะไม่สะดวกและล่าช้า ระเบียบการทำงานของแต่ละคณะก็แตกต่างกัน ประกอบกับใน พ.ศ.2465 ฝรั่งเศสได้เรียกร้องให้ไทยปรับปรุงกฎหมายโดยตั้งกรมร่างกฎหมายขึ้นก่อนที่จะยอมแก้ไขสนธิสัญญายกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตให้แก่ไทย ดังนั้นในวันที่ 27 ตุลาคม พ.ศ.2466 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกกองกรรมการชำระประมวลกฎหมายขึ้นเป็นกรมร่างกฎหมาย สังกัดกระทรวงยุติธรรม เพื่อทำหน้าที่ร่างกฎหมายแต่เพียงกรมเดียวโดยมีคณะกรรมการทั้งชาวไทยและฝรั่งเศส¹³⁷ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 1 และบรรพ 2 ทำการประกาศเมื่อวันที่ 11 พฤศจิกายน พ.ศ.2466 โดยจะมีผลใช้บังคับในวันที่ 1 มกราคม พ.ศ.2467 แต่คณะกรรมการพิเศษตรวจชำระร่างประมวลกฎหมายและกรมร่างกฎหมายเห็นว่ามีข้อบกพร่องอันควรต้องได้รับการแก้ไขเป็นอันมากจึงขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตเลื่อนการใช้บังคับบรรพ 1 และบรรพ 2 ออกไปอีก 1 ปี คือ ให้มีผลใช้บังคับในวันที่ 1 มกราคม พ.ศ.2468 พร้อมกับบรรพ 3¹³⁸ การแก้ไขข้อบกพร่องของประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 1 และบรรพ 2 ได้ดำเนินการโดยยกร่างขึ้นใหม่

¹³⁶ ชาญชัย แสงศักดิ์ และวรรณชัย บุญบำรุง, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 117*, น.141-144.

¹³⁷ *เพ็ญอ้าง*, น.145-150.

¹³⁸ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.6ย.121/15 เอกสารกระทรวงยุติธรรม รัชกาลที่ 6 รายงานคณะกรรมการตรวจชำระร่างประมวลกฎหมาย.

ตามโครงร่างแบบประมวลกฎหมายแพ่งเยอรมนี โดยลอกจากประมวลกฎหมายแพ่งญี่ปุ่นเป็นหลัก และบางส่วนจากประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศส ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์บรรพ 1 และ บรรพ 2 ที่ร่างไว้เดิมตามแนวฝรั่งเศส และประมวลกฎหมายแพ่งสวีต¹³⁹ ส่วนประมวลกฎหมายแพ่ง และพาณิชย์ บรรพ 3 ได้ถูกยกเลิกและให้ใช้บทบัญญัติที่ตรวจชำระใหม่แทน โดยมีผลใช้บังคับ ในวันที่ 1 เมษายน พ.ศ.2472 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 4 ทำการประกาศเมื่อวันที่ 16 มีนาคม พ.ศ.2473 โดยมีผลใช้บังคับในวันที่ 1 เมษายน พ.ศ.2473 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 ทำการประกาศเมื่อวันที่ 27 พฤษภาคม พ.ศ.2478 โดยมีผลใช้บังคับในวันที่ 29 พฤษภาคม พ.ศ.2478 และประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 6 ทำการประกาศเมื่อวันที่ 5 มิถุนายน พ.ศ.2478 โดยมีผลใช้บังคับในวันที่ 7 มิถุนายน พ.ศ.2478¹⁴⁰

การจัดทำประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา

ใน พ.ศ.2457 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งคณะกรรมการคณะหนึ่ง เพื่อพิจารณาปัญหาเกี่ยวกับการร่างประมวลกฎหมายวิธีพิจารณา ความอาญา¹⁴¹ โดยผู้มีบทบาทสำคัญในการร่างและเสนอปัญหาสำคัญต่างๆ เกี่ยวกับการร่าง ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา และได้รับแต่งตั้งให้เป็นกรรมการด้วย ได้แก่ นายปาดู ซึ่งเข้ามารับราชการในตำแหน่งที่ปรึกษาการร่างกฎหมายใน พ.ศ.2447 และนายเรเน่ กียอง ซึ่งเข้ามา รับราชการใน พ.ศ.2451 การร่างประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาได้ยึดเยื่อมาจนมีการ เปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ.2475 เมื่อวันที่ 21 สิงหาคม พ.ศ.2475 นายเรเน่ กียองทำหนังสือถึง รัฐบาลไทยเพื่อขอทราบนโยบายเกี่ยวกับการร่างประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาอีกครั้งหนึ่ง เนื่องจากนโยบายและหลักการที่เคยได้รับมาตั้งแต่ พ.ศ.2457 นั้น ล่วงเลยมานานแล้ว ร่างเดิมได้รับการ คัดค้านจากอังกฤษ และร่างใหม่ที่พยายามจะประนีประนอมกับข้อคัดค้านของอังกฤษนั้น ยังมิได้รับการอนุมัติอย่างเป็นทางการจากรัฐบาลไทย รัฐบาลไทยจึงมีมติว่าให้ทำการร่าง ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาโดยใช้ระบบกฎหมายไทยในขณะนั้นเป็นหลัก หากมีความจำเป็นต้องแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายไทยก็ให้ใช้วิธีการศึกษากฎหมายเปรียบเทียบ

¹³⁹ ชาญชัย แสงศักดิ์ และวรรณชัย บุญบำรุง, *อ้างแล้ว เซึ่งอรรถที่ 117*, น.155.

¹⁴⁰ *เพ็งอ้าง*, น.155-156.

¹⁴¹ *เพ็งอ้าง*, น.157-158.

โดยดำเนินการเลือกเอาระบบกฎหมายต่างประเทศที่เห็นว่าเหมาะสมกับประเทศไทย รัฐบาลไม่ขัดข้องหากนายเรเน่ กียอง เห็นว่าประมวลกฎหมายของอาฟริกาใต้ (ค.ศ.1917) และลังกา (ค.ศ.1888) เหมาะสมที่สุดในการนำมาใช้ประกอบการพิจารณา แต่จะต้องให้สอดคล้องกับกฎหมาย และสภาวะของประเทศไทย ส่วนปัญหาสำคัญ 25 ข้อที่นายปาดู ได้เคยเสนอไว้เมื่อ พ.ศ. 2457 นั้น ขอให้ถือตามกฎหมายไทยที่ใช้อยู่ในขณะนั้น ระบบการสอบสวนก็ให้ใช้ระบบที่ใช้อยู่ คือ ให้ศาลเป็นผู้ทำการไต่สวน กรมร่างกฎหมายได้มอบหมายให้นายเรมี เดอ ปลังเตอโรส (Rémy de Planterose) ร่างประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาขึ้นใหม่ตามมติของรัฐบาล กรมร่างกฎหมายเสนอร่างใหม่ให้รัฐบาลพิจารณาในเดือนมีนาคม พ.ศ.2476 รัฐบาลได้แต่งตั้ง คณะกรรมการพิจารณาร่างประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาในเดือนพฤษภาคม พ.ศ.2476 โดยมีนายชาร์ล เลเวส์ก (Charles L'Evésque) มาช่วยตรวจพิจารณาในเวลาต่อมาจนแล้วเสร็จ โดยเสนอรัฐบาลในเดือนธันวาคม พ.ศ.2477 และทำการประกาศเมื่อวันที่ 5 มิถุนายน พ.ศ.2478 โดยมีผลใช้บังคับในวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ.2478¹⁴²

การจัดทำประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง

การร่างประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง ได้เลื่อนเวลาออกไปจนมีการจัดทำร่างประมวลกฎหมายฉบับอื่นๆ แล้วเสร็จ อย่างไรก็ตามในขณะนั้นได้มีพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่ง ร.ศ.127 (พ.ศ.2451) ใช้บังคับอยู่ก่อนแล้ว โดยมีทั้งสิ้น 145 มาตราซึ่งสั้นเกินไปและยังขาดอยู่อีกหลายเรื่อง เพราะเป็นการร่างขึ้นเมื่อ ร.ศ.124-125 (พ.ศ.2448-2449) ก่อนที่ไทยจะตกลงตรวจชำระและร่างเป็นประมวลกฎหมาย

ในระหว่าง พ.ศ.2454-2457 นายริวีแอร์ (Rivière) นักกฎหมายชาวฝรั่งเศส ได้รับมอบหมายให้ยกร่างประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง นายริวีแอร์ ยกร่างโดยอาศัยพระราชบัญญัติลักษณะพยาน ร.ศ.113 (พ.ศ. 2438) และ พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่ง ร.ศ.127 (พ.ศ. 2451) เป็นหลัก และได้ทำการเพิ่มเติมบทบัญญัติบางส่วนจากประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งฝรั่งเศส รวมทั้งกฎข้อบังคับว่าด้วยวิธีพิจารณาในศาลกงสุลของอังกฤษในประเทศไทย พ.ศ.2441 ต่อมา นายชาร์ล เลเวส์ก (Charles L'Evésque) ได้รับมอบหมายให้ยกร่างต่อจากนายริวีแอร์ โดยนายชาร์ล เลเวส์กอาศัยร่างเดิมเป็นหลัก และเพิ่มเติมบทบัญญัติบางตอน

---

¹⁴² เพิ่งอ้าง, น.162-164.

โดยอ้างที่มาด้วยตัวอักษร “J” แต่ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่ามาจากกฎหมายญี่ปุ่นหรือไม่¹⁴³ นายชาร์ล เลเวร์ก ร่างประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งแล้วเสร็จใน พ.ศ.2478 ภายหลังจาก การเปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่อ พ.ศ.2475 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทำการประกาศเมื่อวันที่ 15 มิถุนายน พ.ศ.2478 และมีผลใช้บังคับในวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ.2478 โดยมีบทบัญญัติทั้งสิ้น 322 มาตรา แบ่งออกเป็น 4 ภาค คือ ภาค ๑ บททั่วไป ภาค 2 วิธีพิจารณา ในศาลชั้นต้น ภาค 3 อุทธรณ์และฎีกา และภาค 4 วิธีการชั่วคราวก่อนพิพากษาและการบังคับตาม คำพิพากษาหรือคำสั่ง โดยมีส่วนที่เป็นหลักสำคัญ เช่น เขตอำนาจศาล วิธีพิจารณาคดีมโนสาเร่¹⁴⁴ และคดีสามัญ การขาดนัด หมายถึงัดก่อนคำพิพากษา การถอนฟ้อง การบังคับคดียึดทรัพย์ การอุทธรณ์ฎีกา อนุญาตไต่สวนการ การดำเนินคดีอย่างคนอนาถา และการละเมิดอำนาจศาล เป็นต้น¹⁴⁵

---

¹⁴³ เฟิงอ้าง, น.165.

¹⁴⁴ วิธีพิจารณาคดีมโนสาเร่ ยังอาจนำไปใช้กับคดีไม่มีข้อยุ่งยากด้วย โดยมาตรา 196 บัญญัติว่า “ในคดีสามัญซึ่งโจทก์ฟ้องเพียงขอให้ชำระเงินจำนวนแน่นอนตามตัวเงิน ซึ่งการรับรองหรือ การชำระเงินตามตัวเงินนั้นได้ถูกปฏิเสธ หรือตามสัญญาเป็นหนังสือซึ่งปรากฏในเบื้องต้นว่า เป็นสัญญาอันแท้จริงมีความสมบูรณ์และบังคับได้ตามกฎหมาย โจทก์จะยื่นคำขอโดยทำเป็นคำร้อง ต่อศาลพร้อมกับคำฟ้องขอให้ศาลพิจารณาคดีนั้นโดยรวบรัดก็ได้ แต่คำร้องนั้นต้องมีคำสาบานของ โจทก์ต่อหน้าพนักงานเจ้าหน้าที่ หรือคำสาบานของบุคคลอื่นที่โจทก์แต่งตั้งซึ่งรู้เห็นข้อความในคำฟ้อง นั้นยืนยันว่าข้อความที่อ้างในคำฟ้องนั้นเป็นความจริงติดไปด้วย ถ้าศาลเห็นว่าคดีนั้นปรากฏ ในเบื้องต้นว่าเป็นคดีไม่มีข้อยุ่งยากก็ให้ศาลมีคำสั่งพิจารณาคดีนั้นตามข้อบังคับที่บัญญัติไว้ใน หมวดนี้ว่าด้วยคดีมโนสาเร่ ภายในบังคับต่อไปนี้...” และมีข้อสังเกตว่า คดีไม่มีข้อยุ่งยากนี้ มีลักษณะคล้ายคลึงกับวิธีฟ้องคดีที่เกี่ยวข้องด้วยตัวมัดใช้เงิน แลตัวมัดส่งเงินที่เคยกำหนดไว้ ในพระราชบัญญัติกระบวนวิธีพิจารณาความแพ่ง ร.ศ.115 (พ.ศ.2439) แต่ไม่ปรากฏ ในพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่ง ร.ศ.127 (พ.ศ.2451)

¹⁴⁵ สุรพล ไตรเวทย์, การร่างประมวลกฎหมายในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2550), น.182 และ ไพจิตร ปุญญพันธ์ และจำรัส เขมะจารุ, “การตรวจชำระ

เมื่อพิจารณาประวัติการยกย่องยกย่องประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งที่อาศัยพระราชบัญญัติลักษณะพยาน ร.ศ.113 (พ.ศ. 2438) เป็นหลักแล้ว ระบบกฎหมายลักษณะพยานตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งน่าจะได้รับอิทธิพลส่วนใหญ่จากระบบ Civil Law ของเยอรมนีและฝรั่งเศส มากกว่าระบบ Common Law ของอังกฤษ เนื่องจากการตราพระราชบัญญัติลักษณะพยาน ร.ศ.113 (พ.ศ.2438) นั้น ไทยได้รับอิทธิพลส่วนใหญ่มาจากระบบกฎหมายของเยอรมนีและฝรั่งเศสเช่นเดียวกับญี่ปุ่น อย่างไรก็ตาม เมื่อได้มีการประกาศใช้ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง พ.ศ.2477 ระบบกระบวนการยุติธรรมทางแพ่งของไทยกลับมีความแตกต่างไปจากระบบเดิมตามพระราชบัญญัติลักษณะพยาน ร.ศ.113 (พ.ศ.2438) และพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่ง ร.ศ.127 (พ.ศ.2451) ในสาระสำคัญ 2 ประการ กล่าวคือ บทบาทของศาลในการค้นหาความจริงในคดี และหลักเกณฑ์ในการฎีกา

ประการแรก บทบาทของศาลในการค้นหาความจริงในคดี

เนื่องจากข้อมูลการร่างประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง พ.ศ.2477 เท่าที่มีอยู่น้อยมากเมื่อเทียบกับการร่างประมวลกฎหมายฉบับอื่นๆ ดังนั้น การพิจารณาว่าศาลไทยมีบทบาทในการค้นหาความจริงในคดีที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างไร จะเป็นบทบาทเชิงรุก (Active Role) ในการค้นหาความจริงในคดีตามระบบกฎหมายของระบบ Civil Law หรือเป็นบทบาทเชิงรับในการค้นหาความจริงในคดี (Passive Role) ตามระบบกฎหมายของระบบ Common Law นั้น จำต้องอาศัยการพิจารณาเปรียบเทียบตัวบทบัญญัติเกี่ยวกับพยานหลักฐานตามกฎหมายเก่า คือพระราชบัญญัติลักษณะพยาน ร.ศ.113 (พ.ศ.2438) กับบทบัญญัติกฎหมายใหม่ ได้แก่ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง พ.ศ.2477 รวมทั้งการพิจารณาแนวปฏิบัติของศาลไทย และข้อสังเกตเกี่ยวกับการยกย่องประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง พ.ศ.2477 ประกอบกัน

จะเห็นได้ว่า การสืบพยานในคดีแพ่งแต่เดิมซึ่งจะอยู่ภายใต้บังคับของพระราชบัญญัติลักษณะพยาน ร.ศ.113 (พ.ศ.2438) นั้น ศาลจะมีบทบาทเชิงรุกเป็นหลักในการค้นหาความจริงในคดี

และการร่างประมวลกฎหมายในประเทศไทย (ตอนที่ 3)," นิตยสารตุลพาท, เล่ม 6, ปีที่ 6, น.452 (มิถุนายน 2502).

ลักษณะเดียวกับบทบาทของศาลในระบบ Civil Law¹⁴⁶ แต่เมื่อได้มีการประกาศใช้ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง พ.ศ.2477 แล้ว พระราชบัญญัติลักษณะพยาน ร.ศ.113 (พ.ศ.2438) ก็ได้ถูกยกเลิกไป และปรากฏบทบัญญัติเรื่องพยานหลักฐานในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง พ.ศ.2477 ลักษณะ 5 ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงบทบาทของศาลจากบทบาทเชิงรุกเป็นหลักไปเป็นบทบาทเชิงรับเป็นหลักในกระบวนการพิจารณา ดังเช่นบทบาทของศาลในระบบ Common Law ของอังกฤษทั้งในคดีแพ่งสามัญและคดีแพ่งวิสามัญ¹⁴⁷ โดยมีเหตุผลสนับสนุน 3 ประการ ดังนี้

1. บทบัญญัติเกี่ยวกับการซักถามพยานและการรวบรวมพยานหลักฐานของศาลตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง พ.ศ.2477 โดยการซักถามพยานนั้น มาตรา 116 กำหนดว่า “ในเบื้องต้นให้พยานตอบคำถามเรื่อง นาม อายุ ตำแหน่ง หรืออาชีพภูมิฐานะและความเกี่ยวพันกับคู่ความแล้วศาลอาจปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่งต่อไปนี้ (1) ศาลเป็นผู้ถามพยานเอง กล่าวคือ แจ้งให้พยานทราบประเด็นและข้อเท็จจริงซึ่งต้องการสืบแล้วให้พยานเบิกความในข้อนั้น ๆ โดยวิธีเล่าเรื่องตามลำพังหรือโดยวิธีตอบคำถามของศาล หรือ (2) ให้คู่ความซักถาม และถามค้านพยานไปที่เดียว...” และมาตรา 119 บัญญัติว่า “ไม่ว่าเวลาใด ๆ ในระหว่างที่พยานเบิกความ หรือภายหลังที่พยานได้เบิกความแล้ว แต่ก่อนมีคำพิพากษาให้ศาลมีอำนาจที่จะถามพยานด้วยคำถามใด ๆ ตามที่เห็นว่าจำเป็นเพื่อให้คำเบิกความของพยานบริบูรณ์ หรือชัดเจนยิ่งขึ้นหรือเพื่อสอบสวนถึงพฤติการณ์ที่ทำให้พยานเบิกความเช่นนั้น ถ้าพยานสองคนหรือกว่านั้นเบิกความขัดกันในเรื่องสำคัญแห่งประเด็นเมื่อศาลเห็นสมควรหรือเมื่อคู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีคำขอ ให้ศาลมีอำนาจเรียกพยานเหล่านั้นมาสอบถามปากคำพร้อมกันได้” จะเห็นได้ว่า ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง พ.ศ.2477 ไม่ได้กำหนดให้ศาลมีหน้าที่ต้องซักถามพยานเหมือนพระราชบัญญัติลักษณะพยาน ร.ศ.113 แต่ศาลอาจซักถามพยานหรือจะให้คู่ความซักถามพยานก็ได้ ส่วนการถามค้านและถามตั้งเป็นเรื่องของคู่ความเท่านั้น ไม่ใช่หน้าที่ของศาลอีกต่อไป

---

¹⁴⁶ รายละเอียดได้กล่าวไว้ในเรื่องการตรากฎหมายวิธีพิจารณาความใช้บังคับไปพลางก่อน.

¹⁴⁷ สมบัติ พุทธิพิงศภัค, *อ้างแล้ว* *เชิงอรรถที่ 113*, น.60-61.

ในเรื่องการรวบรวมพยานหลักฐาน ศาลจะมีบทบาทในการรวบรวมพยานหลักฐานได้เอง เมื่อศาลเห็นว่าเพื่อประโยชน์แห่งความยุติธรรม โดยมาตรา 86 วรรค 3 กำหนดว่า “เมื่อศาลเห็นว่า เพื่อประโยชน์แห่งความยุติธรรมเป็นการจำเป็นที่จะต้องนำพยานหลักฐานอื่นอันเกี่ยวกับประเด็น ในคดีมาสืบเพิ่มเติมให้ศาลทำการสืบพยานหลักฐานต่อไป ซึ่งอาจรวมทั้งการที่จะเรียกพยานที่สืบแล้ว มาสืบใหม่ด้วย โดยไม่ต้องมีฝ่ายใดร้องขอ” และเมื่อพิจารณาประกอบกับบทบาทในเชิงรับของศาล ในการถามพยานแล้ว บทบาทในการรวบรวมพยานหลักฐานได้เองของศาลจึงเป็นเพียงบทบาทเสริม เท่านั้น ซึ่งโดยปกติแล้วศาลจะมีบทบาทในเชิงรับหลักโดยให้คู่ความเป็นผู้มีหน้าที่ในการรวบรวม พยานหลักฐานเอง

2. แนวปฏิบัติของศาล (Court Practice) ที่มีความเชื่อมโยงกับบทบาทสำคัญของ เสต็จในกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมพระองค์ที่ 3 ซึ่งทรงจบการศึกษา กฎหมายจากอังกฤษ และทรงเป็นกำลังสำคัญในการปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลไทย พระองค์ทรงเป็นผู้สนับสนุนให้ดำเนินการปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลไทยตามแบบกฎหมาย อังกฤษหรือระบบ Common Law รวมทั้ง ทรงจัดตั้งโรงเรียนกฎหมายทรงเป็นผู้สอนวิชากฎหมายและ ทรงคัดเลือกผู้ที่สอบได้เข้าเป็นผู้พิพากษาในศาลสถิตยุติธรรม ทั้งยังทรงสร้างนักกฎหมายรุ่นใหม่ขึ้นใช้ใน ราชอาณาจักรศาลและกระทรวงยุติธรรม เพื่อให้รับกับระบบกฎหมายและการศาลแบบตะวันตกภายหลัง การปฏิรูป บทบาทที่สำคัญดังกล่าวของเสต็จในกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ได้มีอิทธิพลอย่างสูงต่อ แนวปฏิบัติของศาลหรือแนวความคิดของผู้พิพากษาตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน โดยศาลจะมี บทบาทเชิงรับในการค้นหาความจริงในคดีดังเช่นศาลอังกฤษโดยแทบจะไม่เคยใช้บทบาทเชิงรุกดังเช่น บทบาทของศาลในระบบ Civil Law แต่อย่างใด

3. ข้อสังเกตเกี่ยวกับการยกร่างประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง พ.ศ.2477 ร่างแรกเมื่อเดือนมกราคม ค.ศ.1933 (พ.ศ.2476) ของนายชาร์ล เลเวส์ก (Charles L'Evésque) ลงวันที่ 28 กันยายน ค.ศ.1932 (พ.ศ.2475)¹⁴⁸ นั้น ได้ความว่าประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความ

---

¹⁴⁸ Archives Concerning the Civil Procedure Code Volume V. Preliminary Draft, January 1933, Observation on Title III (Evidence) of Division I (General) Draft Code of Civil Procedure Vol.V, Office of the Juridical Council, Tha Chang Wang Na, Bangkok Thailand (AC 27/4) ในแฟ้มที่เก็บรวบรวมไว้ในห้องสมุดสำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา.

แพ่งพ.ศ.2477 ลักษณะ 5 พยานหลักฐาน ได้ยกสร้างขึ้นโดยอาศัยบทบัญญัติของพระราชบัญญัติ ลักษณะพยาน ร.ศ.113 (พ.ศ.2438) และพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่ง ร.ศ.127 (พ.ศ.2451) เป็นหลักด้วยแนวคิดที่จะหลีกเลี่ยงการปรับเปลี่ยนแนวปฏิบัติของศาลไทยในขณะนั้นแต่ก็ให้ ข้อแนะนำเกี่ยวกับบทบาทของศาลในกระบวนการพิจารณานำสืบพยานหลักฐานที่เกี่ยวข้อก็ตาม แต่ในทางปฏิบัติ จำเป็นแก่ศาลในการควบคุมกระบวนการพิจารณานำสืบพยานหลักฐานที่เกี่ยวข้องก็ตาม แต่ในทางปฏิบัติ ศาลไทยดูเหมือนจะไม่ใคร่ใช้อำนาจดังกล่าวให้เป็นประโยชน์แก่ตนเองเท่าใดนัก แนวปฏิบัติดังกล่าว กลับเปิดโอกาสให้มีการวิพากษ์วิจารณ์ และยังขัดแย้งกับแนวโน้มสมัยใหม่ของกระบวนการพิจารณา ความแพ่ง ด้วยเหตุผลดังกล่าว นายชาร์ล เลเวส์ก จึงแนะนำให้คงบทบัญญัติของกฎหมายเดิมไว้และ ขยายความให้ครบถ้วนสมบูรณ์ขึ้นด้วย¹⁴⁹ ข้อแนะนำของนายชาร์ล เลเวส์ก เป็นข้อมูลสนับสนุนได้เป็น อย่างดีว่าบทบาท ของศาลในการค้นหาความจริงในคดีตามพระราชบัญญัติลักษณะพยาน ร.ศ.113 (พ.ศ.2438) นั้น เป็นบทบาทในเชิงรุกเป็นหลักแต่แนวปฏิบัติของศาลกลับไม่ค่อยใช้บทบาท ดังกล่าว อย่างไรก็ตาม แม้นายชาร์ล เลเวส์ก จะได้เสนอให้คงบทบัญญัติเดิมไว้และควรแก้ไข เพิ่มเติมให้สมบูรณ์ขึ้นก็ตาม ข้อแนะนำดังกล่าวก็ไม่ได้ได้รับการตอบสนอง โดยเมื่อมีการประกาศใช้ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง พ.ศ.2477 แล้ว ปรากฏว่าได้กำหนดให้ศาลมีบทบาทในเชิง รับเป็นหลักในการค้นหา ความจริงในคดีซึ่งเป็นการนำแนวปฏิบัติของศาลในขณะร่าง กฎหมายมาบทบัญญัติไว้ และศาลไทยยังคงปฏิบัติตามแนวทางดังกล่าวต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน โดยไม่ค่อยได้ใช้บทบาทเชิงรุกในการค้นหาความจริงในคดีแต่อย่างใด

---

¹⁴⁹ นายชาร์ล เลเวส์ก (Charles L'Evésque) ได้ให้ความเห็นไว้ดังนี้ “2) Although the law in force gives to the Court of trial the necessary powers to direct such trial in so far as the taking evidence is concerned, the Siamese Courts in practice do not seem inclined to avail themselves of such powers. But such practice is rather open to criticisms and contrary to modern tendencies in matters of civil procedure. For these reasons, it has been deemed advisable not only to maintain, but even to extend and complete the provisions of the old law on the subject.”

ประการที่สอง หลักเกณฑ์ในการฎีกา

แต่เดิมหลักเกณฑ์ในการฎีกาตามพระราชบัญญัติอุทธรณ์ ร.ศ.123 (พ.ศ.2447) บัญญัติว่า “ในคดีแพ่งที่มีทุนทรัพย์ไม่เกินกว่า 2 ซึ่งศาลอุทธรณ์ได้พิพากษายืนตามคำตัดสินของศาลล่างหรือเป็นการแก้ไขเล็กน้อย ห้ามไม่ให้ผู้แพ้คดีอุทธรณ์ต่อไป เว้นแต่ ผู้พิพากษาซึ่งได้ชำระแต่เดิมมา หรือผู้พิพากษาชั้นอุทธรณ์เห็นว่าข้อความที่ได้ตัดสินนั้นเป็นปัญหาสำคัญได้ยอมอนุญาตให้ฟ้องอุทธรณ์ต่อไป หรือเมื่อเสนาบดีกระทรวงหนึ่งกระทรวงใด ข้าหลวงเทศาภิบาลผู้ว่าราชการเมือง เจ้ากรมอัยการ หรือเนติบัณฑิตสยาม 2 นายได้ลงชื่อในคำอุทธรณ์นั้นรับรองว่าได้คำอุทธรณ์ ดังนี้ มีเหตุอันสมควร จึงจะอุทธรณ์ได้” ซึ่งเป็นการห้ามมิให้คู่ความฎีกาทุกกรณีหากไม่เข้าข้อยกเว้นที่กฎหมายกำหนด แต่หลักเกณฑ์การฎีกาตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง พ.ศ.2477 นั้น มาตรา 248 กำหนดว่า “ในคดีที่ราคาทรัพย์สินที่พิพาทหรือจำนวนทุนทรัพย์ที่เรียกร้องไม่เกินสองพันบาท หรือในคดีฟ้องขอให้ปลดเปลื้องทุกข์ซึ่งกำหนดลงเป็นราคาเงินมิได้ ถ้าศาลอุทธรณ์พิพากษายืนตามคำพิพากษาหรือคำสั่งศาลชั้นต้นหรือเพียงแต่แก้ไขเล็กน้อย ห้ามมิให้คู่ความฎีกาในข้อเท็จจริง เว้นแต่ ผู้พิพากษาที่ได้นั่งพิจารณาคดีนั้นในศาลอุทธรณ์ได้มีความเห็นแย้ง หรือผู้พิพากษาที่ได้นั่งพิจารณาคดีในศาลชั้นต้นก็ดี ศาลอุทธรณ์ก็ดี ได้รับรองไว้หรือรับรองในเวลาตรวจฎีกาว่ามีเหตุสมควรที่จะฎีกาได้ มาตรานี้มิให้ใช้บังคับในคดีเกี่ยวกับสิทธิแห่งสภาพบุคคลและสิทธิในครอบครัว” อันเป็นการห้ามมิให้คู่ความฎีกาเฉพาะปัญหาข้อเท็จจริงเท่านั้น หากไม่เข้าเงื่อนไขที่กฎหมายบัญญัติ ส่วนปัญหาข้อกฎหมาย คดีไม่มีทุนทรัพย์ และคดีเกี่ยวกับสิทธิแห่งสภาพบุคคลและสิทธิในครอบครัวนั้นไม่ต้องห้ามฎีกาแต่อย่างใด เป็นกรณีที่ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง พ.ศ.2477 ลดข้อจำกัดสิทธิในการฎีกาลง คู่ความจึงมีสิทธิในการฎีกาได้มากขึ้นกว่าหลักเกณฑ์ตามกฎหมายเดิม

อย่างไรก็ดี เรื่องที่ไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปมากนัก คือ หลักเกณฑ์ในการดำเนินคดีอย่างคนอนาถา โดยกฎหมายเก่า คือ พระราชบัญญัติพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่ง ร.ศ.127 (พ.ศ.2451) หมวดที่ 16 ว่าด้วยความอนาถา คนอนาถาฟ้องความได้ มาตรา 115 บัญญัติว่า “ผู้ใดเป็นคนยากจนไม่มีทรัพย์สมบัติพอจะเสียค่าธรรมเนียม เมื่อศาลได้ไต่สวนเป็นที่เชื่อได้ว่าผู้เป็นโจทก์คนนั้นเป็นคนยากจนแท้จริงและมีคดีทุกข้อหรือจน ควรจะฟ้องร้องว่ากล่าวที่จะชนะได้แล้ว ก็ให้ศาลยอมให้ผู้นั้นว่าความโดยอย่างเป็นคนอนาถา”และจำเลยขอว่าความอย่างคนอนาถาได้เหมือนกันซึ่งมาตรา 116 กำหนดว่า “จำเลยคนใดผู้ใดเป็นคนยากจนแท้จริงไม่มีทรัพย์สมบัติพอจะ

เสียค่าธรรมเนียมได้ เมื่อศาลได้ไต่สวนเป็นที่เชื่อได้ว่าเป็นความจริงดังนั้นแล้ว ก็ยอมให้จำเลยคนนั้น ว่าความอย่างคนอนาถาได้เหมือนกัน” ส่วนหลักเกณฑ์ตามกฎหมายใหม่ ได้แก่ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง พ.ศ.2477 มาตรา 155 บัญญัติว่า “ถ้าคู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งอ้างว่าเป็นคนยากจนไม่สามารถเสียค่าธรรมเนียมศาลในศาลชั้นต้นหรือชั้นอุทธรณ์ หรือชั้นฎีกา เมื่อศาลได้ไต่สวนเป็นที่เชื่อได้ว่าคุณคู่ความฝ่ายนั้นเป็นคนยากจนไม่มีทรัพย์สินพอจะเสียค่าธรรมเนียม ก็ให้ศาลยอมให้คุณคู่ความฝ่ายนั้นฟ้องหรือต่อสู้ความอย่างคนอนาถาได้ แต่การร้องขอเช่นว่านี้ โจทก์หรือผู้อุทธรณ์ หรือผู้ฎีกาต้องแสดงให้เห็นที่พอใจศาลด้วยว่าคดีมีมูลที่จะชนะได้ หรือมีเหตุอันสมควรที่จะอุทธรณ์ หรือฎีกาได้แล้วแต่กรณี เมื่อคู่ความฝ่ายที่ได้รับอนุญาตให้ฟ้องหรือต่อสู้ความอย่างคนอนาถา ในศาลชั้นต้นยื่นคำขอว่าความอย่างคนอนาถาในชั้นอุทธรณ์หรือฎีกา ถ้าศาลมีเหตุผลพอสมควร เชื่อได้ว่าคู่ความฝ่ายนั้นยังเป็นคนยากจนอยู่และคู่ความอีกฝ่ายหนึ่งมิได้คัดค้าน ศาลไม่จำเป็นต้องทำการไต่สวนใหม่อีก”

จะเห็นได้ว่า การดำเนินคดีอย่างคนอนาถาตามกฎหมายเก่าและกฎหมายใหม่นั้น มีหลักเกณฑ์ที่คล้ายคลึงกัน กล่าวคือ คู่ความต้องเป็นคนยากจน สำหรับโจทก์ต้องได้รับความด้วยว่าคดีมีทางชนะได้ แต่ตามกฎหมายใหม่ได้กำหนดให้ชัดเจนขึ้นว่า การดำเนินคดีอย่างคนอนาถา มีได้ทั้งในศาลชั้นต้น ศาลอุทธรณ์และศาลฎีกา และได้เพิ่มเติมเหตุอันสมควรที่จะอุทธรณ์หรือฎีกาได้ เป็นอีกเหตุหนึ่งนอกเหนือจากเหตุว่าคดีมีทางชนะได้ รวมทั้งการกำหนดว่าหากคู่ความฝ่ายนั้นยังเป็นคนยากจนอยู่ในชั้นอุทธรณ์หรือชั้นฎีกาและคู่ความอีกฝ่ายหนึ่งมิได้คัดค้าน ศาลก็ไม่จำเป็นต้องทำการไต่สวนใหม่อีก

กล่าวได้ว่า ในช่วงการจัดทำประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งนั้น ได้มีการปฏิรูประบบกระบวนการยุติธรรมทางแพ่งของไทยครั้งสำคัญต่อเนื่องจากในช่วงก่อนการจัดทำประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งในสมัยการปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชกาลที่ 5 โดยเป็นการนำแนวความคิดกฎหมายสมัยใหม่ของตะวันตกมาใช้ในการจัดทำประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง พ.ศ.2477 ซึ่งเป็นกฎหมายหลักในการใช้พิจารณาพิพากษาคดีแพ่งของศาล การปฏิรูประบบกระบวนการยุติธรรมทางแพ่งในช่วงนี้ได้ให้สำคัญในทั้ง 3 มิติ กล่าวคือ มิติด้านความเป็นธรรมในการค้นหาความจริง มีการเปลี่ยนแปลงบทบาทของศาลจากบทบาทเชิงรุกในการค้นหาความจริง ในคดีเป็นหลัก ตามพระราชบัญญัติลักษณะพยาน ร.ศ.113 (พ.ศ.2438) ไปเป็นบทบาทเชิงรับในการค้นหาความจริงในคดีเป็นหลักตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง พ.ศ.2477 ลักษณะ 5

พยานหลักฐาน มิติด้านการเป็นกระบวนการพิจารณาที่ใช้ระยะเวลาอย่างเหมาะสม มีการลดข้อจำกัดสิทธิในการฎีกากลาง ตามพระราชบัญญัติอุทธรณ์ ร.ศ.123 (พ.ศ.2447) ที่ห้ามมิให้คู่ความฎีกาทุกกรณี หากไม่เข้าข้อยกเว้นการอนุญาตให้ฎีกา แต่ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง พ.ศ.2477 แม้จะห้ามมิให้คู่ความฎีกา ถ้าไม่เข้าข้อยกเว้นเรื่องการรับรองให้ฎีกาก็ตาม แต่คู่ความก็สามารถฎีกา ในปัญหาข้อกฎหมาย คดีไม่มีทุนทรัพย์ และคดีเกี่ยวด้วยสิทธิแห่งสภาพบุคคลและสิทธิในครอบครัวได้ คู่ความจึงมีสิทธิฎีกาได้มากขึ้นกว่ากฎหมายเดิม และมิติด้านค่าใช้จ่ายที่เหมาะสมในการเข้าถึงความยุติธรรมก็ได้มีการปรับปรุงหลักเกณฑ์เรื่องความอนาถา ตามพระราชบัญญัติพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่ง ร.ศ.127 (พ.ศ.2451) โดยมีบัญญัติเรื่องการดำเนินคดีอนาถาตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง พ.ศ.2477 เพื่อช่วยเหลือคู่ความที่ยากจนให้มีโอกาสในการเข้าถึงความยุติธรรมหรือเข้าถึงกระบวนการศาลได้มากยิ่งขึ้น

ประเทศไทยได้ดำเนินการจัดทำประมวลกฎหมายตามแบบตะวันตกครบถ้วนสมบูรณ์ ใน พ.ศ.2478 คือ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ประมวลกฎหมายอาญา ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา และพระธรรมนูญศาลยุติธรรม¹⁵⁰ และกรณีเป็นไปตามข้อกำหนดในหนังสือสัญญาทางไมตรีระหว่างสยามกับฝรั่งเศส พ.ศ. 2450 และหนังสือสัญญาทางไมตรีระหว่างสยามกับอังกฤษ พ.ศ.2452 เป็นผลให้ประเทศไทยสามารถเรียกกรอง

---

¹⁵⁰ พระราชบัญญัติให้ใช้พระธรรมนูญศาลยุติธรรม พ.ศ.2477 ประกาศเมื่อวันที่ 21 มิถุนายน พ.ศ. 2478 โดยมีผลใช้บังคับในวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ.2478 มีทั้งสิ้น 24 มาตรา แบ่งเป็น 3 หมวด หมวด 1 บทเบ็ดเสร็จทั่วไป หมวด 2 เขตอำนาจศาล และหมวด 3 องค์คณะผู้พิพากษา โดยมาตรา 1 บัญญัติให้ศาลยุติธรรมทั้งหลายสังกัดอยู่ในกระทรวงยุติธรรม และให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมเป็นผู้รับผิดชอบในงานธุรการของศาลทั้งหลายที่อยู่ในสังกัดให้ดำเนินไปโดยเรียบร้อย แต่การดำเนินการพิจารณาคดี รวมตลอดถึงการที่จะมีคำสั่งหรือคำพิพากษาบังคับคดี ให้เสร็จเด็ดขาดไปนั้นให้อยู่ในดุลพินิจของศาลโดยเฉพาะ มาตรา 2 กำหนดให้ศาลยุติธรรมแบ่งออกเป็น 3 ชั้น คือ ศาลชั้นต้น ศาลอุทธรณ์ และศาลฎีกา (ศาลสูงสุด) และมาตรา 3 บัญญัติให้ศาลชั้นต้นแบ่งเป็น (1) สำหรับจังหวัดพระนครและจังหวัดธนบุรี ได้แก่ (ก) ศาลแขวง (ข) ศาลแพ่ง และศาลอาญา (2) สำหรับหัวเมือง ได้แก่ (ก) ศาลแขวง (ข) ศาลจังหวัด.

อธิปไตยหรือเอกราชทางกฎหมายและการศาลที่เสียไปประมาณ 80 ปีเศษกลับคืนมาได้สำเร็จ เมื่อ พ.ศ.2481 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

2.2.2 ช่วงการแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งจนถึงปัจจุบัน

หลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่อ พ.ศ.2475 แล้ว ได้มีการพิจารณาปรับปรุงประมวลกฎหมายของไทย โดยคณะรัฐมนตรีมีมติแต่งตั้งคณะกรรมการพิเศษเพื่อพิจารณาปรับปรุงประมวลกฎหมายขึ้น 5 คณะ คือ คณะกรรมการพิจารณาปรับปรุงประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (บรรพ 1 และบรรพ 5) คณะกรรมการพิจารณาปรับปรุงประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (บรรพ 3 ลักษณะ 22 คุ้มครองและบริษัท) คณะกรรมการพิจารณาปรับปรุงประมวลกฎหมายอาญา คณะกรรมการพิจารณาปรับปรุงประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง และคณะกรรมการพิจารณาปรับปรุงประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา โดยได้มอบหมายให้สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกาทำหน้าที่เป็นฝ่ายเลขานุการของคณะกรรมการฯ และให้ศึกษากฎหมายเปรียบเทียบเพื่อใช้เป็นข้อมูลประกอบการพิจารณาด้วย คณะกรรมการฯ ได้ดำเนินการพิจารณาตั้งแต่ พ.ศ.2489 เป็นต้นมา

องค์ประกอบของคณะกรรมการฯ ในระยะเริ่มแรกนั้น เป็นการแต่งตั้งโดยพิจารณาจากตัวบุคคลเป็นหลัก โดยมีได้มีการแต่งตั้งหัวหน้าส่วนราชการหรือผู้แทนที่มีหน้าที่รับผิดชอบการปฏิบัติ ตามบทบัญญัติของกฎหมายไว้ด้วย ทำให้คณะกรรมการฯ ขาดความสัมพันธ์กับปัญหาของ ส่วนราชการนั้นๆ ซึ่งนับเป็นอุปสรรคในการทำงานของคณะกรรมการฯ เพื่อให้เกิดประสิทธิผล ประการหนึ่ง ปัจจุบันการเสนอขอให้แต่งตั้งคณะกรรมการฯ นั้น คณะกรรมการกฤษฎีกาได้เสนอ แนวทางต่อคณะรัฐมนตรีโดยแยกบุคคลออกเป็น 3 ฝ่าย ซึ่งมีความรู้ความสามารถ คุณสมบัติ และ ประสบการณ์แตกต่างกัน เพื่อร่วมกันพิจารณาปรับปรุงประมวลกฎหมาย กล่าวคือ

ฝ่ายแรก กรรมการซึ่งเป็นผู้มีประสบการณ์ มีอาวุโสในทางกฎหมาย และสามารถทำงาน ต่อเนื่องเพื่อพิจารณาปรับปรุงประมวลกฎหมายทั้งประมวลในระยะยาวได้

ฝ่ายที่สอง กรรมการที่มาจากผู้ดำรงตำแหน่งหัวหน้าสูงสุดหรือผู้แทนของส่วนราชการ ที่เกี่ยวข้องซึ่งเป็นผู้ที่สามารถให้ความคิดเห็นที่จะกำหนดเป็นนโยบายการปฏิบัติราชการของ ส่วนราชการนั้นๆ ได้ และสามารถรวบรวมและชี้แจงปัญหาในทางปฏิบัติของเจ้าหน้าที่ได้ กรรมการ ประเภทนี้อาจเปลี่ยนแปลงไปเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงผู้ดำรงตำแหน่งในส่วนราชการนั้นๆ

ฝ่ายที่สาม กรรมการซึ่งเป็นนักวิชาการ หรือผู้แทนสถาบันวิชาชีพที่เกี่ยวข้อง เช่น อาจารย์มหาวิทยาลัย กรรมการประเภทนี้จะช่วยให้ความเห็นในทางทฤษฎี และให้มุมมองด้านที่อยู่นอกกระบวนการบริหารบริการสาธารณะ โดยหลักการจะมีการเปลี่ยนตัวบุคคลให้เหมาะสมกับเรื่องหรือปัญหาที่คณะกรรมการฯ กำลังพิจารณาอยู่

เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและสะดวกรวดเร็ว จึงกำหนดให้คณะกรรมการฯ มีอำนาจดังต่อไปนี้

1. ขอให้ส่วนราชการที่เกี่ยวข้องทำบันทึกชี้แจงหรือให้ข้อคิดเห็น หรือส่งผู้แทนมาชี้แจง และให้ข้อคิดเห็นต่อคณะกรรมการฯ ในเรื่องที่อยู่ในการพิจารณาของคณะกรรมการฯ
2. แต่งตั้งคณะอนุกรรมการเพื่อพิจารณาศึกษาหรือกลั่นกรองเรื่องที่อยู่ในการพิจารณาของคณะกรรมการฯ

ในกรณีที่คณะกรรมการฯ เห็นว่า เรื่องใดสมควรที่จะประกาศใช้บังคับในเวลาอันรวดเร็ว ให้คณะกรรมการฯ พิจารณายกร่างในรูปของกฎหมายแก้ไขเพิ่มเติมเป็นกรณีๆ ไปและนำเสนอต่อคณะรัฐมนตรีเพื่อพิจารณาดำเนินการต่อไป ทั้งนี้ ให้คณะกรรมการฯ พิจารณาผลงานตามที่คณะกรรมการฯ ชุดเดิมได้ทำไว้ต่อเนื่องกันไปด้วย¹⁵¹

ส่วนคณะกรรมการพิจารณาปรับปรุงประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง¹⁵² นั้น คณะรัฐมนตรีได้มีมติแต่งตั้ง เมื่อวันที่ 27 ธันวาคม พ.ศ.2505 ในระยะแรก (ก่อน พ.ศ.2526) คณะกรรมการฯ มีแนวทางที่จะพิจารณาปรับปรุงประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งให้เสร็จทั้งฉบับก่อนจึงนำเสนอต่อคณะรัฐมนตรี โดยพิจารณาเรียงตามลำดับมาตราและจัดแบ่งหมวดหมู่เสียใหม่ให้ถูกต้องกว่าเดิมและสะดวกแก่ผู้ใช้กฎหมาย แต่การดำเนินการมีขอบเขตที่กว้างขวาง ทำให้ต้องใช้ระยะเวลาในการดำเนินการค่อนข้างมาก และเมื่อพิจารณาไปสักระยะหนึ่ง ร่างที่ผ่านการพิจารณาไปแล้วในชั้นแรกก็ล้าสมัย ประกอบกับการแต่งตั้งคณะกรรมการฯ ในขณะนั้นเป็นการแต่งตั้งตามตัวบุคคลตามมติคณะรัฐมนตรี ซึ่งสำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกาต้องเสนอขอให้ยืนยัน

---

¹⁵¹ รายงานประจำปี สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา พ.ศ. 2522-2542 อ้างถึงใน ชาญชัย แสวงศักดิ์ และวรรณชัย บุญบำรุง, สาระน่ารู้เกี่ยวกับการจัดทำประมวลกฎหมายของต่างประเทศและของไทย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นิติธรรม, 2543), น.166-168.

¹⁵² เพิ่งอ้าง, น.177-178

การแต่งตั้งคณะกรรมการฯ ทุกครั้งที่มีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาล จึงทำให้การพิจารณาปรับปรุงประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งไม่ต่อเนื่อง ต่อมา เมื่อ พ.ศ.2526 สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา จึงเสนอคณะรัฐมนตรีให้พิจารณาปรับปรุงองค์ประกอบคณะกรรมการฯ เสียใหม่ กล่าวคือ

1. ผู้แทนส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ อธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่ง อธิบดีกรมอัยการ (ปัจจุบัน คือ อัยการสูงสุด) และอธิบดีกรมบังคับคดี
2. ผู้ทรงคุณวุฒิ
3. ผู้แทนมหาวิทยาลัยและสถาบันวิชาชีพที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ อาจารย์มหาวิทยาลัย นายกสมาคมทนายความแห่งประเทศไทย และผู้แทนสมาคมนักการทูตไทย

นอกจากนั้น ได้มีการเปลี่ยนแปลงแนวทางในการพิจารณาปรับปรุงประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งเสียใหม่ โดยเลือกพิจารณาปรับปรุงบทบัญญัติที่เห็นว่ามีปัญหาข้อขัดข้องในทางปฏิบัติและมีความจำเป็นเร่งด่วนก่อน เพื่อเสนอแก้ไขเพิ่มเติมต่อคณะรัฐมนตรีเป็นเรื่องๆ ไป โดยไม่จำเป็นต้องรอการพิจารณาปรับปรุงให้เสร็จทั้งฉบับก่อนดังที่เคยปฏิบัติมาแต่เดิม และคณะรัฐมนตรีได้เห็นชอบตามที่สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกาเสนอโดยมีคำสั่งเมื่อวันที่ 7 เมษายน พ.ศ.2526 จากนั้น มีการตัดตอนเป็นร่างพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งตามลำดับมา ร่างที่คณะกรรมการฯ พิจารณาปรับปรุงไปแล้วนั้น ไม่ได้มีการแก้ไขโครงสร้างของกระบวนการพิจารณา เพียงแต่แก้ไขหลักการบางเรื่อง โดยส่วนใหญ่แล้วจะเป็นการแก้ไขบทบัญญัติให้สอดคล้องกับวิธีปฏิบัติหรือการแก้ไขถ้อยคำให้ชัดเจนขึ้นเท่านั้น

หลังจากประกาศใช้ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง พ.ศ.2477 แล้ว ได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งรวมทั้งสิ้น 24 ครั้ง โดยมีเรื่องที่สำคัญๆ โดยสรุป ดังนี้

1. พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2487 แก้ไขเพิ่มเติมเรื่อง ที่ประชุมใหญ่ศาลอุทธรณ์และศาลฎีกา การส่งคืนค่าธรรมเนียมศาล ค่าขึ้นศาล และค่าธรรมเนียมอื่นๆ
2. พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง (ฉบับที่ 3) พ.ศ.2492 แก้ไขเพิ่มเติมเรื่อง ต้นฉบับเอกสาร และสำเนาเอกสารที่ได้รับรองถูกต้อง
3. พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2493 แก้ไขเพิ่มเติมเรื่อง เครื่องนุ่งห่มหลบนอน และเครื่องมือสำหรับเลี้ยงชีพ

4. พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง (ฉบับที่ 5) พ.ศ. 2499 แก้ไขเพิ่มเติมเรื่อง ละเมิดอำนาจศาล คู่ความหรือผู้แทนโดยชอบธรรมหรือผู้แทนนิติบุคคล ว่าความด้วยตนเอง การยื่นบัญชีระบุนุยกาน การถามพยานกรณีคู่ความได้ตั้งทนายความไว้หลายคน ต้นฉบับเอกสารอยู่ในความครอบครองของคู่ความอีกฝ่ายหรือบุคคลอื่น จำเลยนำเงินมาวางศาล การทำคำพิพากษาหรือคำสั่งของศาล การดำเนินคดีอย่างคนอนาถา คดีมิโนสาเร่ การอุทธรณ์ การรับรองให้อุทธรณ์ แกลงการณด้วยวาจาในศาลอุทธรณ์ การชี้ขาดตัดสินของศาลอุทธรณ์ การฎีกา การรับรองให้ฎีกา การร้องขอชดเชยทรัพย์ เงินค้ำจ่าย ค่าขึ้นศาล และค่าธรรมเนียม

5. พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง (ฉบับที่ 6) พ.ศ.2518 แก้ไขเพิ่มเติมเรื่อง การอุทธรณ์ การรับรองให้อุทธรณ์ การชี้ขาดตัดสินของศาลอุทธรณ์ การฎีกา การรับรองให้ฎีกา และทรัพย์สินและสิทธิเรียกร้องของลูกหนี้ที่ไม่อยู่ในความรับผิดชอบแห่งการบังคับคดี

6. พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง (ฉบับที่ 7) พ.ศ.2521 แก้ไขเพิ่มเติมเรื่อง การสั่งคืนค่าธรรมเนียมศาล เรื่องค่าขึ้นศาล ค่าธรรมเนียม และอัตราค่าทนายความ

7. พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง (ฉบับที่ 8) พ.ศ.2522 แก้ไขเพิ่มเติมเรื่อง การส่งคำคู่ความหรือเอกสารโดยทางไปรษณีย์ลงทะเบียนตอบรับ และการปิดคำคู่ความหรือเอกสาร

8. พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง (ฉบับที่ 9) พ.ศ.2527 แก้ไขเพิ่มเติมเรื่อง การตรวจคำคู่ความ และการชำระหรือวางค่าธรรมเนียมศาลเป็นเงินสด

9. พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง (ฉบับที่ 10) พ.ศ.2527 แก้ไขเพิ่มเติมเรื่อง การเลื่อนคดี ทนายความถอนตัว การนำส่งหมายเรียกสำเนาคำฟ้อง และหมายอื่นๆ เหตุทั้งฟ้อง คู่ความไม่มาในวันชี้สองสถาน การเฉลี่ยทรัพย์ การถอนการบังคับคดี การบังคับคดีขับไล่ การบังคับคดีรื้อถอน การจับกุมและกักขังลูกหนี้ และศาลที่มีอำนาจบังคับคดี

10. พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง (ฉบับที่ 11) พ.ศ.2530 แก้ไขเพิ่มเติมเรื่อง อนุญาโตตุลาการ

11. พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง (ฉบับที่ 12) พ.ศ. 2534 แก้ไขเพิ่มเติมเรื่อง เขตอำนาจศาล การโอนคดี การส่งหมายเรียกสำเนาคำฟ้อง คดีมีโนสาเร่ การพิจารณาคดีโดยรวบรัด คดีไม่มีข้อยุ่งยาก การอุทธรณ์ปัญหาข้อกฎหมายโดยตรง ต่อศาลฎีกา การอุทธรณ์ การรับรองให้อุทธรณ์ การฎีกา และการรับรองให้ฎีกา

12. พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง (ฉบับที่ 13) พ.ศ.2535 แก้ไขเพิ่มเติมเรื่อง การส่งสำเนาเอกสาร การรับรองข้อเท็จจริง ต้นฉบับเอกสาร ที่ประชุมใหญ่ศาลอุทธรณ์และศาลฎีกา การยื่นคำให้การ การแก้ไขคำฟ้องหรือคำให้การ และการชี้สองสถานและการแถลงเสนอประเด็นข้อพิพาท

13. พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง (ฉบับที่ 14) พ.ศ.2538 แก้ไขเพิ่มเติมเรื่อง การยื่นบัญชีระบุพยาน การส่งสำเนาเอกสาร การรับรองข้อเท็จจริง ต้นฉบับเอกสาร การแก้ไขคำฟ้องหรือคำให้การ และการชี้สองสถานและยกเลิกการแถลงเสนอประเด็น ข้อพิพาท

14. พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง (ฉบับที่ 15) พ.ศ.2538 แก้ไขเพิ่มเติมเรื่อง โจทก์วางเงินหรือหาประกันเพื่อการชำระค่าฤชาธรรมเนียมและ ค่าใช้จ่าย จำเลยขอคุ้มครองชั่วคราว โจทก์ขอคุ้มครองชั่วคราว คู่ความขอคุ้มครองชั่วคราว ผลของคำสั่งคุ้มครองชั่วคราว และการร้องขอคุ้มครองชั่วคราวกรณีไม่มีเหตุฉุกเฉิน

15. พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง (ฉบับที่ 16) พ.ศ.2539 แก้ไขเพิ่มเติมเรื่อง ค่าตอบแทนการปฏิบัติงานในวันหยุดราชการหรือในเวลาใด ๆ นอกเวลา ทำงานของผู้พิพากษาและเจ้าพนักงานศาล

16. พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง (ฉบับที่ 17) พ.ศ.2542 แก้ไขเพิ่มเติมเรื่อง การที่ศาลมีอำนาจไกล่เกลี่ยให้คู่ความได้ตกลงกันหรือประนีประนอม ยอมความกันในข้อที่พิพาทนั้น ศาลอาจแต่งตั้งบุคคลหรือคณะบุคคลเป็นผู้ประนีประนอม เพื่อช่วยเหลือศาลในการไกล่เกลี่ยให้คู่ความได้ประนีประนอมกัน ในคดีมีโนสาเร่ศาลมีอำนาจ ชักถามพยาน เรียกพยานหลักฐานมาสืบได้เอง และไต่สวนเกี่ยวกับทรัพย์สินของลูกหนี้ตาม คำพิพากษา การพิจารณาคดีโดยรวบรัด คดีไม่มีข้อยุ่งยาก จำเลยขาดนัดยื่นคำให้การ คำบังคับ และศาลมีคำสั่งให้ผู้ขอยึดวางเงินต่อศาลหรือหาประกัน

17. พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง (ฉบับที่ 18) พ.ศ.2542 แก้ไขเพิ่มเติมเรื่อง หมายบังคับคดีและหมายของศาลที่ออกให้จับและกักขังบุคคลใด อาจบังคับได้ไม่ว่าในที่ไหนๆ การบังคับคดีนอกเขตศาล คำสั่งของศาลเกี่ยวกับทรัพย์สินของลูกหนี้ตาม คำพิพากษาที่ไม่อยู่ในความรับผิดชอบแห่งการบังคับคดีตามมาตรา 285 วรรคหนึ่ง (1) และ (2) ให้อุทธรณ์ ไปยังศาลอุทธรณ์ได้และคำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลอุทธรณ์เป็นที่สุด คำสั่งศาลเกี่ยวกับการร้องขอทรัพย์ตามมาตรา 288 วรรคสอง (1) และ (2) เป็นที่สุด คำสั่งศาลอนุญาตให้ผู้ขอเฉลี่ยหรือ ผู้ยื่นคำร้องตามมาตรา 287 หรือ ตามมาตรา 289 มีสิทธิขอให้ดำเนินการบังคับคดีต่อไปเป็นที่สุด คำสั่งอนุญาตให้ผู้ขอเฉลี่ยทรัพย์โดยเหตุที่ยื่นไม่ทันกำหนดยื่นคำร้องได้อีกครั้งหนึ่งเป็นที่สุด คำสั่งศาล ให้งดการบังคับคดีเพราะลูกหนี้ตามคำพิพากษาสมาถจะหักกลบลบหนี้กันได้ตามมาตรา 293 เป็นที่สุด การเพิกถอนหรือแก้ไขการบังคับคดี คำสั่งศาลอนุญาตให้ขายทอดตลาดทรัพย์สินเป็นที่สุด คำสั่งศาลตั้งผู้จัดการอสังหาริมทรัพย์หรือการประกอบกิจการและบังคับให้มอบเงินรายได้ทั้งหมดหรือ แต่บางส่วนต่อเจ้าพนักงานบังคับคดีแทนการสั่งขายทอดตลาดให้อุทธรณ์ไปยังศาลอุทธรณ์ได้และ คำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลอุทธรณ์เป็นที่สุด คำสั่งศาลอนุญาตให้เพิกถอนการขายทอดตลาด ทรัพย์สินมาตรา 309 ทวิ ให้อุทธรณ์ไปยังศาลอุทธรณ์ได้ และคำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลอุทธรณ์ ให้เป็นที่สุด และคำสั่งศาลอนุญาตให้เจ้าหน้าที่ฟ้องตามเอกสารที่ได้ยึดตามมาตรา 310 เป็นที่สุด

18. พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง (ฉบับที่ 19) พ.ศ.2543 แก้ไขเพิ่มเติมเรื่อง การพิจารณาโดยขาดนัด

19. พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง (ฉบับที่ 20) พ.ศ.2543 แก้ไขเพิ่มเติมเรื่อง เจ้าพนักงานบังคับคดี หมายความว่า เจ้าพนักงานในสังกัดกรมบังคับคดี หรือพนักงานอื่นผู้มีอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายที่ใช้อยู่ ให้ศาลระงับเงื่อนไขแห่งการบังคับคดี ลงในหมายบังคับคดี ตามมาตรา 213 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ให้ศาลกำหนด การบังคับคดีเพียงเท่าที่สภาพแห่งการบังคับคดีจะเปิดช่องให้ทำได้โดยทางศาลหรือโดยทาง เจ้าพนักงานบังคับคดี

20. พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง (ฉบับที่ 21) พ.ศ.2547 แก้ไขเพิ่มเติมเรื่อง การงดการบังคับคดี การขอเพิกถอนการขายทอดตลาดทรัพย์สินตาม มาตรา 309 ทวิ และคำสั่งศาลอนุญาตให้เพิกถอนการขายทอดตลาดทรัพย์สินหรือแก้ไขหรือ มีคำสั่งกำหนดวิธีการอย่างใดเป็นที่สุด

21. พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง (ฉบับที่ 22) พ.ศ.2548 แก้ไขเพิ่มเติมเรื่อง เจ้าพนักงานบังคับคดี หมายความว่า เจ้าพนักงานในสังกัดกรมบังคับคดี หรือพนักงานอื่นผู้มีอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายที่ใช้อยู่ และให้หมายความรวมถึงบุคคลที่ได้รับมอบหมายจากเจ้าพนักงานบังคับคดีให้ปฏิบัติการแทน เจ้าพนักงานบังคับคดีจะมอบหมายให้บุคคลอื่นปฏิบัติการแทนก็ได้ เงินหรือสิทธิเรียกร้องของลูกหนี้ตามคำพิพากษาที่ไม่อยู่ในความรับผิดชอบแห่งการบังคับคดี เมื่อเจ้าพนักงานบังคับคดีโอนอสังหาริมทรัพย์ที่ขายให้แก่ผู้ซื้อให้ถือว่าผู้ซื้อเป็นเจ้าของหนี้ตามคำพิพากษาและลูกหนี้ตามคำพิพากษาหรือบริวารที่อยู่อาศัยในอสังหาริมทรัพย์นั้น เป็นลูกหนี้ตามคำพิพากษา และค่าธรรมเนียมเจ้าพนักงานบังคับคดี

22. พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง (ฉบับที่ 23) พ.ศ.2550 เพิ่มเติมบทบัญญัติในภาค 1 ลักษณะ 5 ว่าด้วยพยานหลักฐาน เรื่องภาระการพิสูจน์ การยื่นบัญชีระบุพยาน การพิสูจน์ต่อพยาน ต้นฉบับเอกสาร พยานบอกเล่า การสืบพยานหลักฐานไว้ก่อน การสืบพยานหลักฐานนอกศาล การสืบพยานหลักฐานไปตามวิธีการที่คู่ความตกลงกัน ประธานศาลฎีกาโดยความเห็นชอบของที่ประชุมใหญ่ของศาลฎีกามีอำนาจออกข้อกำหนดใดๆ เพิ่มเติมเกี่ยวกับแนวทางการนำสืบพยานหลักฐานได้ แต่ต้องไม่ขัดหรือแย้งกับบทบัญญัติในกฎหมายเรียกพยานบุคคล การสาบานตนและกล่าวคำปฏิญาณของพยานบุคคล บันทึกถ้อยคำพยาน บันทึกถ้อยคำยืนยันข้อเท็จจริงหรือความเห็นของผู้ให้ถ้อยคำซึ่งมีถิ่นที่อยู่ในต่างประเทศ การสืบพยานบุคคลที่อยู่นอกศาลโดยระบบการประชุมทางจอภาพ และการสั่งให้ทำการตรวจพิสูจน์บุคคล วัตถุหรือเอกสารใดๆ โดยวิธีการทางวิทยาศาสตร์

23. พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง (ฉบับที่ 24) พ.ศ.2551 แก้ไขเพิ่มเติมเรื่อง หลักเกณฑ์และวิธีการในการไกล่เกลี่ยของศาล การแต่งตั้งผู้ประนีประนอม รวมทั้งอำนาจหน้าที่ของผู้ประนีประนอม ให้เป็นไปตามที่กำหนดไว้ในข้อกำหนดของประธานศาลฎีกาโดยความเห็นชอบของที่ประชุมใหญ่ของศาลฎีกา การละเมิดอำนาจศาล การเลื่อนคดี การส่งคำคู่ความ คำร้อง คำแถลง หรือเอกสารอื่นใดแก่ผู้รับที่ไม่มีภูมิลำเนาอยู่ในราชอาณาจักรแต่ประกอบกิจการในราชอาณาจักร การกำหนดและการชำระค่าฤชาธรรมเนียม และการยกเว้นค่าธรรมเนียมศาล ความรับผิดชอบขั้นที่สุดในค่าฤชาธรรมเนียม คำสั่งศาลให้บุคคลตามมาตรา 169/3 รับผิดชอบในค่าฤชาธรรมเนียมให้อุทธรณ์ไปยังศาลอุทธรณ์ได้ และคำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลอุทธรณ์เป็นที่สุด ให้โจทก์เสียค่าขึ้นศาลในคดีมีโนสาเร่ตามตาราง 1 แต่ไม่เกินหนึ่งพันบาท

การขาดนัดในคดีมีในสาระ การพิจารณาคดีโดยรวบรัด คดีไม่มีข้อยุ่งยาก ตาราง 1 ค่าธรรมเนียมศาล (ค่าขึ้นศาล) ตาราง 2 ค่าธรรมเนียมศาล (ค่าธรรมเนียมอื่นๆ) ตาราง 3 ค่าสืบพยานหลักฐานนอกศาล ตาราง 4 ค่าไต่สวน ค่าพยาน และค่าเช่าที่พักของพยาน กับค่ารังวัดทำแผนที่ ตาราง 6 ค่าทนายความ และตาราง 7 ค่าใช้จ่ายในการดำเนินคดี

24. พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง (ฉบับที่ 25) พ.ศ.2551 แก้ไขเพิ่มเติมเรื่อง ให้เจ้าพนักงานบังคับคดีมีอำนาจดำเนินการใดๆ ที่เกี่ยวข้องกับ การบังคับคดีได้โดยให้ถือเสมือนเป็นเจ้าพนักงานศาล และให้เจ้าพนักงานบังคับคดีมีอำนาจ ส่งเอกสารเกี่ยวกับการบังคับคดี

นอกจากการปฏิรูประบบกระบวนการยุติธรรมทางแพ่งในขณะนี้ จะดำเนินการโดยการแก้ไข เพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งแล้ว ยังได้มีการออกกฎหมายใหม่เกี่ยวกับ วิธีพิจารณาความแพ่งโดยแบ่งแยกคดีแพ่งออกเป็นประเภทต่างๆ คือ คดีชำนาญพิเศษ คดีพิเศษ และ คดีผู้บริโภค¹⁵³ รวมทั้งมีการจัดทำรัฐธรรมนูญ และแก้ไขพระธรรมนูญศาลยุติธรรมอันมีผล เป็นการเปลี่ยนแปลงระบบการอุทธรณ์ฎีกา จากระบบสิทธิในการอุทธรณ์ฎีกาไปเป็นระบบอนุญาต ให้อุทธรณ์ฎีกา ดังต่อไปนี้

การจัดทำรัฐธรรมนูญและแก้ไขพระธรรมนูญศาลยุติธรรมอันมีผลเป็นการเปลี่ยนแปลง ระบบการอุทธรณ์ฎีกา

ระบบอุทธรณ์ฎีกาที่กำหนดไว้ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งเป็นระบบสิทธิ ในการอุทธรณ์ฎีกา ซึ่งคู่ความมีสิทธิอุทธรณ์ฎีกาคำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลในปัญหาข้อกฎหมาย ไปตามลำดับชั้นศาลได้เสมอ ส่วนการอุทธรณ์เฉพาะปัญหาข้อกฎหมายโดยตรงต่อศาลฎีกาและ การฎีกาในปัญหาข้อเท็จจริงนั้น คู่ความก็มีสิทธิฎีกาได้หากเข้าข้อยกเว้นที่กฎหมายกำหนด โดยการอุทธรณ์เฉพาะปัญหาข้อกฎหมายโดยตรงต่อศาลฎีกาตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณา ความแพ่งมาตรา 223 ทวิ บัญญัติว่า ในกรณีที่มีการอุทธรณ์เฉพาะปัญหาข้อกฎหมาย ผู้อุทธรณ์อาจ ขออนุญาตยื่นอุทธรณ์โดยตรงต่อศาลฎีกา โดยทำเป็นคำร้องมาพร้อมคำฟ้องอุทธรณ์ เมื่อศาลชั้นต้น ซึ่งมีคำพิพากษาหรือคำสั่งได้สั่งรับอุทธรณ์และส่งสำเนาคำฟ้องอุทธรณ์และคำร้องแก่จำเลยอุทธรณ์ แล้ว หากไม่มีคู่ความอื่นยื่นอุทธรณ์ต่อศาลอุทธรณ์ตามมาตรา 223 และจำเลยอุทธรณ์มิได้คัดค้าน

¹⁵³ โปรดดูรายละเอียดคดีแพ่งประเภทต่างๆ ในส่วนที่ 1 ของบทนี้.

คำร้องดังกล่าวต่อศาลภายในกำหนดเวลายื่นคำแก้อุทธรณ์และศาลชั้นต้นเห็นว่าเป็นการอุทธรณ์เฉพาะปัญหาข้อกฎหมาย ให้ส่งอนุญาตให้ผู้อุทธรณ์ยื่นอุทธรณ์โดยตรงต่อศาลฎีกาได้ มิฉะนั้นให้สั่งยกคำร้อง ในกรณีที่ศาลชั้นต้นสั่งยกคำร้อง ให้ถือว่าอุทธรณ์เช่นว่านั้นได้ยื่นต่อศาลอุทธรณ์ตามมาตรา 223 คำสั่งของศาลชั้นต้นที่อนุญาตหรือยกคำร้องในกรณีนี้ให้เป็นที่สุด เว้นแต่ในกรณีที่ศาลชั้นต้นสั่งยกคำร้องเพราะเห็นว่าเป็นการอุทธรณ์ในปัญหาข้อเท็จจริงผู้อุทธรณ์อาจอุทธรณ์คำสั่งศาลชั้นต้นไปยังศาลฎีกาภายในกำหนดสิบห้าวันนับแต่วันที่ศาลชั้นต้นได้มีคำสั่ง ถ้าศาลฎีกาเห็นว่าอุทธรณ์ตามวิธีการในวรรคหนึ่งเป็นอุทธรณ์ในปัญหาข้อเท็จจริงให้ศาลฎีกาส่งสำนวนไปให้ศาลอุทธรณ์วินิจฉัยชี้ขาดต่อไป

ส่วนการฎีกาในปัญหาข้อเท็จจริงนั้น ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งมาตรา 248 กำหนดว่า ในคดีที่ราคาทรัพย์สินหรือจำนวนทุนทรัพย์ที่พิพาทกันในชั้นฎีกาไม่เกินสองแสนบาทหรือไม่เกินจำนวนที่กำหนดในพระราชกฤษฎีกาห้ามมิให้คู่ความฎีกาในข้อเท็จจริง เว้นแต่ผู้พิพากษาที่ได้นั่งพิจารณาคดีนั้นในศาลอุทธรณ์ได้มีความเห็นแย้งหรือผู้พิพากษาที่ได้นั่งพิจารณาคดีในศาลชั้นต้นก็ดี ศาลอุทธรณ์ก็ดี ได้รับรองไว้หรือรับรองในเวลาตรวจฎีกาว่ามีเหตุสมควรที่จะฎีกาได้ ถ้าไม่มีความเห็นแย้งหรือคำรับรองเช่นว่านี้ต้องได้รับอนุญาตให้ฎีกาเป็นหนังสือจากอธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์

บทบัญญัติในวรรคหนึ่งมิให้ใช้บังคับในคดีเกี่ยวกับสิทธิแห่งสภาพบุคคลหรือสิทธิในครอบครัว และคดีฟ้องขอให้ปลดเปลื้องทุกข์อันไม่อาจคำนวณเป็นราคาเงินได้ เว้นแต่ในคดีฟ้องขับไล่บุคคลใด ๆ ออกจากอสังหาริมทรัพย์อันมีค่าเช่าหรืออาจให้เช่าได้ในขณะยื่นคำฟ้องไม่เกินเดือนละหนึ่งหมื่นบาทหรือไม่เกินจำนวนที่กำหนดในพระราชกฤษฎีกา คดีเกี่ยวกับการบังคับวงศ์ญาติทั้งหลายและบริวารของผู้ถูกฟ้องขับไล่ ซึ่งอยู่บนอสังหาริมทรัพย์ซึ่งคู่ความในคดีฟ้องขับไล่นั้นต้องห้ามฎีกาข้อเท็จจริงตามวรรคสอง ถ้าศาลอุทธรณ์พิพากษายืนตามคำพิพากษาหรือคำสั่งศาลชั้นต้น หรือเพียงแต่แก้ไขเล็กน้อย ไม่ว่าจะฟังว่าบุคคลดังกล่าวสามารถแสดงอำนาจพิเศษให้ศาลเห็นได้หรือไม่ห้ามมิให้ฎีกาในข้อเท็จจริงเว้นแต่จะได้มีความเห็นแย้งหรือคำรับรองหรือหนังสืออนุญาตให้ฎีกาตามที่บัญญัติไว้ในวรรคหนึ่ง

ในการอุทธรณ์คำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลชั้นอุทธรณ์ทั้ง 4 ศาลที่ต้องอุทธรณ์ต่อศาลฎีกาตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลฯ นั้น ก็เป็นระบบสิทธิในการอุทธรณ์ฎีกาเช่นเดียวกัน¹⁵⁴ กล่าวคือ

ศาลแรงงาน ตามพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแรงงานและวิธีพิจารณาคดีแรงงาน พ.ศ.2522 มาตรา 54 บัญญัติว่า ภายใต้บังคับบทบัญญัติแห่งกฎหมายนี้หรือกฎหมายอื่น คำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลแรงงานให้อุทธรณ์ได้เฉพาะในข้อกฎหมายไปยังศาลฎีกาภายในสิบห้าวันนับแต่วันที่ได้อ่านคำพิพากษาหรือคำสั่งนั้น

ศาลภาษีอากร ตามพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลภาษีอากรและวิธีพิจารณาคดีภาษีอากร พ.ศ.2528 มาตรา 24 บัญญัติว่า ภายใต้บังคับแห่งพระราชบัญญัตินี้หรือประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง คำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลภาษีอากร ให้อุทธรณ์ไปยังศาลฎีกาได้ภายในกำหนดหนึ่งเดือนนับแต่วันที่ได้อ่านคำพิพากษาหรือคำสั่งนั้น และมาตรา 25 บัญญัติว่า ในคดีที่ราคาทรัพย์สินหรือจำนวนทุนทรัพย์ที่พิพาทไม่เกินห้าหมื่นบาท ห้ามมิให้คู่ความอุทธรณ์ในข้อเท็จจริง เว้นแต่ผู้พิพากษาที่นั่งพิจารณาคดีนั้นในศาลภาษีอากรได้ทำความเห็นแย้งไว้หรือได้รับรองว่ามีเหตุอันควรอุทธรณ์ได้ หรือถ้าไม่มีความเห็นแย้งหรือคำรับรองเช่นนั้น ต้องได้รับอนุญาตให้อุทธรณ์เป็นหนังสือจากอธิบดีผู้พิพากษาศาลภาษีอากรกลาง

ศาลทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศ ตามพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศและวิธีพิจารณาคดีทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศ พ.ศ.2539 มาตรา 38 บัญญัติว่า ภายใต้บังคับแห่งพระราชบัญญัตินี้ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง หรือประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา คำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศนั้น ให้อุทธรณ์ไปยังศาลฎีกาได้ภายในกำหนดหนึ่งเดือนนับแต่วันที่ได้อ่านคำพิพากษาหรือคำสั่งนั้น และมาตรา 41 บัญญัติว่า

---

¹⁵⁴ ส่วนการอุทธรณ์คำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลเยาวชนและครอบครัวซึ่งเป็นศาลพิเศษนั้น พระราชบัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ.2553 มาตรา 180 กำหนดให้อุทธรณ์ไปยังศาลอุทธรณ์หรือศาลอุทธรณ์ภาคได้ตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายว่าด้วยวิธีพิจารณาความเหมื่อนคดีธรรมดา เว้นแต่จะเข้าข้อยกเว้นที่กฎหมายกำหนด.

ในคดีแพ่งที่ราคาทรัพย์สินหรือจำนวนทุนทรัพย์ที่พิพาทกันในชั้นอุทธรณ์ไม่เกินสองแสนบาท หรือไม่เกินจำนวนที่กำหนดในพระราชกฤษฎีกาห้ามมิให้คู่ความอุทธรณ์คำพิพากษาของศาลทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศในปัญหาข้อเท็จจริงเว้นแต่ผู้พิพากษาซึ่งนั่งพิจารณาคดีนั้นได้ทำความเห็นแย้งไว้ หรือได้รับรองว่ามีเหตุอันควรอุทธรณ์ได้ หรือถ้าไม่มีความเห็นแย้งหรือคำรับรอง เช่นว่านี้ต้องได้รับอนุญาตให้อุทธรณ์เป็นหนังสือจากอธิบดีผู้พิพากษาศาลทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศกลางหรืออธิบดี ผู้พิพากษาศาลทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศภาคแล้วแต่กรณี

ศาลล้มละลาย ก่อน พ.ศ.2547 การอุทธรณ์คำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลละลายพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลล้มละลายและวิธีพิจารณาคดีล้มละลาย พ.ศ.2542 เป็นระบบสิทธิ แต่หลังจากนั้นได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลล้มละลายและวิธีพิจารณาคดีล้มละลาย (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2547 มาตรา 26 การอุทธรณ์คำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลละลายได้เปลี่ยนเป็นระบบอนุญาตให้อุทธรณ์โดยศาลฎีกา โดยมาตรา 24 บัญญัติว่า ภายใต้บังคับแห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งว่าด้วยการฎีกาคำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลล้มละลายให้อุทธรณ์ไปยังศาลฎีกาภายในกำหนดหนึ่งเดือนนับแต่วันที่ได้อ่านคำพิพากษาหรือคำสั่งนั้น ห้ามมิให้อุทธรณ์คำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลล้มละลาย เว้นแต่

- (1) คำพิพากษายกฟ้อง หรือคำสั่งยกคำร้องหรือคำร้องขอให้ล้มละลาย
- (2) คำสั่งยกคำร้องขอให้ฟื้นฟูกิจการ
- (3) คำสั่งอนุญาตหรือไม่อนุญาตให้เจ้าหนี้ได้รับชำระหนี้ไม่ว่าทั้งหมดหรือแต่บางส่วน
- (4) คำสั่งพิทักษ์ทรัพย์ของลูกหนี้เด็ดขาด
- (5) คำพิพากษาหรือคำสั่งในคดีแพ่งที่เกี่ยวข้องกับคดีตามมาตรา 24

มาตรา 26 บัญญัติว่า คดีที่ต้องห้ามอุทธรณ์ตามมาตรา 24 คู่ความอาจยื่นคำขอ โดยทำเป็นคำร้องเพื่อขออนุญาตอุทธรณ์ต่อศาลฎีกาไปพร้อมกับอุทธรณ์ก็ได้ ในกรณีเช่นว่านี้ เมื่อศาลล้มละลายตรวจอุทธรณ์แล้วเห็นว่าเป็นอุทธรณ์ที่ต้องห้ามก็ให้ส่งอุทธรณ์และคำขอดังกล่าวไปยังศาลฎีกาเพื่อพิจารณา แต่ถ้าศาลล้มละลายเห็นว่าอุทธรณ์ดังกล่าวไม่ต้องห้ามก็ให้มีคำสั่งรับอุทธรณ์นั้นไว้ดำเนินการต่อไป

ในกรณีที่ศาลล้มละลายยังไม่รับอุทธรณ์เพราะเหตุต้องห้ามอุทธรณ์ตามมาตรา 24 คู่ความอาจยื่นคำขอโดยทำเป็นคำร้องเพื่อขออนุญาตอุทธรณ์ต่อศาลฎีกาภายในกำหนดสิบห้าวัน นับแต่วันที่ศาลล้มละลายมีคำสั่งก็ได้ ถ้าคู่ความยื่นคำขอดังกล่าวแล้วจะอุทธรณ์คำสั่งไม่รับอุทธรณ์ไม่ได้

การยื่นคำขอและการพิจารณาคำขอของศาลฎีกาตามวรรคหนึ่งและวรรคสอง ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ วิธีการและเงื่อนไขที่กำหนดโดยระเบียบของที่ประชุมใหญ่ของศาลฎีกา คดีที่ศาลล้มละลายมีคำสั่งรับอุทธรณ์ส่งมาให้ศาลฎีกา หากศาลฎีกาพิจารณาเห็นว่าอุทธรณ์นั้น ต้องห้ามอุทธรณ์ตามมาตรา 24 ให้ยกอุทธรณ์ แต่ถ้าศาลฎีกาพิจารณาเห็นสมควรเพื่อประโยชน์แห่ง ความยุติธรรมจำเป็นต้องแก้ไขข้อผิดพลาด จะรับพิจารณาพิพากษาคดีที่ต้องห้ามอุทธรณ์ดังกล่าวนั้น ก็ได้

คดีที่ไม่ต้องห้ามอุทธรณ์ตามมาตรา 24 แต่ศาลฎีกาเห็นว่าข้อที่อุทธรณ์นั้นไม่สมควร ได้รับการวินิจฉัยจากศาลฎีกาตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดโดยระเบียบของที่ประชุมใหญ่ของศาลฎีกา จะยกอุทธรณ์ดังกล่าวเสียก็ได้

แต่เมื่อได้มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2550 มาตรา 219 วรรค 2 ประกอบกับพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมพระธรรมนูญศาลยุติธรรม (ฉบับที่ 3) พ.ศ.2551 มาตรา 23 แล้ว การอุทธรณ์ฎีกาต่อศาลฎีกาก็ไม่ได้เป็นสิทธิของคู่ความอีกต่อไป แต่การอุทธรณ์ฎีกา ต่อศาลฎีกาในทุกกรณีเป็นอำนาจของศาลฎีกาว่าจะอนุญาตให้อุทธรณ์ฎีกาหรือไม่ คือ เป็นการเปลี่ยนแปลงจากระบบสิทธิไปเป็นระบบอนุญาตให้อุทธรณ์ฎีกา โดยกฎหมายบัญญัติให้ ศาลฎีกามีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีที่รัฐธรรมนูญหรือกฎหมายบัญญัติให้เสนอต่อศาลฎีกา ได้โดยตรง และคดีที่อุทธรณ์หรือฎีกาคำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลชั้นต้นหรือศาลอุทธรณ์ตามที่ กฎหมายบัญญัติ เว้นแต่เป็นกรณีที่ศาลฎีกาเห็นว่าข้อกฎหมายหรือข้อเท็จจริงที่อุทธรณ์หรือฎีกานั้น จะไม่เป็นสาระอันควรแก่การพิจารณา ศาลฎีกามีอำนาจไม่รับคดีไว้พิจารณาพิพากษาได้ ทั้งนี้ ตามระเบียบที่ที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกากำหนด

ส่วนระเบียบที่ที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกาว่าด้วยการไม่รับคดีซึ่งข้อกฎหมายหรือข้อเท็จจริง ที่อุทธรณ์หรือฎีกาจะไม่เป็นสาระอันควรแก่การพิจารณาไว้พิจารณาพิพากษา พ.ศ. 2551 กำหนด หลักเกณฑ์ไว้ ดังนี้

ข้อ 1 .....

ข้อ 2 .....

ข้อ 3 คดีที่อุทธรณ์หรือฎีกาคำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลชั้นต้นหรือศาลอุทธรณ์ตามที่กฎหมายบัญญัติ หากศาลฎีกาเห็นว่าข้อกฎหมายหรือข้อเท็จจริงที่อุทธรณ์หรือฎีกานั้นจะไม่ใช่เป็นสาระอันควรแก่การพิจารณา ให้ศาลฎีกามีคำสั่งไม่รับคดีดังกล่าวไว้พิจารณาพิพากษาได้

ข้อ 4 ข้อกฎหมายหรือข้อเท็จจริงที่อุทธรณ์หรือฎีกาจะไม่ใช่เป็นสาระอันควรแก่การพิจารณา หมายถึง ข้ออุทธรณ์หรือฎีกาที่ศาลฎีกาไม่พึงรับไว้พิจารณาพิพากษาเนื่องจากไม่มีเหตุที่จะเปลี่ยนแปลงผลคำวินิจฉัยของศาลล่าง และให้รวมถึงกรณีดังต่อไปนี้

(1) เป็นอุทธรณ์หรือฎีกาในปัญหาข้อกฎหมายซึ่ง

1.1 เคยมีคำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลฎีกาวินิจฉัยข้อกฎหมายดังกล่าวมาแล้วและยังไม่มีเหตุที่จะเปลี่ยนแปลงแนวคำวินิจฉัยเดิม

1.2 เป็นข้อกฎหมายที่ไม่ยุ่งยาก และการวินิจฉัยข้อกฎหมายดังกล่าวจะไม่มีผลเปลี่ยนแปลงคำวินิจฉัยของศาลล่าง

1.3 เป็นข้อกฎหมายซึ่งศาลล่างได้วินิจฉัยไว้ถูกต้องแล้ว และไม่มีเหตุที่จะเปลี่ยนแปลงคำวินิจฉัยของศาลล่าง

1.4 เป็นข้อกฎหมายที่ถึงแม้จะวินิจฉัยให้เป็นคุณตามข้ออุทธรณ์หรือฎีกาก็ไม่ใช่เป็นเหตุที่จะเปลี่ยนแปลงคำวินิจฉัยของศาลล่าง

(2) เป็นอุทธรณ์หรือฎีกาในปัญหาข้อเท็จจริงซึ่ง

2.1 ศาลล่างได้วินิจฉัยข้อเท็จจริงดังกล่าวไว้ชอบด้วยเหตุผลแล้วและไม่มีเหตุที่จะเปลี่ยนแปลงคำวินิจฉัยของศาลล่าง

2.2 มีเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวกับดุลพินิจในการกำหนดโทษ รอกการกำหนดโทษ หรือรอกการลงโทษซึ่งไม่มีเหตุที่จะเปลี่ยนแปลงคำวินิจฉัยของศาลล่าง

(3) เป็นอุทธรณ์หรือฎีกาที่มีการรับรองหรืออนุญาตให้อุทธรณ์หรือฎีกา และอุทธรณ์หรือฎีกานั้นไม่มีเหตุที่จะเปลี่ยนแปลงคำวินิจฉัยของศาลล่าง

(4) เป็นอุทธรณ์หรือฎีกาที่เมื่อพิจารณาอุทธรณ์หรือฎีกาทั้งฉบับแล้วกรณีไม่มีเหตุที่จะเปลี่ยนแปลงผลตามคำวินิจฉัยของศาลล่าง

ข้อ 5 ให้จัดองค์คณะผู้พิพากษาตามที่ประธานศาลฎีกาเห็นสมควรเป็นผู้พิจารณาว่า ข้อกฎหมายหรือข้อเท็จจริงที่อุทธรณ์หรือฎีกานั้นจะไม่ใช่สาระอันควรแก่การพิจารณาตามระเบียบนี้

ข้อ 6 คำสั่งไม่รับคดีไว้พิจารณาพิพากษามตามระเบียบนี้ให้เสนอต่อรองประธานศาลฎีกา ซึ่งประธานศาลฎีกามอบหมายเป็นผู้พิจารณาสั่งออก

กล่าวได้ว่า ในช่วงการแก้ไขเพิ่มประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งจนถึงปัจจุบันนั้น มีการปฏิรูประบบกระบวนการยุติธรรมทางแพ่งของไทยเพื่อแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าเป็นกรณีๆ ไปโดยไม่ได้ทำการปฏิรูปในเชิงโครงสร้างของระบบวิธีพิจารณาคดีแพ่ง และไม่ได้ใช้ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งซึ่งเป็นแกนกลางของระบบกระบวนการยุติธรรมทางแพ่งเป็นหลักในการแก้ไขปัญหา เป็นเพียงการแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งในบางเรื่องบางประเด็น และการแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายที่เกี่ยวกับกระบวนการพิจารณาโดยไม่ได้ใช้ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งเป็นแกนกลาง

อย่างไรก็ดี กระแสการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมที่เกิดขึ้นในสมัยใหม่อันได้แก่ กระแสรัฐธรรมนูญนิยมและกระแสความเป็นสากลนั้น นับว่ามีอิทธิต่อการปฏิรูประบบยุติธรรมทางแพ่งของไทยในช่วงนี้ด้วย โดยหลักการขั้นพื้นฐานในกระบวนการพิจารณาคดีจำนวนมากได้รับการรับรู้และการประกันโดยรัฐธรรมนูญซึ่งถือว่าเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของการดำเนินคดีแพ่ง โดยปรากฏในบทบัญญัติต่างๆ ในรัฐธรรมนูญของไทยหลายฉบับ เช่น เริ่มมีการกำหนดหลักความเป็นอิสระของผู้พิพากษาในบทบัญญัติรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ.2475 ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญฉบับที่ 2¹⁵⁵ โดยมาตรา 60 บัญญัติว่า ผู้พิพากษาย่อมมีอิสระในการพิจารณาพิพากษารอคดีให้เป็นไปตามกฎหมาย และได้มีการบัญญัติหลักการนี้ในรัฐธรรมนูญฉบับต่อๆ มาพร้อมกับ การกำหนดมาตรการต่างๆ เพื่อเป็นการประกันความเป็นอิสระของผู้พิพากษาโดยเริ่มต้นในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2489 มาตรา 60 ที่กำหนดให้การแต่งตั้ง การเลื่อนตำแหน่ง

---

¹⁵⁵ แต่รัฐธรรมนูญฉบับที่ 1 คือ พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ.2475 ซึ่งประกาศใช้เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ.2475 กำหนดให้ศาลมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีตามกฎหมาย แต่ไม่มีหลักประกันความเป็นอิสระของผู้พิพากษา ดู สมคิด เลิศไพฑูรย์, รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน ข้อสังเกต และเชิงอรรถเรียงมาตรา, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นิติธรรม, 2540), น.1-2.

การเลื่อนเงินเดือน การย้าย และการถอดถอนผู้พิพากษาจะต้องได้รับความเห็นชอบของ คณะกรรมการตุลาการตามกฎหมายว่าด้วยระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ หลักความเสมอภาค ต่อหน้ากฎหมายเริ่มกำหนดในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2492 โดยมาตรา 27 บัญญัติ ว่าบุคคลย่อมเสมอภาคกันในกฎหมาย ฐานันดรศักดิ์โดยกำเนิดก็ดี โดยแต่งตั้งก็ดี โดยประการอื่นก็ดี ไม่ทำให้เกิดเอกสิทธิ์อย่างใดเลย และรัฐธรรมนูญฉบับนี้ยังเป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกที่ได้มีการกำหนด เรื่องสิทธิในกระบวนการพิจารณาคดีอาญาของบุคคล

ส่วนกระแสสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศนั้น ปรากฏอย่างเด่นชัดที่สุดเป็นครั้งแรก ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540 เช่น ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิเสรีภาพ และการเลือกปฏิบัติ สิทธิของเด็กและเยาวชน สิทธิของผู้บริโภค และความช่วยเหลือทางกฎหมาย เป็นต้น และรัฐธรรมนูญฉบับนี้ยังได้ปรับปรุงหลักการที่สำคัญในการพิจารณาคดีพิพากษาคดีโดยกำหนดให้มีการ พิจารณาคดีครบองค์คณะและต่อเนื่อง ซึ่งศาลยุติธรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่งในศาลชั้นต้นได้จัดให้มีการ นั่งพิจารณาคดีต่อเนื่องและครบองค์คณะขึ้น โดยมีความมุ่งหมายให้องค์คณะผู้พิพากษาต้อง นั่งพิจารณาสืบพยานตั้งแต่เริ่มต้นติดต่อกันอย่างต่อเนื่องไปจนเสร็จการพิจารณาและทำคำพิพากษา เพื่อให้กระบวนการรับฟังพยานหลักฐานในคดีเป็นไปโดยการรู้เห็นร่วมกันของผู้พิพากษา ที่เป็นองค์คณะ และคำชี้ขาดตัดสินคดีเป็นผลสรุปจากการร่วมกันวิเคราะห์ถกเถียงขององค์คณะ ผู้พิพากษาดังกล่าวโดยละเอียดรอบคอบทุกชั้นตอน รวมทั้งมุ่งหมายให้การพิจารณาคดีเป็นไปด้วย ความรวดเร็ว เกิดประสิทธิภาพสูงสุดในการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน¹⁵⁶

การจัดวางระบบการนั่งพิจารณาคดีต่อเนื่องและครบองค์คณะของศาลยุติธรรม มีหลักการสำคัญ 2 ประการ คือ การแยกประเภทคดี และมาตรการเสริมในการนัดพิจารณาคดี ดังนี้¹⁵⁷

1. การแยกประเภทคดี

-คดีจัดการพิเศษ หมายถึง คดีที่ไม่ยุ่งยากซับซ้อนและมีแนวโน้มที่จะพิจารณาให้เสร็จได้ ภายในนัดเดียว และในวันหนึ่งพิจารณาให้เสร็จได้หลายคดี ในคดีแพ่ง ได้แก่ คดีไม่มีข้อพิพาท คดีขาดนัด คดีไม่มีข้อยุ่งยาก คดีมโนสำเนา คดีประเด็น และคดีสาขา เป็นต้น

---

¹⁵⁶ กมลชัย รัตนสกววงศ์ และคณะ, “การนั่งพิจารณาคดีต่อเนื่องและครบองค์คณะ,” (รายงานการวิจัย สำนักงานศาลยุติธรรม, 2548), น.4.

¹⁵⁷ เฝิงอ้าง, น.34-46.

-คดีสามัญ หมายถึง คดีที่จำเลยให้การปฏิเสธหรือต่อสู้คดี ทำให้ต้องสืบพยานหลักฐานของคู่ความต่อไป ไม่สามารถพิจารณาให้เสร็จภายในเวลาอันสั้น

2. มาตรการเสริมในการนัดพิจารณาคดี

2.1 มาตรการก่อนวันนัด เป็นการประชุมคู่ความทุกฝ่ายเพื่อกำหนดประเด็นแห่งคดี จำนวนพยานหลักฐาน และความเกี่ยวข้องของพยานในประเด็นแห่งคดีซึ่งเป็นหัวใจของการนั่งพิจารณาคดีต่อเนื่อง ดังนี้

-การสอบถามแนวทางการดำเนินคดี ก่อนกำหนดวันนัดสืบพยานในคดีสามัญ ศาลจะกำหนดวันนัดประชุมคดีเพื่อสอบถามคู่ความเกี่ยวกับแนวทางการดำเนินคดีและการนำสืบพยานหลักฐาน เพื่อจะได้ทราบข้อมูลและสามารถกำหนดการดำเนินกระบวนการพิจารณาและวันนัดสืบพยานให้เหมาะสมกับพยานหลักฐาน

-การไกล่เกลี่ยก่อนวันนัด เป็นหน้าที่ของคู่ความที่จะต้องดำเนินการเจรจาหรือเข้าสู่ระบบการไกล่เกลี่ยของศาลให้แล้วเสร็จก่อนวันนัดสืบพยาน แต่หากคู่ความมิได้ดำเนินการและขอเลื่อนคดีโดยอ้างว่าต้องการเจรจาตกลงกันอีก ศาลย่อมใช้ดุลพินิจในทางไม่ให้เลื่อนคดีได้

-มาตรการเกี่ยวกับพยาน เป็นการที่ผู้พิพากษาควรคำนึงว่าทำอย่างไรพยานจะมาศาลได้ตามนัด มิใช่ถ้าพยานไม่มาศาลแล้วจะทำอย่างไร โดยมีการวางแนวทางในการประสานงานกับพยานการให้ข้อมูลข่าวสารแก่พยาน

-การประชุมตรวจสอบความพร้อมก่อนวันนัดสืบพยาน หลังวันนัดประชุมคดี แต่ก่อนนัดสืบพยานประมาณ 45-60 วัน ศาลอาจกำหนดวันนัดพร้อมเพื่อสอบถามคู่ความเกี่ยวกับความเรียบร้อยในการรวบรวมพยานหลักฐาน และความพร้อมของคู่ความในการนำพยานเข้าสืบตามกำหนดนัด

2.1 มาตรการในวันนัดสืบพยาน

-การกำหนดแนวทางของศาลในการใช้ดุลพินิจเลื่อนคดี เพื่อให้การใช้ดุลพินิจในการเลื่อนคดีของผู้พิพากษาในศาลเป็นแนวทางเดียวกัน และให้คู่ความอีกฝ่ายมีโอกาสดูตรวจสอบการขอเลื่อนคดีได้มากขึ้น ศาลอาจกำหนดแนวทางการใช้ดุลพินิจเลื่อนคดีไว้อย่างชัดเจนซึ่งจะทำให้คู่ความฝ่ายที่จะขอเลื่อนคดีตระหนักว่าศาลจะใช้ดุลพินิจที่เคร่งครัดในการอ้างเหตุดังกล่าวและการขอเลื่อนคดีก็จะอยู่ภายใต้การตรวจสอบหรือคัดค้านของคู่ความอีกฝ่ายด้วย

-การกำหนดแนวทางการเลื่อนคดีในคดีบางประเภท การเลื่อนคดีที่มีผลกระทบต่อภาพรวมในการดำเนินคดีของศาล และกระทบต่อความเชื่อมั่นของบุคคลต่างๆ โดยเฉพาะพยานที่จะมาเบิกความ ศาลจึงควรวางมาตรการในการเลื่อนคดีว่าจะอนุญาตให้เลื่อนคดีมากน้อยเพียงใดเพื่อให้เกิดความชัดเจนว่าคู่ความยังมีหน้าที่ซึ่งจะต้องดำเนินคดีให้แล้วเสร็จภายในกำหนดนัดด้วย

-การตรวจสอบเหตุขัดข้องของคู่ความหรือพยาน เพื่อป้องกันมิให้มีการประวิงคดีโดยการขอเลื่อนคดีในวันนัดสืบพยานด้วยการอ้างเหตุที่ไม่สามารถคาดหมายได้ล่วงหน้า เช่น เหตุเจ็บป่วยหรือเหตุขอถอนทนายความ เป็นต้น ศาลอาจวางมาตรการในการตรวจสอบข้อเท็จจริงว่ามีเหตุตามที่กล่าวอ้างจริงหรือไม่ มาตรการนี้จะช่วยให้ทุกฝ่ายมั่นใจว่าในวันนัดสืบพยานจะไม่มีการเลื่อนคดีเว้นแต่มีเหตุจำเป็นที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้อย่างแท้จริง

ระบบการนั่งพิจารณาคดีต่อเนื่องและครบองค์คณะของศาลยุติธรรมได้นำไปทดลองดำเนินการในศาลนอกร่องจำนวน 6 ศาล โดยศาลจังหวัดที่มีศาลแขวงในพื้นที่ ได้แก่ ศาลจังหวัดนครปฐม ศาลจังหวัดที่ไม่มีศาลแขวงในพื้นที่ ได้แก่ ศาลจังหวัดฉะเชิงเทรา ศาลแขวงในต่างจังหวัด ได้แก่ ศาลแขวงนนทบุรี และศาลแขวงในกรุงเทพมหานคร ได้แก่ ศาลแขวงพระนครเหนือ ศาลแขวงพระนครใต้ และศาลแขวงตลิ่งชัน เมื่อได้ดำเนินการจัดวางระบบในศาลนอกร่องทั้ง 6 ศาลแล้ว ได้มีการจัดเก็บข้อมูลและประมวลผลปรากฏว่าทำให้ระยะเวลาในการพิจารณาคดีรวดเร็วขึ้นคดีเสร็จการพิจารณาเพิ่มมากขึ้น และอัตราการเลื่อนคดีลดน้อยลง จึงได้นำระบบไปจัดวางในศาลชั้นต้นในเขตสำนักงานศาลยุติธรรมประจำภาค 1-9 ภาคละ 3 ศาล รวมทั้งมีการนำระบบศูนย์นัดความมาใช้ และต่อมามีการจัดตั้งศูนย์นัดความในศาลจนครบทุกศาล อย่างไรก็ตามก็ดีระบบการนั่งพิจารณาคดีต่อเนื่องและครบองค์คณะยังมีปัญหาอุปสรรคในการจัดวางระบบและมีข้อโต้แย้งจากฝ่ายต่างๆ¹⁵⁸

นอกจากนี้ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540 ยังมีหลักการเสริมหลักประกันในเรื่องความเป็นอิสระของศาลยุติธรรม โดยมาตรา 275 บัญญัติให้ศาลยุติธรรมมีหน่วยธุรการของศาลยุติธรรมที่เป็นอิสระ โดยมีเลขาธิการสำนักงานศาลยุติธรรมเป็นผู้บังคับบัญชาขึ้นตรงต่อประธานศาลฎีกา การแต่งตั้งเลขาธิการสำนักงานศาลยุติธรรม ต้องได้รับความเห็นชอบของคณะกรรมการ

¹⁵⁸ เพิ่งอ้าง, น.48-60.

ตุลาการศาลยุติธรรม สำนักงานศาลยุติธรรมมีอิสระในการบริหารงานบุคคล การงบประมาณ และการดำเนินการอื่น ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ

ปัจจุบันรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2550 ได้ให้หลักประกันการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมหรือการเข้าถึงศาลอย่างชัดแจ้งโดยมีการกำหนดเรื่องสิทธิในกระบวนการยุติธรรมไว้เป็นการเฉพาะในส่วนที่ 4 และแนวนโยบายด้านกฎหมายและการยุติธรรมในส่วนที่ 5 ตลอดจนได้เปลี่ยนแปลงระบบการอุทธรณ์ฎีกาจากระบบสิทธิในการอุทธรณ์ฎีกาเป็นระบบอนุญาตให้อุทธรณ์ฎีกา

การปฏิรูประบบกระบวนการยุติธรรมทางแพ่งในช่วงการแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งจนถึงปัจจุบัน จึงเป็นการให้ความสำคัญกับระบบกระบวนการยุติธรรมทางแพ่งในทั้ง 3 มิติ ดังนี้

1. มิติด้านความเป็นธรรมในการค้นหาความจริง

การแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง (ฉบับที่ 17) พ.ศ.2542 ได้ให้ความสำคัญกับระบบกฎหมายในการค้นหาความจริงในคดี민โนสาเร่เป็นอย่างมากโดยการแก้ไขเพิ่มเติมครั้งนี้มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อให้การพิจารณาคดีในคดี民事เสร็จสิ้นไปโดยเร็ว และประหยัดค่าใช้จ่ายของคู่ความ¹⁵⁹ และที่สำคัญได้เปลี่ยนแปลงระบบกฎหมายในการค้นหาความจริงในคดี民事 จากระบบกฎหมายในการค้นหาความจริงที่ศาลมีบทบาทเชิงรับเป็นหลักซึ่งเป็นบทบาทของศาลในระบบ Common Law ไปเป็นระบบกฎหมายในการค้นหาความจริงที่ศาลมีบทบาทเชิงรุกเป็นหลักอันเป็นบทบาทของศาลในระบบ Civil Law โดยมีบทบัญญัติให้ศาลมีอำนาจซักถามและรวบรวมพยานหลักฐานได้เอง คือ มาตรา 193 จัตวา กำหนดให้ศาลมีอำนาจเรียกพยานหลักฐานมาสืบได้เองตามที่เห็นสมควรเพื่อประโยชน์แห่งความยุติธรรมในการสืบพยานไม่ว่าจะ

---

¹⁵⁹ หมายเหตุท้ายพระราชบัญญัติระบุเหตุผลว่า “เนื่องจากบทบัญญัติในกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งว่าด้วยวิธีพิจารณาคดี民事ที่ใช้อยู่ยังไม่เหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบัน ทำให้การพิจารณาคดีล่าช้า และคู่ความต้องเสียค่าใช้จ่ายเกินสมควรเมื่อคำนึงถึงทุนทรัพย์ในคดีที่พิพาทกัน สมควรแก้ไขปรับปรุงบทบัญญัติเกี่ยวกับวิธีพิจารณาคดี民事ให้เหมาะสมขึ้น โดยให้ศาลดำเนินการไต่ถามและเข้าช่วยเหลือคู่ความซึ่งไม่มีความรู้ทางกฎหมายได้ เพื่อให้คดีได้เสร็จสิ้นไปโดยเร็วและประหยัดค่าใช้จ่ายของคู่ความ...”

เป็นพยานที่คู่ความฝ่ายใดอ้างหรือที่ศาลเรียกมาเองให้ศาลเป็นผู้ซักถามพยานก่อน เสร็จแล้วจึงให้ตัวความหรือทนายความซักถามเพิ่มเติมได้ ศาลมีอำนาจซักถามพยานใดๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับคดีแม้จะไม่มีคู่ความฝ่ายใดยกขึ้นอ้างก็ตาม และในบันทึกคำเบิกความของพยาน เมื่อศาลเห็นสมควรจะบันทึกข้อความแต่โดยย่อก็ได้ แล้วให้พยานลงลายมือชื่อไว้ บทบัญญัติดังกล่าวนี้มีความมุ่งหมายที่จะเพิ่มบทบาทของศาลในการค้นหาความจริงในคดีมโนสาเร่ซึ่งเป็นคนตีวิสามัญโดยเป็นคนตีเล็กน้อยหรือคดีไม่มีข้อยุ่งยากเพื่อสร้างความเป็นธรรมให้แก่คู่ความ และบทบาทในการช่วยเหลือคู่ความในการฟ้องและต่อสู้คดีของศาลยังมีจุดมุ่งหมายเพื่อที่จะลดบทบาทของทนายความลง โดยให้คู่ความที่ไม่มีความรู้ทางกฎหมายสามารถดำเนินคดีได้ด้วยตนเองโดยไม่ต้องมีทนายความคอยให้ความช่วยเหลือดังเช่นคดีแพ่งสามัญซึ่งจะเป็นการประหยัดค่าใช้จ่ายในส่วนของค่าทนายความ และโจทก์เองก็ประหยัดค่าใช้จ่ายในส่วนของค่าขึ้นศาลด้วย โดยมาตรา 190 จัตวา กำหนดว่า ในคดีมโนสาเร่ ให้โจทก์เสียค่าขึ้นศาลตามตาราง 1 ท้ายประมวลกฎหมายนี้ แต่ค่าขึ้นศาลรวมกันแล้วไม่เกินหนึ่งพันบาท

บทบาทเชิงรุกเป็นหลักในกระบวนการพิจารณาของศาลนี้ ความจริงไม่เพียงบัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งในสวนคดีมโนสาเร่ เมื่อ พ.ศ.2542 เท่านั้น แต่ได้เคยบัญญัติไว้ก่อนหน้าแล้วตั้งแต่ พ.ศ.2522 ในพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแรงงานและวิธีพิจารณาคดีแรงงาน มาตรา 45 ที่บัญญัติว่า เพื่อประโยชน์แห่งความยุติธรรมในอันที่จะให้ได้ความแจ่มชัดในข้อเท็จจริงแห่งคดี ให้ศาลแรงงานมีอำนาจเรียกพยานหลักฐานมาสืบได้เองตามที่เห็นสมควรในการสืบพยานไม่ว่าจะเป็นพยานที่คู่ความฝ่ายใดอ้างหรือที่ศาลแรงงานเรียกมาเอง ให้ศาลเป็นผู้ซักถามพยาน ตัวความหรือทนายความจะซักถามพยานได้ต่อเมื่อได้รับอนุญาตจากศาลแรงงาน

ต่อมา เมื่อ พ.ศ.2551 ก็ได้มีการกำหนดให้ศาลมีบทบาทเชิงรุกในกระบวนการพิจารณาคดีผู้บริโภคด้วย โดยพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีผู้บริโภค มาตรา 33 บัญญัติว่า เพื่อประโยชน์แห่งความยุติธรรมในอันที่จะให้ได้ความแจ่มชัดในข้อเท็จจริงแห่งคดีให้ศาลมีอำนาจเรียกพยานหลักฐานมาสืบได้เองตามที่เห็นสมควร ในการนี้ให้ศาลมีอำนาจสั่งให้เจ้าพนักงานคดีตรวจสอบและรวบรวมพยานหลักฐานที่จำเป็นแล้วรายงานให้ศาลทราบรวมทั้งมีอำนาจเรียกสำนักงานคณะกรรมการคุ้มครองผู้บริโภค หน่วยงาน หรือบุคคลที่เกี่ยวข้องมาให้ข้อมูลหรือให้จัดส่งพยานหลักฐานเพื่อประกอบการพิจารณาได้ พยานหลักฐานที่ได้มานั้นต้องให้คู่ความทุกฝ่ายทราบและไม่ตัดสิทธิคู่ความในอันที่จะโต้แย้งพยานหลักฐานดังกล่าว และมาตรา 34 บัญญัติว่าในการสืบพยานไม่ว่าจะ

เป็นพยานที่คู่ความฝ่ายใดอ้างหรือที่ศาลเรียกมาเอง ให้ศาลเป็นผู้ซักถามพยาน คู่ความหรือทนายความจะซักถามพยานได้ต่อเมื่อได้รับอนุญาตจากศาลให้ศาลมีอำนาจซักถามพยานเกี่ยวกับข้อเท็จจริงใดๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับคดีแม้จะไม่มีคู่ความฝ่ายใดยกขึ้นอ้างก็ตาม แต่ตามพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีผู้บริโภคนั้น นอกจากศาลจะใช้บทบาทเชิงรุกด้วยตนเองแล้ว ยังมีอำนาจที่จะสั่งให้เจ้าพนักงานคดีซึ่งเป็นเจ้าพนักงานของศาลทำการตรวจสอบและรวบรวมพยานหลักฐานที่จำเป็นแล้วรายงานให้ศาลทราบด้วย

นอกจากนั้น ยังได้มีการแบ่งระบบวิธีพิจารณาคดีแพ่งออกเป็นระบบวิธีพิจารณาคดีแพ่งที่เป็นคดีชำนาญพิเศษและระบบวิธีพิจารณาคดีแพ่งที่เป็นคดีพิเศษโดยการจัดตั้งศาลชั้นใหม่และระบบวิธีพิจารณาคดีแพ่งที่เป็นคดีผู้บริโภคซึ่งอยู่ในอำนาจศาลที่มีอำนาจพิจารณาคดีแพ่งโดยอยู่บนพื้นฐานแนวความคิดที่ว่าคดีดังกล่าวควรมีวิธีพิจารณาเป็นพิเศษแตกต่างจากคดีแพ่งทั่วไปและกรณีของคดีชำนาญพิเศษและคดีพิเศษต้องได้รับการพิจารณาพิพากษาโดยศาลอื่น ต่างหากจากศาลที่มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีแพ่งโดยทั่วไปด้วย

2. มิติด้านการเป็นกระบวนการพิจารณาที่ใช้ระยะเวลาอย่างเหมาะสม

ในศาลชั้นต้น การนำระบบการพิจารณาคดีต่อเนื่องและครบองค์คณะมาใช้ทำให้ระยะเวลาในการพิจารณาคดีในศาลชั้นต้นมีความรวดเร็วขึ้น คดีเสร็จไปด้วยระยะเวลาที่น้อยลง และคดีค้างคั่งในศาลชั้นต้นก็ลดน้อยลงเป็นอย่างมาก

ในศาลสูง การเปลี่ยนแปลงระบบการอุทธรณ์ฎีกาจากระบบสิทธิในการอุทธรณ์ฎีกาตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง และตามพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลชำนาญพิเศษไปเป็นระบบอนุญาตให้อุทธรณ์ฎีกาโดยศาลฎีกาตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2550 มาตรา 219 วรรค 2 พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมพระธรรมนูญศาลยุติธรรม (ฉบับที่ 3) พ.ศ.2551 มาตรา 23 และระเบียบที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกาว่าด้วยการไม่รับคดีซึ่งข้อกฎหมายหรือข้อเท็จจริงที่อุทธรณ์หรือฎีกาจะไม่เป็นสาระอันควรแก่การพิจารณาไว้พิจารณาพิพากษา พ.ศ. 2551 นั้น เป็นที่คาดหมายว่าจะทำให้ระยะเวลาในการพิจารณาพิพากษาคดีของศาลลดลงได้เพราะคดีอาจสิ้นสุดไปในศาลชั้นต้นหรือศาลอุทธรณ์โดยไม่ขึ้นไปสู่การพิจารณาพิพากษาของศาลฎีกาหากศาลฎีกาพิจารณาไม่อนุญาตให้อุทธรณ์ฎีกา

ส่วนการบังคับคดีตามคำพิพากษาหรือคำสั่งของศาล การที่พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง (ฉบับที่ 18) พ.ศ.2542 กำหนดให้คำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลชั้นต้นหรือศาลอุทธรณ์ในชั้นบังคับคดีซึ่งไม่ได้เกี่ยวข้องกับเนื้อหาแห่งคดีหลายเรื่องถึงที่สุด ได้แก่ คำสั่งของศาลเกี่ยวกับทรัพย์สินของลูกหนี้ตามคำพิพากษาที่ไม่อยู่ในความรับผิดชอบแห่งการบังคับคดีตามมาตรา 285 วรรคหนึ่ง (1) และ (2) ให้อุทธรณ์ไปยังศาลอุทธรณ์ได้และคำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลอุทธรณ์เป็นที่สุด คำสั่งศาลเกี่ยวกับการร้องขอทรัพย์ตามมาตรา 288 วรรคสอง (1) และ (2) เป็นที่สุด คำสั่งศาลอนุญาตให้ผู้ขอเฉลี่ยหรือผู้ยื่นคำร้องตามมาตรา 287 หรือ ตามมาตรา 289 มีสิทธิขอให้ดำเนินการบังคับคดีต่อไปเป็นที่สุด คำสั่งอนุญาตให้ผู้ขอเฉลี่ยทรัพย์โดยเหตุที่ยื่นไม่ทันกำหนดยื่นคำร้องได้อีกครั้งหนึ่งเป็นที่สุด คำสั่งศาลในงดการบังคับคดีเพราะลูกหนี้ตามคำพิพากษาสมารถจะหักกลบลบหนี้กันได้ตามมาตรา 293 เป็นที่สุด การเพิกถอนหรือแก้ไขการบังคับคดี คำสั่งศาลอนุญาตให้ขายทอดตลาดทรัพย์สินเป็นที่สุด คำสั่งศาลตั้งผู้จัดการอสังหาริมทรัพย์หรือการประกอบกิจการและบังคับให้มอบเงินรายได้ทั้งหมดหรือแต่บางส่วนต่อเจ้าพนักงานบังคับคดีแทนการสั่งขายทอดตลาดให้อุทธรณ์ไปยังศาลอุทธรณ์ได้ และคำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลอุทธรณ์เป็นที่สุด คำสั่งศาลอนุญาตให้เพิกถอนการขายทอดตลาดทรัพย์สินมาตรา 309 ทวิ ให้อุทธรณ์ไปยังศาลอุทธรณ์ได้ และคำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลอุทธรณ์ให้เป็นที่สุด คำสั่งศาลอนุญาตให้เจ้าหน้าที่ฟ้องตามเอกสารที่ได้ยึดตามมาตรา 310 เป็นที่สุดนั้น เป็นผลให้ระยะเวลาในการบังคับคดีสั้นลง และลดปริมาณคดีที่ขึ้นสู่ศาลฎีกาได้เพราะคำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลจะถึงที่สุดในศาลชั้นต้นหรือศาลอุทธรณ์เท่านั้นไม่ต้องไปสู่การพิจารณาของศาลฎีกาดังเช่นเดิมอีก

3. มิติด้านค่าใช้จ่ายที่เหมาะสมในการเข้าถึงความยุติธรรม

มีการปรับปรุงค่าใช้จ่ายในคดี민โนสาเร่ให้เหมาะสมยิ่งขึ้น โดยการจำกัดค่าขึ้นศาลในคดี민โนสาเร่ ซึ่งพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง (ฉบับที่ 17) พ.ศ.2542 และพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง (ฉบับที่ 24) พ.ศ.2551 มาตรา 190 จัตวา กำหนดว่าในคดี민โนสาเร่ ให้โจทก์เสียค่าขึ้นศาลตามตาราง 1 ท้าย แต่ค่าขึ้นศาลรวมกันแล้วไม่เกินหนึ่งพันบาท ค่าขึ้นศาลในชั้นอุทธรณ์หรือฎีกานั้น ให้ผู้อุทธรณ์หรือผู้ฎีกาเสียตามจำนวนทุนทรัพย์ หรือราคาทรัพย์สินที่พิพาทกันในชั้นอุทธรณ์หรือฎีกา แล้วแต่กรณี คู่ความในคดี민โนสาเร่ซึ่งเป็นคดีเล็กน้อยหรือคดีไม่มีข้อยุ่งยากจึงมีภาระค่าใช้จ่ายในส่วน of ค่าขึ้นศาลลดน้อยลง

ในการช่วยเหลือให้ประชาชนได้มีโอกาสเข้าถึงความยุติธรรมหรือเข้าถึงศาลมากขึ้น นอกจากจะต้องมีภาระค่าใช้จ่ายไม่มากเกินไปแล้ว คู่ความอาจได้รับยกเว้นค่าธรรมเนียมศาล บางส่วนหรือทั้งหมด ซึ่งตามหลักเกณฑ์เดิมจะจำกัดเฉพาะคนยากจนเท่านั้น แต่ปัจจุบันได้รวมถึงบุคคลที่ไม่สามารถเสียค่าธรรมเนียมศาลด้วยแม้บุคคลนั้นจะไม่ยากจนก็ตาม โดยพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง (ฉบับที่ 24) พ.ศ.2551 มาตรา 115 กำหนดให้คู่ความซึ่งไม่สามารถเสียค่าธรรมเนียมศาลอาจยื่นคำร้องต่อศาลขอให้ยกเว้นค่าธรรมเนียมศาลในการฟ้องหรือต่อสู้คดีในศาลชั้นต้นหรือชั้นอุทธรณ์หรือชั้นฎีกาตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 156 และ มาตรา 156/1 และมาตรา 156/1 วรรค 2 บัญญัติว่า ห้ามมิให้ศาลอนุญาตตามคำร้องเช่นนั้น เว้นแต่จะเป็นที่เชื่อได้ว่าผู้ร้องไม่มีทรัพย์สินพอที่จะเสียค่าธรรมเนียมศาลหรือหากผู้ร้องไม่ได้รับยกเว้นค่าธรรมเนียมศาลจะได้รับความเดือดร้อนเกินสมควรเมื่อพิจารณาถึงสถานะของผู้ร้อง และในกรณีผู้ร้องเป็นโจทก์หรือผู้อุทธรณ์หรือฎีกา การฟ้องร้องหรืออุทธรณ์หรือฎีกานั้นมีเหตุผลอันสมควรด้วย ดังนั้น คู่ความซึ่งไม่สามารถเสียค่าธรรมเนียมศาลได้ แม้จะไม่ใช่บุคคลยากจน เช่น บุคคลผู้มีกรรมสิทธิ์ในอสังหาริมทรัพย์แต่ติดภาระจำนองอยู่ และไม่มีเงินสดรวมทั้งไม่อาจขายทรัพย์สินดังกล่าว เพื่อนำเงินมาชำระค่าธรรมเนียมศาลได้ ก็อาจได้รับยกเว้นค่าธรรมเนียมศาลได้ หากเป็นที่เชื่อได้ว่าหากบุคคลนั้นไม่ได้รับยกเว้นค่าธรรมเนียมศาลจะได้รับความเดือดร้อนเกินสมควรเมื่อพิจารณาถึงสถานะของบุคคลนั้น ประชาชนจึงสามารถเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมหรือเข้าถึงกระบวนการศาลได้มากยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ดี แม้การปฏิรูประบบกระบวนการยุติธรรมทางแพ่งของประเทศไทยให้ความสำคัญกับระบบกระบวนการยุติธรรมทางแพ่งในทั้ง 3 มิติ แต่ก็ยังคงมีปัญหาที่สมควรได้รับการแก้ไขในทุกมิติ ซึ่งจะได้กล่าวถึงปัญหาดังกล่าวในบทที่ 6 ต่อไป